

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Αναστασία Κουτσούκη (17487)

Παναγιώτα Μυστακίδου (17528)

Φωτεινή Πετροπούλου (17540)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αθηνά Χαρίση

Ιωάννινα, 2020

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Αναστασία Κουτσούκη (17487)

Παναγιώτα Μυστακίδου (17528)

Φωτεινή Πετροπούλου (17540)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αθηνά Χαρίση

Ιωάννινα, 2020

THE ROLE OF FAMILY IN CHILD DEVELOPMENT

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Ιωάννινα, 18/05/2020

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπουσα καθηγήτρια

Αθηνά Χαρίση,

Διδάσκουσα Π.Δ. 407/80

2. Μέλος επιτροπής

Ελένη Τύμπα,

Επίκουρη Καθηγήτρια

3. Μέλος επιτροπής

Βασιλική Καραβίδα,

Επίκουρη Καθηγήτρια

Ο Προϊστάμενος του Τμήματος

Γεώργιος Βρυώνης

Καθηγητής, Πρόεδρος του Τμήματος

Υπογραφή

© Κουτσούκη Αναστασία, Μυστακίδου Παναγιώτα & Πετροπούλου Φωτεινή, 2020.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Κουτσούκη, Αναστασία

Υπογραφή

Μυστακίδου, Παναγιώτα

Υπογραφή

Πετροπούλου, Φωτεινή

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τη κυρία Αθηνά Χαρίση για τη πολύτιμη βοήθειά της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής μας εργασίας. Οι κατάλληλες οδηγίες της συνέλαβαν θετικά για την ολοκλήρωση της. Επίσης, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την οικογένειά μας για όλη την υποστήριξή της που πρόσφερε το διάστημα αυτό.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η οικογένεια είναι το πρώτο και σημαντικότερο περιβάλλον που αλληλεπιδρά ο άνθρωπος. Το σημαντικότερο στοιχείο λοιπόν για την ομαλή ψυχική ανάπτυξη του παιδιού είναι το οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο και εξετάζεται στην παρούσα πτυχιακή. Έρευνες έχουν δείξει, πως ο ρόλος και η λειτουργία της οικογένειας, είναι να διαμορφώσει το χαρακτήρα και την προσωπικότητα του παιδιού, μέσα από αξίες και ηθικούς κανόνες συμπεριφοράς, που θα λειτουργήσουν ως παράγοντες για τη πολύπλευρη ανάπτυξη του. Η προγεννητική περίοδος, η ποιότητα των σχέσεων του ζευγαριού πριν και μετά την απόκτηση του παιδιού, καθώς και η πρώιμη αλληλεπίδραση μητέρας-βρέφους, αποτελούν σημαντικά στοιχεία της ψυχικής ευημερίας του παιδιού. Όσο τα πρότυπα της οικογένειας είναι υγιή, η ψυχική υγεία των μελών της και η ουσιαστική επικοινωνία αυτών, τότε και το παιδί έχει θετικά αποτελέσματα στην διάπλαση και διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Η οικογενειακή αστάθεια ωστόσο, εξαιτίας συγκεκριμένων παραγόντων, όπως ισχυρό φόρτο εργασίας των γονέων, διαζύγιο, συγκρούσεις ή απώλεια ενός μέλους της οικογένειας, αποτελούν αρνητικό και καθοριστικό παράγοντα διαταραχών στη πρώιμη παιδική και εφηβική ηλικία.

Λέξεις κλειδιά: Οικογένεια, ψυχική υγεία και ανάπτυξη του παιδιού, προγεννητική περίοδος, σχέσεις ζευγαριού, στυλ γονικής μέριμνας

ABSTRACT

Family is the first and foremost environment in which human interacts. The most important element for a child's smooth mental development is therefore the family environment, which is examined in this thesis. Research has shown that the role and function of the family is to shape the child's character and personality through values and ethical rules of conduct that will act as factors for his or her multifaceted development. The prenatal period, the quality of the couple's relationships before and after the birth of the child, as well as the early mother-infant interaction, are important elements of the child's mental well-being. As long as the family's models are healthy, as well as the mental health of its members and their effective communication, then the child also has positive effects on the development and shaping of his personality. However, family instability, due to certain factors, such as strong parental workload, divorce, conflict or loss of a family member, is a negative and determining factor in early childhood and adolescence.

Keywords: Family, child mental health and development, prenatal period, couple relationships, parenting styles

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	viii
ABSTRACT	ix
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	x
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	xii
1. Οικογένεια	14
1.1 Πυρηνική Οικογένεια	15
1.2 Εκτεταμένη Οικογένεια	17
1.3 Σύγχρονες μορφές οικογένειας.....	18
1.4 Δομή και λειτουργία της οικογένειας.....	19
2. Σχέσεις ζευγαριού πριν την εγκυμοσύνη.....	21
2.1. Παρεμβάσεις κατά την προγεννητική περίοδο	23
2.2 Η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση της εγκύου.....	25
2.3 Ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη	27
2.4 Αποδοχή της κύησης	28
2.4.2 Άγχος και μετάβαση στο γονικό ρόλο.....	31
2.5 Ο ρόλος του πατέρα στην εγκυμοσύνη	33
3. Η πρώιμη αλληλεπιδραστική σχέση μητέρας-βρέφους.....	36
3.1 Πρώιμη ανθεκτικότητα.....	37
3.2 Η σημασία της ευαίσθητης ανταπόκρισης	39
3.3 Ο θηλασμός και η αλληλεπίδραση μητέρας-παιδιού	42
3.3.1 Κλάμα.....	45
3.3.2 Αφή.....	47
3.4 Μητρική αποστέρηση.....	49
3.5 Η μητέρα στη σύγχρονη κοινωνία.....	51
3.5.1 Η εργαζόμενη μητέρα.....	52
3.5.2 Διαζευγμένη μητέρα	53

3.5.3 Μονογονεϊκή οικογένεια	56
4. Η συμβολή του πατέρα στη ψυχική ανάπτυξη του παιδιού	57
4.1 Ο πατέρας στη σύγχρονη κοινωνία	60
4.2 Οι επιπτώσεις της απουσίας του πατέρα στην ψυχολογία του παιδιού.....	61
5. Τύποι διαπαιδαγώγησης γονέων.....	62
5.1 Η διαπαιδαγώγηση των γονέων στη σύγχρονη κοινωνία.....	65
5.2 Ο ρόλος των γονέων στη συναισθηματική νοημοσύνη.....	67
5.3 Η προσφορά της συναισθηματικής διαπαιδαγώγησης στην ανάπτυξη των παιδιών	68
Συμπεράσματα.....	70
Βιβλιογραφία.....	72

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικογένεια θεωρείται η βασικότερη μονάδα και η πιο καθοριστική για την ανάπτυξη ενός παιδιού. Σημαντικό σε μια οικογένεια, για την ομαλή λειτουργία, είναι η επικοινωνία, η ευγένεια και ο σεβασμός. Ακόμη, για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού, η οικογένεια οφείλει να καλύψει τις ανάγκες του για την άνθηση των πολύπλευρων δεξιοτήτων του.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μορφές οικογένειας. Η πυρηνική οικογένεια, η εκτεταμένη και οι σύγχρονες μορφές αυτής, οι μονογονεϊκές οικογένειες με διαζύγιο ή με υπογεννητικότητα. Ένα σημαντικό παράγοντα που πρέπει να υπολογίζει η κάθε οικογένεια είναι οι αρχές και οι κανόνες που την διέπουν, έτσι ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στις σχέσεις του ζευγαριού κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης. Σπουδαίο ρόλο στην προγεννητική περίοδο όσο και μετά, έχει τόσο η μητέρα, όσο και ο πατέρας. Είναι σημαντικό η σχέση αυτή να χαρακτηρίζεται από αγάπη και αλληλοσεβασμό. Ο ερχομός του παιδιού είναι ευθύνη και προσωπική υπόθεση. Στη προγεννητική περίοδο παρουσιάζονται σημαντικές συναισθηματικές αλλαγές. Το ζευγάρι καλείται να αντιμετωπίσει αυτές τις αλλαγές όσο πιο ψύχραιμα και καλύτερα γίνεται, διότι έχει αποδειχθεί πως η περίοδος αυτή επηρεάζει την ψυχολογία της γυναίκας και μετά την εγκυμοσύνη, αλλά παράλληλα επηρεάζει και το παιδί είτε είναι επιθυμητή είτε ανεπιθύμητη η εγκυμοσύνη.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται ο ρόλος της πρώιμης αλληλεπίδρασης μητέρας -βρέφους. Η αλληλεπίδραση αυτή επηρεάζει την μετέπειτα ανάπτυξη του, ενώ η ανθεκτικότητα είναι σημαντική πηγή ευημερίας της οικογένειας. Όπως έχουν δείξει και μελέτες η ευαίσθητη ανταπόκριση της μητέρας στα ερεθίσματα του παιδιού, είναι καθοριστική για την ανάπτυξη του. Η αλληλεπίδραση μητέρας-βρέφους μπορεί να χαρακτηριστεί και μη λεκτική και αυτό αποδεικνύεται από τον θηλασμό και την αφή. Επικίνδυνη ωστόσο για την ανάπτυξη του παιδιού, είναι τόσο η μητρική αποστέρηση, όσο και το διαζύγιο που συχνά αποτελεί πηγή άγχους για το ίδιο το παιδί.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επισημαίνετε ο ρόλος του πατέρα. Ο πατέρας, ιδίως τα τελευταία χρόνια, έχει ενεργό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού. Ο ρόλος του έχει αλλάξει και συμμετέχει στην φροντίδα του παιδιού. Η θετική του επιρροή στην μετέπειτα ανάπτυξη και συμπεριφορά του παιδιού, είναι ισχυρή όταν η συμπεριφορά του αποτελεί πρότυπο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην διαπαιδαγώγηση των γονέων. Ο ρόλος των γονέων είναι να διαπαιδαγωγήσει το παιδί του μέσω των ηθικών αξιών που έχουν εκλάβει από τους δικούς τους γονείς, αλλά και να αφήσουν το δικό τους προσωπικό στίγμα στο δρόμο της γονικής μέριμνας. Ως γονείς είναι σημαντικό να διαθέτουν συναισθηματική νοημοσύνη, να αναγνωρίζουν δηλαδή πρώτα τα συναισθήματά τους, για να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν και του παιδιού τους, με αποτέλεσμα να αντιλαμβάνονται τις πράξεις και τις ενέργειες του.

Σκοπός της πτυχιακής μας εργασίας λοιπόν, βασιζόμενοι και στη σχετική βιβλιογραφία, είναι να αναδείξουμε το ρόλο της οικογένειας και πώς αυτή συμβάλλει στην πολύπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, από την κοιλιά της μητέρας, μέχρι την ενηλικίωση.

1. Οικογένεια

Όπως παρατηρεί ο Parrey (2019) «οικογένεια θεωρείται ως μια μονάδα δύο ή περισσότερων ατόμων που ενώνουν τους δεσμούς με το μυστήριο του γάμου, την υιοθεσία ή τα συναινετικά συνδικάτα» (σ. 19780). Αποτελεί βασική μονάδα της κοινωνίας, που είναι σημαντική για την κάλυψη αναγκών των ατόμων και των κοινωνικών φορέων. Η οικογένεια είναι μια σημαντική πηγή για την ανάπτυξη της νοημοσύνης, της συναισθηματική σύνδεσης και της κοινωνικοποίησης.

Η οικογένεια είναι το πρώτο και κυριότερο περιβάλλον του ατόμου. Αποτελεί μια δύναμη στην οποία ο άνθρωπος διαμορφώνει τη συμπεριφορά και το χαρακτήρα του. Η ιδιαίτερη αυτή ικανότητα της οικογένειας συμβαίνει γιατί το άτομο βρίσκεται κάτω από την επιρροή της για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα και ειδικότερα σε μικρή ηλικία, όπου η διάπλαση του χαρακτήρα είναι πιο εύκολη και εύπλαστη. Η οικογένεια είναι ένα περιβάλλον στο οποίο τα μέλη αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και δημιουργούν δεσμούς. Το έργο της περιλαμβάνει τις εξής λειτουργίες: α) την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του παιδιού, β) τη διαπαιδαγώγηση του, γ) την υγιή ανάπτυξη του, δ) την προαγωγή των γνωστικών δεξιοτήτων (Παρασκευόπουλος, 1985).

Η οικογενειακή επικοινωνία διαδραματίζει βασικό ρόλο στην οικοδόμηση των οικογενειακών σχέσεων. Η οικογενειακή επικοινωνία είναι ο τρόπος ανταλλαγής λεκτικών και μη λεκτικών πληροφοριών μεταξύ των μελών της, για να μοιράζονται τις ανάγκες και τις ανησυχίες και να βρίσκουν λύσεις για τα προβλήματα. Η καλή οικογενειακή επικοινωνία αποτελεί βασικό παράγοντα στο πως θα λειτουργήσει η οικογένεια, καθώς και πώς θα αναπτυχθούν τα μέλη της, σε ένα περιβάλλον συναισθηματικής και κοινωνικής ευημερίας. Χωρίς τη σωστή επικοινωνία, η οικογένεια έχει περιορισμένη ευελιξία να είναι σε θέση να αλλάξει όταν είναι απαραίτητο (Alavi, Mehrinezhad, Amini & Parthaman Singh, 2017).

Οι ρόλοι του κάθε μέλους της οικογένειας καθορίζονται από τη θέση που έχουν, αν δηλαδή είναι γονείς ή παιδιά, από την κατανομή των ρόλων, τα βιώματα στην οικογένεια την οποία έζησαν οι ίδιοι, από τα στερεότυπα των δύο φύλων που επιβάλλει το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα και από τις εμπειρίες του κάθε μέλους ξεχωριστά. Μέσα στην οικογένεια υπάρχει πολυπλοκότητα των ρόλων, οι σύζυγοι είναι ταυτόχρονα και γονείς, τα παιδιά είναι παράλληλα και αδέρφια (Γιώτσα, 2004).

Η κοινωνιολογική σημασία της οικογένειας θεωρείται το θεμέλιο της ανθρώπινης κοινωνίας. Συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ανθρώπινης κοινωνίας, άνδρες, γυναίκες και τα παιδιά δεσμεύονται σε μια σχέση μέσω της οικογένειας. Μέσα στην οικογένειά τους, μαθαίνουν διάφορα είδη πολιτισμών, κανόνων και αξιών τα οποία ασκούν έτσι ώστε, να γίνουν αποτελεσματικά μέλη της κοινότητας. Για παράδειγμα, οι γονείς διδάσκουν στα παιδιά τους, ότι πρέπει πάντα να αλληλεπιδρούν με τους συνανθρώπους με ευγενικό τρόπο και να τους αντιμετωπίζουν με σεβασμό και ευγένεια (Karur, 2018).

Οι γονείς είναι οι πρώτοι φροντιστές του παιδιού, του παρέχουν ασφάλεια και είναι συναισθηματικοί υποστηρικτές. Τα παιδιά γνωρίζουν τις πρώιμες δεξιότητες επικοινωνίας και κοινωνικοποίησης στο περιβάλλον του σπιτιού. Επιπλέον, οι γονείς θεωρούνται από τους πρώτους δασκάλους των παιδιών. Τα παιδιά μαθαίνουν και ασκούν δεξιότητες στο πλαίσιο του σπιτιού (Izci & Jones, 2018).

Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε σταθερές οικογένειες αποτελούμενη δηλαδή, από δύο γονείς φαίνεται να έχουν πιο υγιή ανάπτυξη από τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ασταθείς. Η σχέση μεταξύ της αστάθειας της οικογενειακής δομής και της ευημερίας των παιδιών είναι ιδιαίτερα έντονη, όσον αφορά την κοινωνική προσαρμογή ή συμπεριφορά, όπως η επιθετικότητα στην παιδική ηλικία, η εγκληματικότητα και η πρόωρη εγκυμοσύνη στην εφηβεία (Mitchell, Brooks-Gunn, Garfinkel, McLanahar, Notterman & Hobcraft, 2015).

Οι παραδοσιακοί ρόλοι των μελών της οικογένειας έχουν περιγράψει με βάση τις αντιλήψεις και τις στάσεις απέναντι στις αξίες της οικογένειας και τους ρόλους. Οι ρόλοι στην παραδοσιακή ελληνική οικογένεια μπορούν να αναφερθούν ως εξής: ο πατέρας αναλαμβάνει τον κύριο ρόλο στην οικογένεια και χειρίζεται όλα τα οικονομικά θέματα, η μητέρα αποδέχεται τις αποφάσεις του συζύγου της, είναι στο σπίτι και ανατρέφει τα παιδιά (Mylonas, Giotsa, Gari & Pavlopoulos, 2006, Κεφάλαιο 21, σελ. 347).

1.1 Πυρηνική Οικογένεια

«Η πυρηνική οικογένεια περιλαμβάνει τον πατέρα, τη μητέρα και τα παιδιά τους και αποτελεί οικουμενικό πυρήνα κοινωνικής ομαδοποίησης» (Γεώργας, 2012, σ. 15). Η πυρηνική οικογένεια υπάρχει σε οποιαδήποτε κοινωνία και στέκεται είτε ως αυτόνομη ή υπάρχει ως ομάδα και διαμορφώνονται άλλες μορφές πιο σύνθετες, αποτελώντας έτσι τον πυρήνα των διάφορων εκτεταμένων οικογενειών.

Η λέξη «πυρηνική» αντιπροσωπεύει ένα παντρεμένο ζευγάρι ως το σχηματισμό του «πυρήνα» μιας οικογένειας, σύμφωνα με τις υπάρχουσες ταξινομήσεις της οικογενειακής

δομής. Συνεχίζοντας με τη λέξη «πυρήνας», διερευνήθηκαν όροι από τον κόσμο για να επεκταθούν οι αναλογίες στους τύπους οικογενειακής δομής. Για παράδειγμα, ένα πρωτόνιο θα ήταν ένας ατελής πυρήνας, μια μοναχική ύπαρξη. Ενώ τα ηλεκτρόνια θα ήταν κάτι έξω από τον πυρήνα. Ένα παντρεμένο ζευγάρι (πυρήνας) δεν είναι εκεί. Ένα άτομο θα είχε μόνο ένα μόνο πυρήνα και πιθανώς πολλά ηλεκτρόνια. Δύο πυρήνες δεν μπορούν να είναι σε ένα άτομο, θα έπρεπε να είναι ένα μόριο. Έτσι, η παρουσία δύο παντρεμένων ζευγαριών κάνει μια οικογένεια «μοριακή» (Sharma, 2013).

Ο πυρηνικός τύπος της οικογένειας είναι αυτός στον οποίο αποτελείται από τον άντρα, τη σύζυγό του και τα παιδιά τους. Μια πυρηνική οικογένεια έχει καλύτερη ρύθμιση. Οι δύο γονείς εργάζονται για την παροχή της οικονομικής σταθερότητας του νοικοκυριού δημιουργώντας έτσι, μια μεγαλύτερη ταμειακή ροή που βοηθά στην αντιμετώπιση των βασικών οικογενειακών αναγκών, όπως η στέγαση, η διατροφή και η υγειονομική περίθαλψη. Η σταθερότητα αυτή επιτρέπει στους γονείς να παρέχουν επιπλέον ευκαιρίες στα παιδιά τους, όπως η μουσική ή οι αθλητικές δραστηριότητες, επιτρέποντάς τα να αναπτυχθούν κοινωνικά και να έχουν υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης. Οι πυρηνικές οικογένειες έχουν περισσότερες ευκαιρίες στο να περνούν χρόνο μαζί. Δημιουργούν ισχυρότερους δεσμούς καθώς συνεργάζονται και αλληλοστηρίζονται. Οι πυρηνικές οικογένειες τείνουν να είναι πιο ανθεκτικές στην αντιμετώπιση των δυσκολιών, καθώς μαθαίνουν να λύνουν το πρόβλημα μαζί και να υποστηρίζουν ενεργά ο ένας τον άλλον (Parihar, Dahiya, Billaiya & Jain, 2017).

Η δομή της πυρηνικής οικογένειας συνδέεται στενά με την ποσότητα και την ποιότητα των υλικών, συναισθηματικών και κοινωνικών πόρων που συμβάλλουν στην προσαρμογή και την ευημερία των παιδιών. Όσον αφορά διάφορους τομείς ανάπτυξης, τα μεγαλύτερα παιδιά που ζουν με τους βιολογικούς γονείς έχουν καλύτερη ανάπτυξη από εκείνα που ζουν μόνο με τη μητέρα ή τον πατέρα (Mollborn, Fomby & Dennis, 2011).

Ωστόσο, η πυρηνική οικογένεια δημιουργείται από τους ανθρώπους βάσει των βιωμάτων που έχουν περάσει με τη δική τους οικογένεια. Επιλέγουν συντρόφους σχεδόν ίδιους με τους γονείς τους, δημιουργώντας έτσι, μια παρόμοια μορφή και δομή με εκείνη που έχουν μεγαλώσει. Η λειτουργία αυτή ονομάζεται «συναισθηματική πυρηνική οικογένεια». Ο τρόπος αυτός που οι άνθρωποι δημιουργούν τη μορφή αυτών των οικογενειών, μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά και να δημιουργήσει ένα ασταθές οικογενειακό κλίμα, ψάχνοντας τρόπους επίλυσης προβλημάτων. Τα άτομα μέσα στο περιβάλλον αυτό μπορεί να δημιουργούν συνεχόμενες εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ τους, καθώς και κάποια είδη

διαταραχών στα παιδιά τους (Γιώτσα, Μακρή, Κούτελου, Σταματελάτου & Χαβρεδάκη, 2011).

1.2 Εκτεταμένη Οικογένεια

Η εκτεταμένη οικογένεια είναι εκείνη που απαρτίζεται από τρεις ή περισσότερες γενιές προσώπων. Τα πρόσωπα αυτά συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς καταγωγής, π.χ. από τους δύο ή τον έναν γονέα, τα παιδιά τους είτε είναι ανύπαντρα ή παντρεμένα, καθώς και τα παιδιά τους. Η οικογένεια αυτή ονομάζεται κάθετα εκτεταμένη οικογένεια ενώ οι πλάγιοι συγγενείς, οι σύζυγοι και τα παιδιά τους, ορίζονται εκτεταμένη οικογένεια (Γεώργας, 2012).

Οι εκτεταμένες οικογένειες είναι χαρακτηριστικές συλλογικής κουλτούρας όπου όλα τα μέλη της αλληλεξαρτώνται και μοιράζονται οικογενειακές ευθύνες, συμπεριλαμβανομένων των ρόλων των παιδιών. Τα εκτεταμένα μέλη της οικογένειας ζουν στην ίδια κατοικία και αναλαμβάνουν οικογενειακές ευθύνες. Οι εκτεταμένες οικογένειες συχνά εκτιμούν την ευρύτερη ομάδα συγγενών περισσότερο από τις ατομικές σχέσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προκαλεί διατάραξη της εμπιστοσύνης εντός της οικογένειας και να δημιουργεί δυσκολίες στη σχέση ενός ζευγαριού. Ένας άλλος παράγοντας που μπορεί να προστεθεί στην πολυπλοκότητα των σχέσεων σε μια εκτεταμένη οικογένεια, είναι η ανάγκη να διαπραγματευτούν τις προσδοκίες και τις ανάγκες κάθε μέλους της οικογένειας (Bester & Malan-Van Rooyen, 2015).

Όπως αναφέρει η Γιώτσα (2004) «στις εκτεταμένες οικογένειες, όταν επικρατούν συλλογικές αξίες, παρατηρείται μεγαλύτερη γεωγραφική εγγύτητα, συχνότερη προσωπική επαφή και πιο ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί μεταξύ των μελών της οικογένειας» (σ. 29). Επίσης η Γιώτσα τονίζει πως στις εκτεταμένες οικογένειες η διατήρηση των δεσμών του ατόμου με τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, είναι ο οικονομικός παράγοντας. Στην Ελλάδα η μορφή της παραδοσιακής οικογένειας ήταν εκτεταμένη. Η εκτεταμένη αυτή οικογένεια εμφανίζονταν σε όλες τις αγροτικές κοινωνίες. Στην Ελλάδα όμως, η εκτεταμένη οικογένεια παρατηρείται και σε αστικές περιοχές δείχνοντας ότι η οικονομική οργάνωση ήταν βασισμένη στην εκτεταμένη οικογένεια. Η αγροτική οικογένεια στην Ελλάδα διαμορφώθηκε με τα χρόνια, χωρίς όμως να χάνει την παραδοσιακή της δομή. Ο αστικός τρόπος διαβίωσης και κατανάλωσης δεν συνετέλεσε στην εξασθένηση των δεσμών συγγένειας και στην αντικατάσταση των παραδοσιακών λειτουργιών σε νεότερες και σύγχρονες.

1.3 Σύγχρονες μορφές οικογένειας

Οι κοινωνικές, δημογραφικές και οικογενειακές αλλαγές έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην υγεία και την ευημερία των μελών της οικογένειας. Οι οικογενειακές τάσεις όπως τα υψηλά ποσοστά διαζυγίου, τα υψηλά ποσοστά υπογεννητικότητας και η ανάπτυξη των μονογονεϊκών οικογενειών συνδέονται με τη χαμηλότερη ψυχολογική και οικονομική ευημερία των νέων. Αυτές οι τάσεις έχουν αυξήσει δυννητικά τη σημασία των γονέων και άλλων μελών της οικογένειας στις ζωές των παιδιών, ενώ έχουν τροποποιήσει τους δεσμούς των παιδιών με κάποια μέλη της οικογένειας. Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές δεν ήρθαν να επηρεάσουν τη σημαντικότητα της οικογένειας στην υγεία και την ευημερία των ατόμων διότι η προσφορά της σε κοινωνικό, ψυχολογικό και οικονομικό επίπεδο εξακολουθεί να είναι σπουδαία (King, Boyd & Pragg, 2018).

Η δομή της οικογένειας έχει διαφοροποιηθεί όσον αφορά τη λειτουργία της και τους ρόλους μεταξύ των δύο φύλων. Ο πατέρας είχε τον ρόλο του να προσφέρει στην οικογένεια τα απαραίτητα υλικά αγαθά για την επιβίωση της. Η μητέρα από την άλλη ήταν εκείνη που αναλάμβανε τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών της. Ωστόσο έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές, τόσο στους γάμους και τα διαζύγια, όσο και στη γεννητικότητα καθώς με τις σύγχρονες συνθήκες, όπως η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας προέκυψαν προβλήματα που συνδέονται με τον συγχρονισμό της οικογενειακής ζωής από τη μια και της εργασίας από την άλλη (Μωραΐτου-Αλιπράντη, 2010).

Οι οικογένειες αντιμετωπίζουν σήμερα πολλές προκλήσεις. Ο κύκλος ζωής, οι οικονομικές δυσκολίες, οι πολλές ώρες εργασίας είναι συχνά πρόσθετοι παράγοντες άγχους. Πολλοί γονείς αισθάνονται ότι πρέπει να θυσιάσουν το χρόνο της οικογένειας για να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις εργασίας. Όταν δουλεύουν και οι δύο γονείς προσπαθούν να παρέχουν ταυτόχρονα τόσο συναισθηματική, όσο και την οικονομική στήριξη στα παιδιά τους (Kennedy-Eden & Gretzel, 2016).

Υπήρξαν επίσης μεταβολές με την πάροδο του χρόνου σε παιδιά που ζουν με δύο γονείς του ίδιου φύλου. Η γονική μέριμνα απαρτίζεται από ρόλους που θεωρούν τις μητέρες και τους πατέρες εκείνους που παρέχουν ζεστασιά, έλεγχο και μερικές φορές διεκδικούν μοναδικούς και ουσιαστικούς ρόλους και των δύο, αλλά φαίνεται πως η σύνθεση των φύλων έχει ελάχιστη επίδραση στις ψυχολογικές και κοινωνικές συμπεριφορές των παιδιών αυτών. Η κοινωνική αποδοχή των ομοφυλοφιλικών ζευγαριών που έχουν παιδιά μπορεί να βιώσουν διακρίσεις. Οι γονείς αυτοί ωστόσο, αντιμετωπίζουν την πρόκληση στο να μπορέσουν να οικοδομήσουν μια θετική αίσθηση του εαυτού τους και της οικογένειάς τους, εκτός από να

βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν και να επιμείνουν σε αυτή την κοινωνική δυναμική (Pearce, Hayward, Chassin, Curran, 2018).

Σύμφωνα με τον Γεώργα (1999) «Οι σύγχρονες τάσεις της οικογένειας προέρχονται τόσο από την κοινωνιολογία της οικογένειας, όσο από την πολιτιστική ανθρωπολογία, την ψυχολογία και την ψυχιατρική». (σ. 27). Ο Γεώργας αναφέρει επίσης ότι, οι οικονομικές συνθήκες διαφοροποίησαν τον αριθμό που απαρτίζονταν μια οικογένεια. Η ανάγκη για εργασία από τη μητέρα και η παράλληλη ανατροφή των παιδιών, σε συνδυασμό με τη φτώχεια, την έλλειψη περίθαλψης για τα ανήλικα παιδιά, το υψηλό κόστος αγοράς ή ενοικίασης σπιτιού, οδήγησε την παντρεμένη κόρη ή το γιο στην αναζήτηση βοήθειας από τους γονείς.

Η οικογένεια σήμερα έχει διευρυνθεί λόγω των αυξημένων αριθμών των διαζυγίων, των εκτεταμένων οικογενειών που απαρτίζονται από χωρισμένα ζευγάρια που ξαναπαντρεύονται, την αύξηση των ελεύθερων συμβιώσεων και των γεννήσεων εκτός γάμου, την αύξηση των μικτών-διαπολιτισμικών γάμων και την θεσμική κατοχύρωση των ομοφυλόφιλων ζευγαριών. Στην ελληνική οικογένεια υπάρχουν περιπτώσεις και μορφές νοικοκυριού όπου μερικά χρόνια πριν φαίνονταν αδύνατο να υπάρχουν. Οι γονείς έχουν γίνει περισσότερο δεκτικοί στα παιδιά τους, σε γάμους με ανθρώπους άλλης εθνικότητας, ενώ το να δημιουργήσει κάποιος οικογένεια δεν αποτελεί επιτακτική ανάγκη (Γιαννούσης, 2018).

1.4 Δομή και λειτουργία της οικογένειας

Σύμφωνα με τη Γρηγορά (2015) «η δομή και η λειτουργία της οικογένειας είναι δύο πολύ ισχυρές έννοιες. Η δομή ορίζεται ως ο αριθμός των μελών της οικογένειας το πλέγμα των διαπροσωπικών τους σχέσεων και η σύνθεση των ρόλων κατά το φύλο και την ηλικία» (σ. 8). Οι ρόλοι που αναλαμβάνουν οι σύζυγοι χαρακτηρίζονται από τέσσερα στοιχεία: α) τα παιδιά που έχει το ζευγάρι και τι ηλικία είναι, β) το εκπαιδευτικό επίπεδο του ζευγαριού, γ) εάν η γυναίκα εργάζεται, δ) τη διαφορά του εισοδήματος ανάμεσα στο ζευγάρι.

Η οικογενειακή λειτουργία περιορίζεται από τα χαρακτηριστικά της ίδιας της οικογένειας. Χωρίζεται σε τρεις διαστάσεις: οικογενειακή οικειότητα, οικογενειακή προσαρμοστικότητα και οικογενειακή επικοινωνία. Η οικειότητα αναφέρεται στη σχέση μεταξύ των μελών. Η προσαρμοστικότητα στην οικογενειακή ανάγκη να αλλάξει η δομή της εξουσίας, η ανάθεση των ρόλων ή η ικανότητα των οικογενειακών κανόνων να αντιμετωπίσουν την εξωτερική περιβαλλοντική πίεση. Η οικογενειακή επικοινωνία αναφέρεται στην επικοινωνία μεταξύ

των μελών που είναι σημαντική για την ανάπτυξη της οικογενειακής οικειότητας και της προσαρμοστικότητας (Dai & Wang, 2015).

Ο τρόπος λειτουργίας των οικογενειών παρέχει μια ενσωμάτωση των ατόμων στην κοινωνική ζωή και είναι πηγή της συναισθηματικής, επιρροής και της υλικής υποστήριξης των μελών της. Η λειτουργία της οικογένειας σχετίζεται με το πώς τα μέλη της επικοινωνούν μεταξύ τους, συνδέονται, διατηρούν σχέσεις, παίρνουν αποφάσεις και λύνουν τα προβλήματά τους. Η οικογενειακή λειτουργία είναι μια πολυδιάστατη έννοια που υποδηλώνει το πώς τα μέλη της οικογένειας αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και συνεργάζονται στην επίτευξη ενός κοινού στόχου. Η οικογενειακή λειτουργία επηρεάζει την ατομική ευημερία και είναι σημαντική για την ευτυχία του ατόμου. Όταν η οικογένεια λειτουργεί καλά, δημιουργείται μια θετική αίσθηση ευημερίας, ενώ παράλληλα ενισχύονται οι ικανότητες επίλυσης προβλημάτων, δημιουργώντας μια αίσθηση συνεννόησης μεταξύ των μελών (Roman et al. 2016).

Η δομή και η λειτουργία της οικογένειας σχετίζεται με τους κανόνες αυτής. Τους κανόνες τους καθορίζουν τα μέλη της, το πώς, το πότε και γιατί θα γίνει κάτι. Ο τρόπος αυτός λέγεται συναλλαγή. Όταν μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας καθιερωθούν κάποιοι συγκεκριμένοι κανόνες είναι δύσκολο να αλλάξουν ή να τροποποιηθούν. Όλα αυτά επηρεάζονται από την ιδιοσυγκρασία και τη προσωπικότητα των γονέων. Για να έχουν αποτέλεσμα οι κανόνες αυτοί πρέπει να χαρακτηρίζονται από ιεραρχία. Η ιεραρχία σημαίνει η σωστή λειτουργία της οικογένειας, με τους γονείς να έχουν πιο δυναμικό ρόλο σε σχέση με τα παιδιά και να είναι εκείνοι που θέτουν τα όρια και τους κανόνες (Γιώτσα, Μακρή, Κούτελου, Σταματελάτου, & Χαβρεδάκη, 2011).

Η αλλαγή της δομής της οικογένειας έχει δύο πτυχές. Η μια αφορά έναν εσωτερικό σκοπό, δηλαδή οι οικογενειακές αλλαγές που έγιναν για προσωπικούς λόγους. Για παράδειγμα, τα μεγαλύτερα μέλη της οικογένειας οι ηλικιωμένοι γονείς, μπορούν να επιλέξουν να ζουν μόνοι τους επειδή δεν θέλουν να επιβαρύνουν τα παιδιά τους ή τα εγγόνια τους. Τα νεότερα μέλη της δεν μπορούν να διατηρήσουν τον παραδοσιακό εκτεταμένο οικογενειακό τρόπο ζωής και μπορεί να μην έχουν την ικανότητα να υποστηρίζουν τους γονείς τους, εξαιτίας των αυξημένων καθηκόντων, της αστάθειας στην εργασία και της έλλειψης ασφάλειας του εισοδήματος. Ένας άλλος λόγος, είναι η σύγκρουση μεταξύ πολιτισμού και αξιών. Τα τελευταία 20-30 χρόνια, με την εμφάνιση της παγκοσμιοποίησης και του έντονου ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας, σηματοδότησαν την άνοδο της λατρείας του εγώ και

του χρήματος. Τέτοιες αλλαγές δεν επηρέασαν μόνο την επαγγελματική και οικογενειακή ζωή των ανθρώπων, αλλά παράλληλα δημιούργησαν εντάσεις στην οικογένεια και τη ψυχική υγεία (Cheng, Zhang, Wang, Zhang, Ye & Liang, 2017).

Η οικογενειακή πολυπλοκότητα είναι εμφανής σε όλες τις οικογενειακές δομές. Μπορεί να υπάρχει μεταξύ των μονογονεϊκών οικογενειών, μέσω της πολλαπλής γονιμότητας των γονέων. Τα παιδιά που ζουν με δύο βιολογικούς παντρεμένους γονείς είναι μια ομοιογενής ομάδα. Η πολυπλοκότητα της οικογένειας σχετίζεται με την ευημερία των παιδιών. Η πολυπλοκότητα της οικογένειας σχετίζεται με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, δεδομένου ότι το διαζύγιο, η συμβίωση και η άγαμη τεκνοποιία είναι πιο συχνές (Brown, Manning & Stykes, 2015).

2. Σχέσεις ζευγαριού πριν την εγκυμοσύνη

Η ικανοποίηση σε μια σχέση έχει οριστεί ως ο βαθμός που η οικειότητα, η αγάπη και η αμοιβαία υποστήριξη αποδεικνύονται, ως συναισθηματική κατάσταση στην οποία το άτομο είναι ικανοποιημένο με τις αλληλεπιδράσεις, τις εμπειρίες και τις προσδοκίες για τη σχέση του. Κάθε ζευγάρι έχει διαφορετικές προσδοκίες της σχέσης του ανάλογα, μεταξύ άλλων, με το φύλο, την ηλικία, τη διάρκεια της σχέσης, το να έχει παιδιά ή όχι και σε μεγάλο βαθμό με τις εμπειρίες που απέκτησε με τη δική του οικογένεια (Urbano-Contreras, Martínez-González¹ & Iglesias-García, 2017).

Ο ερχομός ενός παιδιού σε κάθε γωνιά του πολιτισμού αποτελεί ένα γεγονός που θα χαρακτηριζόταν ως «θαύμα» της φύσης και φέρνει τους ανθρώπους αντιμέτωπους με δυνάμεις που δε μπορούν να ελέγξουν. Για το κάθε ζευγάρι ο ερχομός ενός παιδιού είναι προσωπική υπόθεση, όπου απαρτίζεται από διαφορετικούς παράγοντες, όπως η ευρύτερη ηθική και φιλοσοφία των γονέων, η μεταξύ τους σχέση, η ωριμότητα και η ετοιμότητα που έχουν και το κατά πόσο η εγκυμοσύνη είναι επιθυμητή ή ανεπιθύμητη. Το να αποκτήσει κάποιος παιδί θέλει αρκετές θυσίες και υποχωρήσεις, τα προσωπικά θέλω και οι ανάγκες, μετατοπίζονται σε δεύτερη μοίρα και έρχονται στο επίκεντρο εκείνες του παιδιού. Η ανατροφή του παιδιού είναι ένας μεγάλος δρόμος με αρκετές χαρές, αλλά παράλληλα και εμπόδια. Εκείνοι που αντιμετωπίζουν την περίοδο αυτή σαν μια δυσκολία, τις περισσότερες φορές αποτυγχάνουν, ενώ για πολλούς μπορεί να είναι μια εμπειρία για προσωπική πρόοδο, συναισθηματική πληρότητα και ολοκλήρωση (Δημητρίου, 2012).

Η διαδικασία της εγκυμοσύνης, καθώς και η μετάβαση του ζευγαριού στο ρόλο της γονικής μέριμνας συνδέεται με μεγάλες ψυχολογικές και βιολογικές αλλαγές. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό το ζευγάρι να έχει μια υγιή σχέση και επικοινωνία, έτσι ώστε να προάγουν και την υγεία του ανερχόμενου παιδιού τους. Μια καλή σχέση μεταξύ του ζευγαριού, μπορεί να αποτελέσει έναν ισχυρό παράγοντα για την επίλυση των καταστάσεων που καταβάλλονται από άγχος, τη κρίσιμη αυτή περίοδο. Οι δεξιότητες επικοινωνίας στα ζευγάρια συνδέονται στενά με την ικανοποίηση του γάμου. Ζευγάρια τα οποία δεν αισθάνονται επάρκεια μέσα στο γάμο τους είναι πιο δυστυχισμένα. Η ικανοποίηση αυτή λειτουργεί προστατευτικά για τις διαπροσωπικές σχέσεις. Σχέσεις οι οποίες προκαλούν άγχος, αυξάνουν τις ψυχικές διαταραχές στις γυναίκες κατά την εγκυμοσύνη με αποτέλεσμα να την αντιμετωπίσουν με αρνητικό τρόπο. Η υποστήριξη του συζύγου της κατά την προγεννητική περίοδο, αποτελεί προγνωστικό παράγοντα για την ψυχολογική ευημερία της μητέρας (Malary, Shahhosseini, Pourasghar & Hamzehgardeshi 2015).

Η ποιότητα της σχέσης του ζευγαριού πριν αποφασίσουν να αποκτήσουν παιδί παίζει καθοριστικό ρόλο στη ψυχολογική, πνευματική, σωματική και κοινωνική ζωή. Οι μελλοντικοί γονείς, οφείλουν να προβληματιστούν πριν φέρουν στον κόσμο ένα μωρό και να είναι σε θέση να του παρέχουν όλα εκείνα τα ερεθίσματα για μια ισορροπημένη ζωή. Η σωστή διαπαιδαγώγηση του παιδιού αποτελεί ένα κοινό μοίρασμα των δύο που βασίζεται στη σωστή επικοινωνία, τη συγχώρεση και την εξέλιξη της σχέσης τους. Ένα ζευγάρι που η σχέση του βασίζεται στην επικοινωνία, την αμοιβαία αγάπη και τον σεβασμό, παίρνει συνειδητοποιημένα την απόφαση να φέρει στον κόσμο ένα παιδί. Η κατάσταση της ψυχικής υγείας των γονιών και η ωριμότητά τους επηρεάζει τη διάπλαση του χαρακτήρα του παιδιού (Θανοπούλου, 2015).

Η ποιότητα της σχέσης μπορεί να μετρηθεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Σχετίζεται με την ικανοποίηση, την ευτυχία και τους τρόπους με τους οποίους τα ζευγάρια αποδέχονται ο ένας τον άλλο. Σε μια μελέτη μετρήθηκαν τα συναισθήματα και οι στάσεις των γονέων κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και είχαν σχέση με τα αποτελέσματα ένα χρόνο μετά τη γέννηση. Ο περιορισμός των ρόλων, η κοινωνική απομόνωση και η σχέση του ζευγαριού προκαλούσε καταστάσεις άγχους για τις γυναίκες και σχετιζόνταν με προγεννητικά συναισθήματα κατάθλιψης (Redshaw & Martin, 2014).

Η συμμετοχή των γονέων στη ζωή των παιδιών τους και η αντίληψη των παιδιών για τη σχέση των γονιών τους αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου. Κατά τη βρεφική ηλικία, ο πρωταρχικός ρόλος των γονέων είναι να παρέχουν σωματικές, κοινωνικές και

συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών. Στη παιδική ηλικία των προσχολικών χρόνων τα παιδιά αναπτύσσουν μεγαλύτερη ανεξαρτησία και αποκτούν νέες κοινωνικές και γνωστικές δεξιότητες. Ξεκινούν να δοκιμάζουν τα γονικά όρια, αυξάνοντας την ανάγκη τους για πειθαρχία. Υπό το πρίσμα αυτών, αναμένεται ότι η ποιότητα της σχέσης των γονέων έχει μεγαλύτερη επίδραση στην ανάπτυξη των παιδιών σε μικρότερη ηλικία. Ενώ παράλληλα η συμπεριφορά των παιδιών επηρεάζει περισσότερο την ποιότητα της σχέσης των γονέων (Goldberg & Carlson, 2014).

Η μετάβασή στο ρόλο του γονέα αποτελεί κομβικό σημείο στη ζωή του ζευγαριού διότι συνδέεται με αλλαγές σε πολλαπλά επίπεδα, προσωπικά, κοινωνικά, οικογενειακά. Οι μελλοντικοί γονείς έρχονται αντιμέτωποι με μια πρωτόγνωρη κατάσταση όπου η δική τους επικοινωνία μπαίνει σε δεύτερη μοίρα και πρωταρχικό ρόλο λαμβάνει εκείνη του βρέφους (Καραγιαννάκη, 2017).

Όπως χαρακτηριστικά λέει και η Ραγιά (1993) «αν μεταξύ των δύο συζύγων αναπτυχθεί αληθινή διαπροσωπική σχέση, τότε καλλιεργείται το συναίσθημα της αγάπης σαν δύναμη και σαν πράξη προσφοράς που περιλαμβάνει στοργή, ευθύνη, σεβασμό και αμοιβαία κατανόηση» (σ. 140). Όλα αυτά αποτελούν θετικό έδαφος για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών τους. Αναδεικνύεται έτσι η οικογένεια σαν ένα σχολείο υψηλών αρχών, που πλάθει υγιείς προσωπικότητες

2.1. Παρεμβάσεις κατά την προγεννητική περίοδο

Η οικογένεια την περίοδο αυτή αντιμετωπίζει έναν κύκλο αποδιοργάνωσης και προσπάθειας της ισορροπίας του οικογενειακού περιβάλλοντος. Η σχέση των ζευγαριών κατά τη διάρκεια της μετάβασης είναι πιο εύθραυστη. Πρέπει να μάθουν να προσαρμόζονται στις φυσιολογικές, ψυχολογικές και συναισθηματικές αλλαγές που συμβαίνουν. Η μετάβαση αυτή, από τη μια θα μπορούσε να λειτουργήσει είτε ενισχυτικά στη σχέση των ζευγαριών, είτε να οδηγήσει σε διαζύγιο. Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που ενισχύουν ή παρεμποδίζουν αυτές τις μεταβάσεις. Ένας τέτοιος παράγοντας είναι η προετοιμασία και η γνώση, όπου ο χρόνος της προετοιμασίας έχει θετικό αντίκτυπο στην εμπειρία μετάβασης. Η απόκτηση γνώσης για το τι πρόκειται να έρθει και οι στρατηγικές αντιμετώπισης λειτουργεί ως θετικός ενισχυτής (Entsieh & Hallström, 2016).

Οι παρεμβάσεις με βάση την ευαισθησία επιτρέπουν την ανάπτυξη ικανοτήτων που είναι σημαντικές για τις νέες μητέρες. Αυτές οι παρεμβάσεις ενθαρρύνουν την πρακτική της

συνειδητοποίησης και αποδοχής των σκέψεων, των συναισθημάτων και των σωματικών αισθήσεων, την οικοδόμηση ανοχής στο στρες, τη μείωση της αντιδραστικότητας και την αποφυγή δυσάρεστων εμπειριών. Παρεμβάσεις βασισμένες στην ευαισθησία έχουν φανεί ευεργετικές για την υποστήριξη των γυναικών (Dhillon, Sparkes & Duarte, 2017).

Οι παρεμβάσεις στις οικογένειες εμποδίζουν ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες και εξαλείφουν την προσφυγή σε αμβλώσεις. Ο οικογενειακός προγραμματισμός βοηθά τότε ένα ζευγάρι είναι σε θέση να αποκτήσει παιδιά ενώ παράλληλα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης αποτρέπει δυσμενείς εκβάσεις, όπως πρόωρο τοκετό, χαμηλό βάρος γέννησης, μικρή ηλικία εγκυμοσύνης. Οι υπηρεσίες οικογενειακού προγραμματισμού ορίζονται ως εκπαιδευτικές, ολοκληρωμένες ιατρικές ή κοινωνικές δραστηριότητες που επιτρέπουν σε άτομα, συμπεριλαμβανομένων των ανηλίκων, να καθορίζουν ελεύθερα τον αριθμό και την απόσταση των παιδιών τους και να επιλέγουν τα μέσα με τα οποία μπορεί να επιτευχθεί αυτό (Lassi, Mansoor, Salam, Das & Bhutta, 2014).

Το άγχος επίσης της εγκυμοσύνης μπορεί να προκαλέσει στις μέλλουσες μητέρες κατάθλιψη και ψυχοσωματικά προβλήματα, όπως αυπνίες, διατροφικές διαταραχές. Ωστόσο τα αποτελέσματα της παροχής κοινωνικής και συναισθηματικής υποστήριξης των γυναικών κατά τη προγεννητική περίοδο δεν σχετίστηκαν με βελτιώσεις των φυσιολογικών προγεννητικών συμπτωμάτων, αν και υπήρξε μείωση των ποσοστών της καισαρικής τομής. Διαπιστώθηκε επίσης ότι, οι έγκυες γυναίκες που είχαν μια φορά την εβδομάδα τηλεφωνική υποστήριξη, είχαν λιγότερη ανησυχία για την εγκυμοσύνη, μειωμένη καταθλιπτική διάθεση και υψηλότερη αυτοεκτίμηση. Στα ζευγάρια επιπλέον η παρέμβαση που αποτελούνταν από παιχνίδια ρόλων και ασκήσεις αποσαφήνισης αξιών είχε θετική επίδραση στο άγχος μετά τον τοκετό, ικανοποίηση και προσαρμογή (Vieten & Astin, 2008).

Ωστόσο από την άλλη πλευρά, οι παρεμβάσεις είχαν μικρά έως πολύ μικρά αποτελέσματα όσον αφορά τη γονική μέριμνα, το άγχος των γονέων, την ανάπτυξη των παιδιών, την ψυχική υγεία των γονέων και την προσαρμογή των ζευγαριών. Οι παρεμβάσεις που διαρκούσαν περίπου 3-6 μήνες, είχαν καλύτερα αποτελέσματα. Ένας πιθανός λόγος για τα μικρά αποτελέσματα, της πρόληψης για τη γονική μέριμνα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και της πρώιμης μεταγεννητικής περιόδου, ήταν γιατί ορισμένοι γονείς αναμένονταν να προσαρμοστούν καλά ανεξάρτητα από την παρακολούθηση ενός προγράμματος. Άλλες έρευνες έχουν δείξει θετικά αποτελέσματα παρέμβασης σε σχέση με την ευαισθησία, την εγγύτητα της προσκόλλησης των βρεφών και την ανταπόκριση της μητέρας (Mihelic, Morawska & Filus, 2018).

2.2 Η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση της εγκύου

Η ψυχολογική ευημερία τη περίοδο αυτή, επηρεάζει τη συναισθηματική κατάσταση της εγκύου. Η οποία με τη σειρά της είναι απαραίτητη για την εμβρυϊκή ανάπτυξη, την πορεία της εγκυμοσύνης και την προσαρμογή της μητέρας μετά τον τοκετό. Το άγχος που βιώνει μια έγκυος γυναίκα έχει αρνητική επίδραση στην ψυχολογική της ευημερία. Η ψυχολογική ευημερία ορίζεται ως μια γνωστική και συναισθηματική εκτίμηση της ζωής. Η υποκειμενική ευημερία είναι μια αξιολόγηση της ζωής που αφορά την ικανοποίηση και την ισορροπία. Η ψυχολογική ευημερία περιγράφεται από έξι διαστάσεις: 1) την αποδοχή του εαυτού, 2) τις θετικές σχέσεις με τους άλλους, 3) την αυτονομία 4) την ικανότητα αντιμετώπισης του κόσμου, 5) την ικανότητα ενός ατόμου να επιτύχει και 6) την εκπλήρωση των προσωπικών του στόχων. Οι ανησυχίες των εγκύων γυναικών για την ψυχολογική τους ευημερία, συνδέεται με τη σωματική και ψυχική υγεία της μητέρας και του αγέννητου παιδιού (Iska & Przybyla-Basista, 2017).

Κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο, συμβαίνουν μεγάλες βιοσωματικές αλλαγές, που έχουν επίδραση στη ψυχολογία της εγκύου. Για κάθε γυναίκα αποτελεί μια ξεχωριστή εμπειρία προσωπικής μετάλλαξης και ενσυναίσθησης για το τι πρόκειται να συμβεί. Υπάρχουν δύο ειδών ανάπτυξης κατά την εγκυμοσύνη: α) η ανάπτυξη του παιδιού στη μήτρα και β) οι αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα αλλά και στα συναισθήματά. Η εγκυμοσύνη ενεργοποιεί 2 τομείς στην ψυχολογία της εγκύου: α) εσωτερική αναδιοργάνωση δηλαδή την αυτοδιάθεση που περιλαμβάνει 3 διαδικασίες: 1) αντανακλαστική λειτουργία, 2) πνευματική αναπαράσταση, 3) σχέση αντικειμένων και β) την εξωτερική αναδιοργάνωση ο τομέας αυτός σχετίζεται με τις σχέσεις του κοντινού περιβάλλοντος της μέλλουσας μητέρας και αφορά την αλληλεπίδραση μεταξύ αυτής και του συζύγου της, μετά την εγκυμοσύνη ή με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας (<https://www.ifwip.org/>).

Για μια γυναίκα ο τρόπος που αντιμετωπίζει την εγκυμοσύνη και τις αλλαγές που συμβαίνουν μέσα της, έχει μεγάλη σημασία για τη πορεία της κύησης καθώς και για το έμβρυο. Κατά το πρώτο τρίμηνο, οι σωματικές αλλαγές είναι ελάχιστες. Αισθάνεται αυτή την εμπειρία σαν πιο προσωπικό γεγονός, γεμάτο ενθουσιασμό, πληρότητα και λαχτάρα. Κάθε γυναίκα αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο την εγκυμοσύνη, μερικές προσπαθούν να ενημερώνονται, άλλες περιφροούν την κατάσταση αυτή. Είναι ακόμη δύσκολο να δουν το παιδί σαν πραγματικό ον και επικεντρώνονται πιο πολύ στον εαυτό τους. Το δεύτερο

τρίμηνο οι σωματικές αλλαγές είναι εκείνες που κυριαρχούν, γυναίκα και έμβρυο αρχίζουν να επικοινωνούν με τις πρώτες κινήσεις του εμβρύου στην κοιλιά της. Αυτή τη περίοδο το έμβρυο κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ζωή της μητέρας. Ωστόσο, υπάρχει και το συναίσθημα της αγωνίας και του φόβου για το άγνωστο αυτό πρωτοφανές ταξίδι που βιώνει (Δημητρίου, 2012).

Η μητέρα συνδέεται με το παιδί υποσυνείδητα, δημιουργώντας μια φανταστική εικόνα του (*enfant fantasmatique*). Η εικόνα αυτή είναι αποτέλεσμα μιας ασυνείδητης ονειροπόλησης κατά την εγκυμοσύνη (Αμπατζόγλου, 2001). Το να μπορέσει να αντιμετωπίσει της εσωτερικές συγκρούσεις που συμβαίνουν είναι πολύ σημαντικό, διότι η επαφή με δυσάρεστα γεγονότα μπορεί να προκαλέσει αρνητικά συναισθήματα και να επηρεάσει το έμβρυο. Επιπλέον το να προσπαθεί να αποφεύγει κάποιες συγκινησιακές καταστάσεις, μπορεί να την οδηγήσει σε απομόνωση, προκαλώντας έτσι, μια κατάσταση μελαγχολίας, άρνησης ή συγκρατημένης επιθετικότητας, όπου επιδρά στον ψυχικό κόσμο του εμβρύου (Ηλιάδου & Μαρόκα, 2014). Για τις περισσότερες γυναίκες η εγκυμοσύνη αποτελεί πηγή ευτυχίας και ολοκλήρωσης, όμως για κάποιες άλλες είναι μια περίοδος ανάπτυξης άγχους, συναισθηματικού πόνου και ψυχιατρικής νοσηρότητας (Silva, Nogueira, Clapis & Leite, 2017).

Το μητρικό άγχος κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης συνεπάγεται με την κακή ανάπτυξη του παιδιού, εξαιτίας των φόβων της μητέρας για την υγεία του μωρού ή τον πόνο του τοκετού (Ηλιάδου & Μαρόκα, 2014). Επίσης όπως παρατηρεί ο Stadlander (2017) «τα υψηλά επίπεδα άγχους έχουν συσχετιστεί με πρόωρη γέννηση καθώς και χαμηλό βάρος του εμβρύου» (σ. 32). Όταν μια μητέρα διακατέχεται από άγχος, αυξάνονται τα επίπεδα της κορτιζόνης διαταράσσοντας την ανάπτυξη του πλακούντα. Έτσι, επηρεάζεται η διαδικασία του τοκετού, λόγω του ότι παρεμποδίζεται η συστολή της μήτρας και ενδέχεται να μεταβεί σε καισαρική τομή και όχι για φυσιολογικό τοκετό.

Η νεύρωση αυτή της μητέρας είναι ικανή να προκαλέσει μια έκκριση ορμονών που είναι επιβλαβείς για το έμβρυο. Οι μητέρες που έρχονταν αντιμέτωπες με έντονα συναισθήματα οργής ή θυμού, τα επίπεδα κορτιζόνης και αδρεναλίνης ήταν υψηλά, ενώ η ντοπαμίνη και σεροτονίνη χαμηλή. Τα νεογέννητά τους είχαν την ίδια ακριβώς εξέλιξη και διαταραχές στον ύπνο. Οι διαταραχές άγχους έχουν επίπτωση στο παιδί, όχι μόνο όταν είναι στην κοιλιά αλλά και μεταγενέστερα, μέχρι και την ηλικία των 7 ετών. Τόσο η αγχώδης συναισθηματική κατάσταση της εγκύου, τα οικονομικά προβλήματα, όσο και οι συγκρούσεις με τον σύζυγό της, είναι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού. Η ανάγκη να

υπάρξουν οι κατάλληλες προγεννητικές συνθήκες, είναι σημαντικές για την ομαλή ψυχική υγεία του παιδιού. Έχει φανεί ωστόσο, ότι η κοινωνική στήριξη όπως η γειτονιά της μητέρας, μπορεί να βελτιώσει αρκετά την αρνητική ψυχολογία της και τη διαδικασία του τοκετού (Bjelica, Cetkovic, Pjevic & Segedi, 2018).

2.3 Ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη

Ιδανικά η εγκυμοσύνη θα αποτελούσε πάντα ένα ευχάριστο συμβάν τόσο για τη γυναίκα όσο και για του οικείους της. Στις περισσότερες όμως χώρες αυτό δε συμβαίνει. Σχεδόν κάθε χρόνο ένας μεγάλος αριθμός γυναικών μένουν έγκυες χωρίς να το έχουν προγραμματίσει ή την συγκεκριμένη περίοδο της ζωής τους δεν είναι έτοιμες να αποκτήσουν παιδί και το γεγονός αυτό προκαλεί μεγαλύτερο άγχος, παρά μια στιγμή ευτυχίας (Bankole et al., 2006).

Ως ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη λοιπόν, ορίζεται μια μη προγραμματισμένη εγκυμοσύνη όπου βιώνουν εκατομμύρια άτομα στον κόσμο και έχει να κάνει με τη μη επιθυμία της μητέρας να αποκτήσει παιδί. Ωστόσο η απρογραμματιστή εγκυμοσύνη είναι μια εντελώς διαφορετική έννοια και αναφέρεται σε μια εγκυμοσύνη όπου είναι ακατάλληλη για τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή στη περίοδο της μητέρας (Correa, 1994). Οι γυναίκες σε πολλές χώρες, ανάμεσα σε αυτές και η Ελλάδα, αντιμετωπίζουν ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες για πολλαπλούς λόγους, είτε λόγω μη ενημέρωσης για την αντισύλληψη ή λόγω αδυναμίας χρήσης των αντισυλληπτικών εξαιτίας κάποιας ασθένειας, π.χ. ψυχικής ή σε σπάνιες περιπτώσεις η μέθοδος αντισύλληψης ήταν αποτυχημένη. Η ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, όποια και αν είναι η αιτία της, μπορεί να προκαλέσει στην υποψήφια μητέρα σοβαρά προβλήματα, είτε είναι ψυχολογικά είτε σωματικά (Καλοκύρη, Παπαδάκη & Ρινακάκη, 2009).

Η ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη επηρεάζει την αντιμετώπιση των γονέων στην φροντίδα του παιδιού από τη μια, καθώς και την υγεία του από την άλλη. Σε σχέση με γυναίκες οι οποίες είχαν αποδεχτεί την εγκυμοσύνη, για εκείνες που ήταν ανεπιθύμητη, είχαν μεγαλύτερη έκθεση στο κάπνισμα, κατανάλωναν αλκοόλ, λάμβαναν φάρμακα και έκαναν χρήση ναρκωτικών ουσιών. Τα παιδιά αυτά είχαν γνωστική καθυστέρηση στην ηλικία των 3 ετών, προβλήματα συμπεριφοράς στην ηλικία των 5 και 7 ετών, ενώ γίνονταν χρήστες ουσιών σε ηλικία 14 ετών. Ο αντίκτυπος των αρνητικών σχέσεων με τη μητέρα τους εκτείνεται μέχρι και την ηλικία της ενηλικίωσης. Αυξάνεται επιπλέον, ο κίνδυνος της μητρικής κατάθλιψης, της ψυχολογικής ευστάθειας και του στρες. Δεν έχουν βρεθεί επίσημα όμως τα αίτια των

ανεπιθύμητων εγκυμοσύνων. Ένας παράγοντας που φαίνεται να αποτελεί αιτία για ακούσια εγκυμοσύνη, είναι ο κοινωνικοοικονομικός (Bahk, Yun, Kim & Khang, 2015).

Οι μη προγραμματισμένες εγκυμοσύνες οφείλονται στο ότι οι μητέρες δεν έχουν καλή ποιότητα σχέσης με τον σύντροφό τους και η κοινωνική υποστήριξη από το ευρύτερο περιβάλλον τους είναι κακή. Η κοινωνική υποστήριξη συμβάλλει στη δημιουργία ενός θετικού περιβάλλοντος για τη μέλλουσα μητέρα, ιδιαίτερα το πρώτο τρίμηνο της κύησης. Τα χαμηλά επίπεδα στήριξης προκαλούν καταθλιπτικά συμπτώματα μετά τον τοκετό. Επιπλέον η έλλειψη αυτή από το οικογενειακό περιβάλλον και τους φίλους προάγει την έξαρση καταθλιπτικών συμπτωμάτων. Η υποστηρικτική αντιμετώπιση του συζύγου ακόμη και σε μια μη προγραμματισμένη εγκυμοσύνη έχει θετικό αντίκτυπο στη ψυχολογία της εγκύου (Barton, Redshaw, Quigley & Carson, 2017).

Η ψυχολογική κατάσταση της εγκύου που δεν επιθυμεί να αποκτήσει παιδί, της δημιουργεί ένα φάσμα ψυχολογικών δυσλειτουργιών. Αυτά μπορεί να είναι, συναισθήματα θυμού, ενοχή και άρνηση και είναι πιθανόν να πασχίσει από κατάθλιψη. Αυτή η κακή ψυχολογική κατάσταση κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την εγκυμοσύνη, οδηγεί τις υποψήφιες μητέρες σε αρνητική στάση ως προς τη μητρότητα αλλά και σε κακή ποιότητα σχέσεων με τον σύντροφο της, φτάνοντας στο σημείο της σωματικής της κακοποίησης. Η περίοδος αυτή μπορεί να μπερδέψει τη μητέρα και να προκαλέσει συναισθήματα όπως ενθουσιασμό ή έκπληξη, σύγχυση, πανικό, απόγνωση και θλίψη (Καλοκύρη, Παπαδάκη & Ρινακάκη, 2009).

2.4 Αποδοχή της κύησης

Κάθε γυναίκα βιώνει και προσαρμόζεται διαφορετικά στη διαδικασία της εγκυμοσύνης. Ακόμη και κατά τη διάρκεια μιας προγραμματισμένης εγκυμοσύνης, μια γυναίκα μπορεί να αντιμετωπίζει δυσκολίες προσαρμογής. Η εγκυμοσύνη είναι ανεπαρκής για την επιτυχημένη μετάβαση και τη ταύτιση με τον ρόλο της μητρότητας. Η ταύτιση αντιστοιχεί στη προσκόλληση της μητέρας, στην αντανakλαστική λειτουργία και την ικανότητά της να κατανοεί τη φύση του μωρού της και τις δικές της σκέψεις. Η εμπειρία της υγιούς μετάβασης στη μητρότητα είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την ικανότητα της μητέρας να αντιμετωπίσει την ανάπτυξη του εμβρύου (Coşkuner Potur, Mamuk, Şahin, Demirci & Hamlaci, 2017).

Η προγεννητική περίοδος αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό διότι το έμβρυο εξαρτάται από τη μήτρα της μητέρας. Η μητρική αποδοχή ή η απόρριψη αντίστοιχα, θεωρείται ένα

ερεθίσμα όπου καταγράφεται στα ανθρώπινα κύτταρα. Όπως ο ορισμός του Καυκαλίδη (2011) «ανεπιθύμητος είναι αυτός που διεγείρεται από απορριπτικά μητρικά μηνύματα-ερεθίσματα στη διάρκεια της εμβρυϊκής του ζωής» (σ. 5). Το έμβρυο που αισθάνεται ανεπιθύμητο νιώθει να περιβάλλεται και να κυριαρχείται από μια τεράστια υπερδύναμη που του αποστέλλει μηνύματα τα οποία απειλούν με θάνατο την ύπαρξή του.

Όσα έμβρυα δέχονται αρνητικά-απορριπτικά ερεθίσματα π.χ. άρνηση αποδοχής, αποβολή καταγράφονται στη συνείδησή του συναισθήματα τρόμου, όπου είναι καθοριστικά για την διατήρησή και την ύπαρξή του μέσα στη κοιλιά της μητέρας. Αν η μητέρα νιώσει αρνητικά συναισθήματα μεταβιβάζονται μέσω του πλακούντα. Ο πλακούντας εκτός από τη μεταφορά τροφής είναι και ένας μηχανισμός αποστολής μηνυμάτων-συναισθημάτων που βιώνει η μητέρα. Το έμβρυο δίνει απάντηση σε οποιοδήποτε αρνητικό συναίσθημα της μητέρας μέσω του ομφάλιου λώρου και του αίματος. Από τη στιγμή αυτή, μπορεί να ξεκινήσει μια διαμάχη στην αλληλεπίδραση μητέρας-εμβρύου. Όμως, αν αυτή η αλληλεπίδραση των μηνυμάτων είναι ενισχυτική, το έμβρυο θα αποκτήσει σωστή αίσθηση του εαυτού του, ενώ η σωστή τροφή θα αναθρέψει ένα υγιές άτομο (Λιάγκα, 2008).

Ο συναισθηματικός δεσμός μητέρας-βρέφους ξεκινά τη συγκεκριμένη στιγμή. Με τη μέλλουσα μητέρα να αναπαριστά με το νου και να ονειρεύεται το έμβρυο επιθυμώντας τις αλλαγές που επρόκειτο να συμβούν. Η διαδικασία ονομάζεται αναπτυξιακή και χωρίζεται σε 3 φάσεις: 1) η αποδοχή της κύησης και του εμβρύου, 2) η αποδοχή ότι το έμβρυο είναι μια ξεχωριστή οντότητα και χρειάζεται την ανατροφή της και γ) η προετοιμασία για τη μετάβαση στη μητρότητα (Ηλιάδου & Μαρόκα, 2014).

Ωστόσο η μη αποδοχή της κύησης δεν πρέπει απαραίτητα να εκληφθεί ως απόρριψη ενός παιδιού. Μια γυναίκα μπορεί να μην επιθυμεί την κύηση αλλά να αισθάνεται αγάπη για το παιδί που πρόκειται να γεννηθεί. Οι γυναίκες που είναι ευτυχισμένες και ευχαριστημένες για την κύησή τους, την αντιμετωπίζουν ως ολοκλήρωση και επίτευξη ενός σημαντικού στόχου της ζωής τους. Έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση και τείνουν να είναι αισιόδοξες για το μέλλον τους, το μέλλον των παιδιών τους και των άλλων μελών της οικογένειας (Lowdermilk, Perry, Cashion & Alden, 2013).

2.4.1 Μετάβαση στο ρόλο της μητρότητας

Η μετάβαση στη μητρότητα αρχίζει την προγεννητική περίοδο και επηρεάζεται από μια σειρά παραγόντων, όπως οι συνθήκες ζωής των γονέων, το κοινωνικό περιβάλλον και οι

συνθήκες σύλληψης. Επίσης, επηρεάζεται από το επίπεδο υποστήριξης που παρέχεται από τον σύντροφο και την οικογένεια της γυναίκας, καθώς και από τη σωματική υγεία της μητέρας και του αγέννητου μωρού της. Οι εμπειρίες της μητέρας από τα βιώματα της δικής της οικογένειας, η ψυχική υγεία, οι ανεπίλυτες συγκρούσεις καθώς και τραυματικά γεγονότα μπορούν να επηρεάσουν αυτή τη μετάβαση. Είναι μια περίοδος αλλαγών και προσαρμογών στη νέα αυτή ζωή. Αυτή η αλλαγή φέρνει αντιμέτωπη τη γυναίκα με μια κατάσταση υπευθυνότητας και μεταφοράς από την εξαρτημένη σχέση που είχε η ίδια με τη μητέρα της, και το ρόλο που πρέπει να φέρει εις πέρας σαν μέλλουσα μητέρα (Symes, 2017).

Η γυναίκα την περίοδο αυτή επεξεργάζεται νέες πληροφορίες, προσαρμόζεται σε μια νέα εικόνα του σώματος της και αρχίζει να ορίζει το νέο της ρόλο. Αναζητά μοντέλα, που περιλαμβάνουν τα επιθυμητά χαρακτηριστικά, τις ικανότητες και τα ιδανικά στοιχεία που μπορεί να ενσωματώσει στη δική της μητρική ταυτότητα. Η μητρική ταυτότητα δημιουργείται από την αρχή της κύησης και κυμαίνεται έως και μετά τον τοκετό. Αποτελεί μια περίοδο εκμάθησης και προκλήσεων για την ανατροφή ενός άλλου ανθρώπου. Ο μητρικός ρόλος περιλαμβάνει την φροντίδα του παιδιού σε πρακτικό επίπεδο όπως, η παροχή τροφής, η αλλαγή ρούχων, η προστασία του από κινδύνους. Επίσης, περιλαμβάνει την άνθηση της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού με την παροχή αγάπης, συναισθηματικής ασφάλειας, καθώς και της ηθικής ανάπτυξης (Shrestha, Adachi, Petrini & Shrestha, 2019).

Η περίοδος αυτή επηρεάζεται από την θετική αντιμετώπιση της γυναίκας σε όλα τα στάδια της (εγκυμοσύνη, γέννα, λοχεία). Η θετική ψυχική της υγεία στα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν κατά τη μετάβαση αυτή, αποτελεί σημαντικό παράγοντα τόσο για την ίδια όσο και για τον σύντροφό της, έτσι ώστε η αλλαγή αυτή να επιδράσει ενισχυτικά και για το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον (Μωραΐτου & Σταλίκας, 2003). Ο τρόπος που θα αντιμετωπίσει την μητρότητα και την ανατροφή των παιδιών της σχετίζεται με τη σχέση που είχε με τη δική της μητέρα (Τσιακάλος, 2009).

Το να περιμένει η μητέρα ένα μωρό το οποίο αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας, όπως κάποια ενδεχόμενη ανωμαλία στην ανάπτυξή του, μπορεί να διαταράξει το τρόπο που θα το αντιμετωπίσει. Τα προβλήματα υγείας επηρεάζουν την ικανότητα της μητέρας να παρέχει την απαραίτητη φροντίδα, να ικανοποιεί τις ανάγκες της και το ρόλο της μητρότητας. Επίσης η ιδιοσυγκρασία του μωρού, και η εμφάνισή του αποτελεί παράγοντα επιρροής για τη μητέρα στο πως θα το αναθρέψει (Korukcu, Deliktas & Kukulu, 2017).

Μερικές μητέρες επίσης, έχουν ανεπιθύμητες σκέψεις, μετά τον τοκετό, που σχετίζονται με το βρέφος αλλά δεν έχει να κάνει με επιβλαβείς συμπεριφορές προς αυτό. Μοιάζουν πολύ με ενοχλητικές σκέψεις και εικόνες. Αυτοί οι τύποι σκέψεων έχουν αποδειχθεί ότι εμφανίζονται σε ευάλωτα άτομα και σχετίζονται με τις τρέχουσες ανησυχίες της μητέρας στο πλαίσιο των αγχωτικών συναισθημάτων και των αρνητικών καταστάσεων. Ωστόσο, δεν αντικατοπτρίζουν τις πραγματικές επιθυμίες ή προθέσεις του ατόμου. Η θεωρία της γνωσιακής συμπεριφοράς υποδηλώνει ότι οι φυσιολογικές, αν και ανεπιθύμητες σκέψεις μπορεί να εξελιχθούν σε κλινικές, εάν το πρόσωπο που τις βιώνει κάνει καταστροφικές αρνητικές εκτιμήσεις (Collardeau, Corbyn, Abramowitz, Janssen, Woody & Faibrother, 2019).

2.4.2 Άγχος και μετάβαση στο γονικό ρόλο

Η μετάβαση στο γονικό ρόλο είναι συμβάν ζωής που περιλαμβάνει φυσιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνικές προσαρμογές, που συνοδεύονται από σημαντική αγωνία. Ο γονικός φόβος αναπτύσσεται όταν ο γονέας αντιλαμβάνεται ότι δε μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που πρόκειται να αντιμετωπίσει. Το στρες αυτό επηρεάζει αρνητικά τα χαρακτηριστικά της γονικής μέριμνας, της ευαισθησίας και της συνεργασίας των γονέων (Nijssens, Bleys, Casalin, Vliegen & Luyten, 2018).

Ο όρος στρες όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και η Δημητρίου (2012) «είναι μια ψυχολογική κατάσταση έντασης, συνοδευόμενη από συναισθήματα φόβου, θυμού, ανησυχίας και άγχους» (σ. 199). Η Δημητρίου αναφέρει επίσης ότι τα αρνητικά συναισθήματα την περίοδο της εγκυμοσύνης καταβάλλουν την έγκυο και περνούν μέσω των κυττάρων στο έμβρυο εκκρίνοντας κάποιες ορμόνες και χημικές ουσίες. Η αρνητική αυτή κατάσταση προκαλεί στο έμβρυο έντονη κινητικότητα και παραμένει όσο η μητέρα βρίσκεται σε κατάσταση έντονου άγχους. Η κατάσταση αυτή της εγκύου εξαιτίας κάποιων συγκεκριμένων γεγονότων που συμβαίνουν, είτε στη σχέση της με το σύζυγό της ή εξαιτίας του στενού της περιβάλλοντος, αποτελούν παράγοντα στο να συνεχιστούν και μετά τον τοκετό προκαλώντας στην γυναίκα ακόμη μεγαλύτερο άγχος για την αντιμετώπιση της μητρότητας.

Όπως ο ορισμός του Deave & Johnson (2008) «μεταβάσεις είναι περίοδοι αλλαγών όπου γίνονται μετατοπίσεις από τον ένα τρόπο ζωής στον άλλο» (σ. 4). Η μετάβαση στο γονικό ρόλο είναι μια κρίσιμη περίοδος στην πορεία της οικογενειακής ζωής. Για ένα ζευγάρι είναι

μια περίοδος αναζήτησης τρόπων με τους οποίους θα προσαρμοσθεί στη νέα του ζωή. Η απόκτηση ενός παιδιού μπορεί να το αντιμετωπιστεί σαν μια ευκαιρία από τους γονείς, προσωπικής ανάπτυξης, με θετική επίδραση στο αίσθημα της γονικής ικανότητας. Μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού η ποιότητα της σχέσης του ζευγαριού γίνεται χειρότερη. Αυτό συμβαίνει λόγω των αυξημένων αναγκών του βρέφους και της προσκόλλησης της μητέρας σε αυτό, όπου «κλονίζει» τη δική της σχέση με τον σύντροφό της (Deave & Johnson, 2008).

Οι πρώτες εβδομάδες μετά τη γέννηση έβρισκαν τις μητέρες με χαμηλά επίπεδα αυτό-αποτελεσματικότητας ως προς την αντιμετώπιση του κλάματος του μωρού. Τα υψηλά επίπεδα στρες, τις έκαναν να μη μπορούν να ανταποκριθούν με ήρεμο και στοργικό τρόπο στα σήματα του βρέφους. Η γέννηση του πρώτου παιδιού επηρεάζει τους άνδρες σε μικρότερο βαθμό σε σύγκριση με τις γυναίκες. Ωστόσο και δύο γονείς αντιδρούν αρνητικά, ανάλογα με τα την ιδιοσυγκρασία και την προσωπικότητά τους. Για παράδειγμα εάν έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση ή κάποια ψυχική διαταραχή, κακές σχέσεις με την δική τους οικογένεια, επηρεάζουν τον τρόπο που θα διαχειριστούν τον γονικό ρόλο, ιδιαίτερα εάν αυτές ασκούν κριτική ή είναι υπερπροστατευτικές (Bartolo, Benedetto & Ingrassia, 2013).

Επειδή η μητρότητα απαιτεί συναισθηματικές επενδύσεις, δεξιότητες και μεγάλη επένδυση για τη δημιουργία του περιβάλλοντος που θα μεγαλώσει το παιδί, οι γυναίκες νιώθουν μεγαλύτερη επάρκεια στο νέο αυτό ρόλο. Οι άντρες από την άλλη δεν αισθάνονται αυτή τη λαχτάρα. Παρά την αύξηση της συμμετοχής των πατέρων στο ρόλο της γονικής μέριμνας υπάρχει κοινωνική πίεση στους πατέρες να ασκούν καθήκοντα πρώιμης γονικής μέριμνας με το ίδιο επίπεδο αρμοδιότητας των γυναικών. Έτσι οι μητέρες αισθάνονται μεγαλύτερο άγχος κατά τη μετάβαση αυτή, ακόμη και αν αυτά τα επίπεδα στρες είναι παρόμοια με εκείνα του πατέρα, λόγω του ότι ο ρόλος του έχει λιγότερες απαιτήσεις (Leavitt, McDaniel, Maas & Feinberg, 2017).

Πριν από τη γέννηση το 44% των γονέων αναφέρουν ότι αισθάνονται προετοιμασμένοι για το ρόλο του γονέα. Αφού γεννηθεί το παιδί τους, μόνο το 18% αναφέρει ότι αισθάνονται σίγουροι ως γονείς. Ενώ το ένα τρίτο των γυναικών αναφέρουν προβλήματα για τον εαυτό τους και το μωρό τους, ενώ παράλληλα αντιμετωπίζουν τις μεταγεννητικές υπηρεσίες ως ανεπαρκείς. Εκτός από αυτήν την έλλειψη εμπιστοσύνης, μερικοί γονείς αντιμετωπίζουν δυσκολίες προσαρμογής, όπως συμπτώματα κατάθλιψης, χαμηλή αυτοεκτίμηση, άγχος, κόπωση και ακραία εξάντληση. Η σχέση των ζευγαριών είναι εξίσου αμφισβητήσιμη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Μελέτες έχουν δείξει μείωση της ικανοποίησης των σχέσεων και της θετικής επικοινωνίας. Η χαμηλή ικανοποίηση της σχέσης συνδέεται με την

αύξηση των συγκρούσεων, την ατομική ψυχολογική δυσχέρεια, τις αρνητικές σχέσεις των γονέων (Mihelic, Morawska & Filus, 2018).

Τα αρνητικά συναισθήματα της μετάβασης στο ρόλο του γονέα σημαίνει το επίπεδο δυσφορίας που αντιμετωπίζει ένας γονέας στον νέο του ρόλο. Το επίπεδο δυσφορίας θα μπορούσε να θεωρηθεί ως παράγοντας πρόβλεψης της διαταραχής της διάθεσης, στις πρώτες εβδομάδες της ζωής του παιδιού. Η μετάβαση θεωρείται μια αναπτυξιακή κρίση στην σχέση των ζευγαριών, οι γονείς χάνουν την ισορροπία τους κατά τη διαδικασία της προσαρμογής αυτής. Την περίοδο μετά τον τοκετό, ο πατέρας αντιμετωπίζει την οικονομική πίεση που εμποδίζει τη συμμετοχή του στη γονική μέριμνα. Η προσαρμοστική περίοδος των γονέων δημιουργεί ψυχοπαθολογικές διαταραχές, ειδικά αν σχετίζεται με παράγοντες κινδύνου, όπως η απουσία κοινωνικής υποστήριξης, η μειωμένη ικανοποίηση του γάμου και το δύσκολο παιδί (Epifanio, Genna, De Luca, Rocella & La Grutta, 2015).

Οι εμπειρίες των ίδιων των γονέων με τη δική τους οικογένεια επιδρά στο πώς θα διαχειριστούν τη μετάβαση στο γονικό ρόλο. Επιπλέον ορισμένα χαρακτηριστικά των βρεφών μπορούν να επηρεάσουν το άγχος των γονέων, όπως είναι η βρεφική αστάθεια, η ιδιοσυγκρασία και η αρνητική συναισθηματικότητα. Τα βρέφη τα οποία έχουν δυσκολίες προσαρμογής, αποτελούν πηγή άγχους για τους γονείς, ενώ εκείνα που προσαρμόζονται πιο εύκολα, έχουν θετικό αντίκτυπο στη ψυχολογία των γονέων (Moe, Soest, Fredriksen, Olasfen & Smith, 2018).

2.5 Ο ρόλος του πατέρα στην εγκυμοσύνη

Η ψυχική υγεία και η ευημερία των ανδρών κατά τη μετάβασή τους στην πατρότητα είναι ένα σημαντικό ζήτημα δημόσιας υγείας. Η κακή ψυχική υγεία επηρεάζει αρνητικά τα παιδιά τους, τη σύζυγό τους και την κοινωνία. Σε μια πρόσφατη μελέτη εξέτασαν το άγχος στους πατέρες από την προγεννητική περίοδο μέχρι τη στιγμή της γέννησης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι κύριοι παράγοντες του αυξημένου άγχους, που συνέβαλαν στη ψυχολογία των πατέρων, απαρτίζονταν από αρνητικά συναισθήματα για την εγκυμοσύνη, τον περιορισμό του πατρικού ρόλου, φόβο για τον τοκετό και συναισθήματα ανικανότητας για τη φροντίδα των βρεφών (Baldwin, Malone, Sandall & Bick, 2018).

Ο κάθε πατέρας αντιμετωπίζει διαφορετικά τη στιγμή αυτή, ανάλογα με το χαρακτήρα και τις αντιλήψεις του. Για κάποιους αποτελεί ένα είδος εκφοβισμού, έχοντας στο μυαλό τους ότι μπορεί να διαταραχθεί η ανεξαρτησία τους, η σχέση με την σύντροφό τους και η

επαγγελματική τους εξέλιξη. Αντίθετα, πολλοί είναι εκείνοι που είναι σε θέση να μοιραστούν τα προβλήματα της εγκυμοσύνης και να υποστηρίξουν τη σύζυγό τους. Μπορεί να εμφανίσουν και τα ίδια συμπτώματα με την γυναίκα όπως ναυτία, εμετούς και ζαλάδες. Τα συναισθήματά τους βρίσκονται σε μια σύγχυση, σκεπτόμενοι την υγεία του μωρού και πως αυτό θα φέρει αλλαγές σε όλη τους τη καθημερινότητα. Εκείνοι που βλέπουν με θετικό τρόπο την κατάσταση αυτή, αντιμετωπίζουν επίσης προκλήσεις και συναισθήματα αγωνίας για το έμβρυο (Δημητρίου, 2012).

Από τη μία, πρέπει να αποκτήσουν αναπαραστάσεις του αγέννητου μωρού και από την άλλη να οικοδομήσουν μια σχέση με κάτι αυθύπαρκτο. Οι προκλήσεις αυτές απαιτούν χρόνο και επηρεάζουν αρνητικά τη σχέση που θα αναπτύξει με το αγέννητο παιδί. Η προγεννητική προσκόλληση είναι εξίσου σημαντική και για τους πατέρες. Πατέρες που ανέφεραν ότι απέκτησαν υψηλότερη ποιότητα προγεννητικής προσκόλλησης ήταν πιο πιθανό να έχουν ισορροπημένες αναπαραστάσεις του εμβρύου, ενώ με χαμηλότερη ποιότητα φάνηκε να αποδεσμεύονται από τέτοιου είδους αναπαραστάσεις. Η ηλικία και η εκπαίδευση συμβάλλει στη ποιότητα προσκόλλησης που θα αναπτύξουν, καθώς και το αν γίνονται για πρώτη φορά γονείς. Οι άντρες που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες απαιτείται παραπάνω χρονικό διάστημα να προσαρμοσθούν στο ρόλο τους, αισθάνονται μεγαλύτερη ανεπάρκεια, τους διακατέχει το συναίσθημα της αγωνίας και της αβεβαιότητας. Μπορεί όμως, να συμμετέχουν σε ταχύτερο βαθμό απ' ότι εκείνους που απέκτησαν για δεύτερη φορά παιδί, λόγω του ενθουσιασμού με πρωτόγνωρα συναισθήματα (Xue, He, Chua, Wang & Shorey, 2018). Αυτό συμβαίνει γιατί, αν έχουν ήδη ένα παιδί, οφείλουν να μοιράσουν την προσοχή τους τόσο στο αγέννητο, όσο και στο παιδί που ήδη υπάρχει με αποτέλεσμα να επηρεάσει τα συναισθήματά τους (Vreeswijk, Maas, Rijk & Van Bakel, 2013).

Το ενδιαφέρον του πατέρα για την εγκυμοσύνη επιδρά καθοριστικά στη ψυχική υγεία των γυναικών και ελαχιστοποιεί τον κίνδυνο του πρόωρου τοκετού, του χαμηλού βάρους του εμβρύου και την ανάπτυξή του. Ένας πατέρας που νοιάζεται άμεσα για την εγκυμοσύνη, ρωτά τη μητέρα σχετικά με αυτήν, για τη διαδικασία και τις απαιτήσεις της. Ο θετικός αντίκτυπος στη σωματική και συναισθηματική υποστήριξη του πατέρα στη γυναίκα, μεταφέρεται και στο έμβρυο. Είναι σημαντικό να την ενθαρρύνει για τις μεταβολές που συμβαίνουν στο σώμα της και τη ψυχολογία της. Να είναι σε θέση να βιώνει μαζί της οποιοδήποτε αρνητικό συναίσθημα και να είναι καθησυχαστικός. Ο πατέρας ο οποίος δε συμμετέχει ενεργά στην εγκυμοσύνη της γυναίκας, είτε επειδή δε μπορεί να κατανοήσει το

ρόλο του, ή επειδή δε το θέλει, οφείλεται στο ότι έχει έλλειψη εκπαίδευσης και κακές σχέσεις με τη δική του οικογένεια (Alio, Lewis, Scarborough, Harris & Fiscella, 2013).

Το έμβρυο νιώθει διαφορετικά το χάδι του πατέρα δίνοντας το αίσθημα της αγάπης και της ασφάλειας, όπου μπορεί να βασιστεί ολόκληρη η ζωή του. Όταν του μιλάει αναγνωρίζει ήδη τη φωνή του και μετά τη γέννηση, αποτελώντας τον πρώτο δεσμό πατέρα-παιδιού. Η φωνή του πατέρα που κινείται σε ήχους με πιο βαρύ τόνο, δρα θετικά στην διάπλασή αυτού. Εκτός από την εμπλοκή του πατέρα στην εγκυμοσύνη, είναι σπουδαία και η συμμετοχή του στη διαδικασία του τοκετού. Το έργο του είναι πολύπλευρο, πρέπει να ενημερωθεί για τη διαδικασία του τοκετού, να στηρίζει τη σύζυγό του και να σεβαστεί την απόφαση της για τον τρόπο που θα γεννήσει. Οι γυναίκες οι οποίες ο σύζυγός τους ήταν παρών είχαν ελαφρύτερους πόνους, ενώ η ασφάλεια και η δυναμικότητα που παρείχαν, έκαναν τη διαδικασία αυτή πιο ανώδυνη (Μαρή, 2014).

Σήμερα, υποστηρίζεται ολοένα και περισσότερο να διαδραματίζουν μεγαλύτερο ρόλο στην εγκυμοσύνη και τον τοκετό της συζύγου τους. Τα τελευταία χρόνια, οι άνδρες αρχίζουν να εμπλέκονται περισσότερο στην εγκυμοσύνη και παρέχουν υποστηρικτικό ρόλο την περίοδο αυτή. Σε πολλές χώρες παρακολουθούν προγεννητικά μαθήματα για την ενισχυτική υποστήριξη των συζύγων τους κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και του τοκετού. Ωστόσο πέντε είναι εκείνοι οι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν την εμπλοκή του: η συζυγική τους σχέση, η σχέση με τον δικό τους πατέρα, κοινωνικοοικονομικοί, εισόδημα καθώς και το επίπεδο απασχόλησης (Xue, He, Chua, Wang & Shorey, 2018).

Σε μια έρευνα οι άντρες ανέφεραν ότι το άγχος τους κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, είχε συνδεθεί κυρίως με τις ανησυχίες γύρω από τη γέννηση. Ανέφεραν μεγαλύτερη πίεση κατά τη μεταγεννητική περίοδο, προσαρμόζοντάς τις απαιτήσεις της πρώιμης γονικής μέριμνας ιδιαίτερα εκείνες που σχετίζονταν με τον ύπνο και τη σίτιση, καθώς και την αλλοιωμένη σχέση τους με την σύντροφό τους. Οι περιγραφές των ανδρών επικεντρώθηκαν στην «σύγκρουση ρόλων», σημειώνοντας την διαφοροποιημένη τους ζωή μετά την γέννηση του παιδιού και τους συνεχείς αγώνες για την εξισορρόπηση των ρόλων και των προτεραιοτήτων στην εργασία και το σπίτι (Darwin et al., 2017).

3. Η πρώιμη αλληλεπιδραστική σχέση μητέρας-βρέφους

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Rocha et al. (2019) «η αλληλεπίδραση βρέφους και των φροντιστών αρχίζει πριν από τη γέννηση και γίνεται ισχυρότερη μετά από αυτή μέσω των χειρονομιών, των κραυγών, του χαμόγελου, των αμοιβαίων βλεμμάτων και φωνητικών αντιδράσεων» (σ. 2). Η ποιότητα της πρώιμης αλληλεπίδρασης μεταξύ μητέρας-βρέφους είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει την ανάπτυξη του παιδιού, στη μετέπειτα σωματική, ψυχική και κοινωνικοσυναισθηματική του ευημερία.

Το στυλ αλληλεπίδρασης σχετίζεται με μοντέλα συμπεριφοράς τα οποία μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα παιδιά για τις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις με τους φροντιστές. Η ποιότητα της σχέσης μητέρων-παιδιών επηρεάζει την κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και έχει υποστηριχθεί από τη θεωρία προσκόλλησης. Αυτό το θεωρητικό πλαίσιο θέτει πρώιμες εμπειρίες με την προσκόλληση και υποστηρίζει την ανάπτυξη εσωτερικών μοντέλων εργασίας των παιδιών και των σχέσεών τους με τους φροντιστές. Αυτά τα μοντέλα θέτουν τα θεμέλια για τη μετέπειτα κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, καθοδηγώντας τα στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Ferreira et al., 2016).

Η εκπαίδευση των γονέων σε ένα πρόγραμμα που διήρκησε 16 ώρες, σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών τους, σε ηλικία 4 έως 12 μηνών, βοήθησε σε μεγάλο βαθμό να κατανοήσουν τα σήματα των παιδιών τους, αντιδρώντας κατάλληλα και προβλέποντας τις συμπεριφορές αυτών. Μια άλλη μελέτη έδειξε ότι η χρήση ενός εκπαιδευτικού βίντεο, με θέμα τη συμπεριφορά των νεογέννητων, που διαρκούσε 45 λεπτά και αφορούσε έγκυες γυναίκες που βρίσκονταν στη 38^η εβδομάδα της κύησής τους, φάνηκε να βελτιώνει την ποιότητα της αλληλεπίδρασης μητέρας-βρέφους 24 ώρες μετά τη γέννηση. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών για την ευαισθησία στα σήματα των νεογέννητων, ήταν υψηλότερα στην πειραματική ομάδα απ' ό,τι στην ομάδα ελέγχου που δεν είχαν συμμετάσχει στην έρευνα (Chung, Wan, Kuo, Lin & Liu, 2018).

Οι περισσότερες ψυχοπαθολογικές διαταραχές έχουν τη βάση τους στις πρώτες συναισθηματικές εμπειρίες μητέρας-βρέφους. Οποιαδήποτε συναισθηματική αποστέρηση του παιδιού από το πρόσωπο φροντίδας, μπορεί να προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογική υγεία του βρέφους, ενώ η μεγάλη χρονική διάρκεια του αποχωρισμού μπορεί να προξενήσει μέχρι και θάνατο. Η σχέση μητέρας βρέφους είναι αναγκαίο να χαρακτηρίζεται από ευστάθεια και ανταλλαγή συναισθημάτων για τη δημιουργία ασφαλή

δεσμού. Η μητέρα οφείλει να αντιμετωπίζει το νεογνό ως ενεργητικό δέκτη που συμμετέχει σε αυτή τη σχέση και να είναι σε θέση να συγχρονίζεται με τις ανάγκες του (Σταύρου, 2007).

Ο ρόλος της αλληλεπίδρασης κατά την πρώιμη ανάπτυξη έχει μελετηθεί εκτενώς τις τελευταίες δεκαετίες. Η διαδικασία της μίμησης εμφανίζεται από τις πρώτες ώρες της ζωής και φανερώνει τα πρώτα σημάδια ανταπόδοσης γονέων και βρεφών τα οποία κατά τους πρώτους μήνες της ζωής τους, αναπτύσσονται και χαρακτηρίζονται από ποικίλες ανταλλαγές, μέσω της φωνής και των χειρονομιών. Οι μελέτες σε βρέφη έχουν δείξει ευρέως ότι η ποιότητα των πρώιμων αλληλεπιδράσεων μητέρας-βρέφους μπορεί να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την μετέπειτα ανάπτυξη. Η μητρική συναισθηματική εξάρτηση και ο συγχρονισμός σε βρέφη ηλικίας 3 μηνών προάγουν την ποιότητα του παιχνιδιού, το λεκτικό IQ και τη ρυθμιστική ικανότητα στην ηλικία των 2 ετών. Οι αλληλεπιδραστικές ανταλλαγές σε ηλικία 3 μηνών έχει αποδειχθεί ότι, αποτελεί την αφετηρία για τη μεταγενέστερη προσκόλληση που θα αναπτύξουν τα βρέφη στην ηλικία του 1 έτους, ενώ η ευαισθησία της μητέρας στις ανάγκες του βρέφους, έχει περιγράψει ως παράγοντας για ασφαλή προσκόλληση (Festante, Antonelli, Chorna, Corsi & Guzzetta, 2019).

Ο πρώτος χρόνος ζωής είναι η περίοδος της μεγαλύτερης ωρίμανσης του όγκου του εγκεφάλου. Η πλαστικότητα του κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθιστά τον εγκέφαλο του βρέφους ιδιαίτερα ευαίσθητο στην περιβαλλοντική επιρροή, ιδιαίτερα στο κοινωνικό-συναισθηματικό περιβάλλον. Οι μεταβολές στη φροντίδα της μητέρας πιστεύεται ότι συμβάλλουν στη διαμόρφωση των νευρικών δομών και στη συνέχεια στη ψυχολογία του (Sethna et al., 2016).

3.1 Πρώιμη ανθεκτικότητα

Η έννοια της ανθεκτικότητας εισήχθη αρχικά ως η οικοδόμηση σε οικογενειακό επίπεδο. Η οικογενειακή ανθεκτικότητα δομείται από τρεις παράγοντες: 1) τη ποιότητα των δύσκολων καταστάσεων που αντιμετωπίζει, 2) την κατάσταση που βρίσκεται η οικογένεια τη δεδομένη στιγμή, 3) τις λύσεις που βρίσκουν για την αντιμετώπιση μιας συγκεκριμένης κατάστασης. Ωστόσο οι σύγχρονες απόψεις στηρίζουν την επίδραση της ανθεκτικότητας σε ατομικό επίπεδο και πως αυτή επηρεάζει την ψυχική υγεία του ατόμου από μικρή ηλικία. Η ανθεκτικότητα του ατόμου επιτυγχάνεται μέσω της υποστήριξης των μελών της οικογένειάς του, για την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησής αυτού (Herdiana, Suryanto & Handoyo, 2018).

Όπως ο ορισμός του Walsh (2016) «ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα αντοχής και ανάκαμψης από προκλήσεις της ζωής, η οποία περιλαμβάνει δυναμικές διαδικασίες προωθώντας τη θετική προσαρμογή στο πλαίσιο σοβαρών αντιξοοτήτων που επιτρέπουν την ανάκτηση και θετική ανάπτυξη στις σοβαρές προκλήσεις ζωής» (σ. 1).

Οι σχέσεις γονέα-βρέφους συναποτελούν ένα σύστημα αμοιβαίας ρύθμισης, το σύστημα αυτό αποτελείται από ένα άλλο υποσύστημα με κύρια πρόσωπα το βρέφος, από τη μια και το γονέα από την άλλη, με επίκεντρο την δυναμική αλληλεπίδραση αυτών των δύο. Αυτή η αμοιβαία ρύθμιση προσδίδει ότι, τα βρέφη και οι γονείς ρυθμίζουν μαζί τις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις και ανταποκρίνονται στις συναισθηματικές και συμπεριφοριστικές αντιδράσεις του άλλου. Η επιτυχία ή η αποτυχία της αμοιβαίας ρύθμισής τους καθορίζεται από τέσσερις αμοιβαίες διαδικασίες: 1) την ικανότητα των βρεφών να οργανώνουν και να ελέγχουν τις φυσιολογικές τους καταστάσεις και συμπεριφορές, 2) την ακεραιότητα και την ωρίμανση της αισθητικοκινητικής, την προσήλωση και τα κοινωνικό-συναισθηματικά επικοινωνιακά συστήματα των βρεφών, 3) την δυνατότητα να αντιλαμβάνονται και να ερμηνεύουν σωστά τα σήματα αυτών και 4) την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται στο βρέφος τους έγκαιρα και κατάλληλα προκειμένου να διευκολύνουν τη ρυθμιστική προσπάθεια του νεογνού (Beeghly & Tronick, 2011).

Ο Bowlby παρατήρησε τη σημαντικότητα του να γίνεται ανθεκτικό το άτομο σε γεγονότα που του προκαλούν άγχος, στην περίπτωση που οι πρώιμες εμπειρίες του με την οικογένεια του αποτελούν πρότυπο για εκείνο. Τονίζοντας τη σπουδαιότητα του ισχυρού συναισθηματικού δεσίματος και της ασφαλούς προσκόλλησης στα άτομα φροντίδας, αποδείχθηκε ότι είχαν μεγαλύτερη εγωιστική ανθεκτικότητα (ego-resiliency), δηλαδή μεγαλύτερη ανεξαρτησία, προσμονή στη διαχείριση προβλημάτων στην ηλικία των 42 μηνών και καλύτερη αλληλεπίδραση με συνομήλικούς. Εάν λοιπόν λάβουμε υπόψιν μας ότι, η ψυχική ευημερία του παιδιού έχει να κάνει με την ανθεκτικότητα του σε συγκεκριμένες καταστάσεις της ζωής του, αυτό καθορίζει την ανάπτυξη του εαυτού του και σχετίζεται με τη ψυχοπαθολογία του σαν βρέφος. Η ποιότητα των συναισθηματικών δεσμών και η οργάνωση του εαυτού σε μια συγκεκριμένη επίτευξη εμπειρίας του ατόμου, αποτελούν τα απαραίτητα στοιχεία στο να γίνεται ανθεκτικό σε νέα πρόσωπα ή καταστάσεις που προκαλούν στρες (Σταύρου, 2008).

Οι θετικές εμπειρίες εάν δεν επιτευχθούν με επιτυχία, ο δρόμος για τη φυσιολογική ανθρώπινη πορεία μπορεί να χαθεί. Μελέτες περιπτώσεων παιδιών που βίωσαν μειωμένη αλληλεπίδραση με πρόσωπα φροντίδας, φάνηκε να έχουν σοβαρή έλλειψη στη γλώσσα και

τη συναισθηματική ανάπτυξη, απουσία αγάπης και προσοχής. Με τον ίδιο τρόπο, ακόμη κι αν τα βρέφη έχουν έναν βαθύ δεσμό με τον φροντιστή υπάρχει περίπτωση να διαταραχθεί. Αυτό θα συμβεί εάν το άτομο φροντίδας δείχνει παραμέληση ή ασυνέπεια. Τα παιδιά που υπέστησαν ακραία φαινόμενα παραμέλησης ή ανασφαλούς προσκόλλησης αποδείχθηκε ότι είχαν:

- Μείωση της ανάπτυξης του ημισφαιρίου του εγκεφάλου που θα μπορούσε να προκαλέσει κίνδυνο για μετέπειτα κατάθλιψη.
- Αυξημένη ευαισθησία σε αγχώδης διαταραχές.
- Μειωμένη ανάπτυξη του ιππόκαμπου όπου θα μπορούσε να έχει επιβλαβείς επιρροές στη μάθηση και τη μνήμη (Winston & Chicot, 2016).

3.2 Η σημασία της ευαίσθητης ανταπόκρισης

Σύμφωνα με τη Δημητρίου (2012) «ευαίσθητη μητέρα χαρακτηρίζεται εκείνη που ξέρει καλά το παιδί της και αντιλαμβάνεται με ευκολία τις ανάγκες του, επειδή έμαθε να αναγνωρίζει τις σηματοδοτικές του συμπεριφορές» (σ. 386). Αρκετές μελέτες τονίζουν τη σημαντικότητα της ευαίσθητης ανταπόκρισης της μητέρας στα σήματα του βρέφους αποτελώντας καθοριστικό παράγοντα στην κοινωνική και προσωπική ανάπτυξη του. Η Mairy Ainsworth ήταν αυτή που ασχολήθηκε με τη σημασία της ευαισθησίας της μητέρας και ανακάλυψε ότι παιδιά τα οποία είχαν ασφαλείς δεσμούς με τα πρόσωπα φροντίδας, συνέβαινε λόγω της έγκαιρης ανταπόκριση της μητέρας είτε στο κλάμα του βρέφους, ή ήταν πιο τρυφερές και στοργικές. Αντιθέτως μητέρες οι οποίες δεν είχαν αποκτήσει μια τέτοια αμοιβαία σχέση με το βρέφος τους, δεν ήταν ικανές να ανταποκριθούν στις ανάγκες του, όπως παροχή τροφής ή παιχνίδι (Craig & Baucum, 2007).

Τα χαρακτηριστικά της ευαίσθητης γονικής φροντίδας σύμφωνα με τη Mairy Ainsworth είναι τα εξής:

α) Ενσυναίσθηση: Όταν οι γονείς καταλαβαίνουν και τα πιο μικρά σήματα του βρέφους, έκφραση, κινήσεις και είναι σε θέση να τα ερμηνεύουν με ορθό τρόπο.

β) Ανταπόκριση: Η ικανότητα των γονέων να ανταποκρίνονται σωστά και να συμπονοούν το βρέφος, να αισθάνονται μαζί του και να είναι παρών σε κάθε του ανάγκη.

γ) Συνεργασία: Ο γονιός είναι σε θέση να σέβεται ότι το βρέφος είναι μια μοναδική προσωπικότητα, έχει το δικό του χαρακτήρα, είναι αυτόνομο και δεν επιβάλλει τις δικές του επιθυμίες, αλλά είναι σε θέση να εκτιμά το πρόγραμμα του βρέφους.

δ) Αποδοχή: Όταν είναι γνώστης των απαιτήσεων και των απογοητεύσεων που έχει η ανατροφή του βρέφους, τα αρνητικά συναισθήματα που μπορεί να προκληθούν κάποιες φορές και την αποδοχή της ιδιοσυγκρασίας του (Murray, 2017).

Οι ευαίσθητες απαντήσεις στα θετικά σήματα πιθανόν να ενισχύουν την πρόωμη κοινωνικοσυναισθηματική ευημερία των παιδιών. Μητέρες οι οποίες απαντούν με θετικό τρόπο είτε στο χαμόγελο του παιδιού ή σε οποιοδήποτε άλλο ήχο, συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανάπτυξή του. Η συχνή εμπειρία με θετικά συναισθήματα αποτελεί πηγή ανθεκτικότητας που συνδέεται με την ψυχολογική ευημερία στην ενήλικη ζωή. Μελέτες καταδεικνύουν ότι, οι μετρήσεις της ευαισθησίας που εκτιμώνται κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού και άλλων διεργασιών χαμηλής έντασης, συνδέονται με την κοινωνικοσυναισθηματική προσαρμογή των παιδιών. Για παράδειγμα, οι ευαίσθητες μητέρες βρέθηκαν να έχουν παιδιά με υψηλά επίπεδα κοινωνικής επάρκειας. Αυτές που παρείχαν θετική καθοδήγηση κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, είχαν παιδιά που χρησιμοποιούσαν αποτελεσματικές στρατηγικές ρύθμισης σε συναισθηματικά δύσκολες καταστάσεις (Leerkes, Blankson & O'Brien, 2009).

Υπάρχουν ωστόσο πολλοί και διαφορετικοί παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τους γονείς στη παροχή της ευαίσθητης ανταπόκρισης. Οι εμπειρίες της μητέρας κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, ο συναισθηματικός δεσμός και η αντιμετώπιση της στο αγέννητο παιδί της κατά τη προγεννητική περίοδο, επηρεάζουν την αντίδρασή της σε στρεσογόνους παράγοντες, κατά τους πρώτους μήνες μετά τον τοκετό και έμμεσα την ανταπόκρισή της στο βρέφος. Μια μελέτη για τη φροντίδα των παιδιών σε προγεννητικό στάδιο, διαπίστωσε ότι το υψηλό άγχος των γονέων μετά τους 6 μήνες του τοκετού, προέβλεπε χαμηλή ευαισθησία της μητέρας για 36 μήνες μετά και καθυστέρηση στη γλωσσική ανάπτυξη (Dau, Callinan & Smith, 2019).

Οι γονείς οι οποίοι διατρέχουν συμπτώματα κατάθλιψης είναι αδύνατον να διαχειριστούν τα κοινωνικά σήματα του βρέφους και να δημιουργήσουν μια σταθερή σχέση. Τα βρέφη από τη δική τους πλευρά βιώνουν συναισθήματα θυμού και στεναχώριας λόγω της συναισθηματικής ανεπάρκειας που βιώνουν από το πρόσωπο φροντίδας, αποκτώντας διαταραχές που οδηγούν στην κατάθλιψη. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με γονείς οι οποίοι δεν έχουν κάποιου είδους καταθλιπτικών διαταραχών. Ένας άλλος τύπος γονέων είναι

εκείνος που έχουν δεχθεί από τους δικούς τους γονείς παραμέληση, εγκατάλειψη ή κακομεταχείριση. Έχουν στο μυαλό τους ότι δε θα κάνουν στο δικό τους παιδί αυτά που βίωσαν από τους δικούς τους γονείς, περιμένοντας έτσι, τα βρέφη να τους δείξουν αγάπη από την πρώτη στιγμή της γέννησής τους. Έτσι όταν τα βρέφη αντιδρούν με υπερβολικό κλάμα ή τους απορρίπτουν, αισθάνονται ανασφαλείς και ότι για ακόμη μια φορά τους παραμελούν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αντιδρούν είτε με αρνητικό τρόπο ή ακόμη και με σωματική βία (Shaffer, 2004).

Η ευαίσθητη ανταπόκριση επηρεάζεται επίσης και από εξωγενείς παράγοντες των γονιών. Αυτοί είναι: η έλλειψη χρημάτων, επαγγελματικά προβλήματα, συζυγική ανεπάρκεια. Όλα αυτά έχουν επίπτωση στο πώς ο γονιός θα προσφέρει στο βρέφος του ευαισθησία και ικανοποίηση των αναγκών του, ειδικότερα εάν αντιμετωπίζει προβλήματα στη σχέση του, διαταράσσοντας έτσι, την ασφάλεια των βρεφών καθώς έρχεται αντιμέτωπο παρά τη θέλησή του με διενέξεις (Murray, 2017).

Η πρώιμη παρέμβαση σε μητέρες οι οποίες δε μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες των βρεφών τους έχει καταστεί βοηθητική για την μετέπειτα ανάπτυξη του παιδιού. Σε μια παρέμβαση που διεξήχθη σε καταθλιπτικές μητέρες, ο ειδικός προσπαθούσε να τις βοηθήσει στο να έχουν θετικότερες αντιδράσεις στην αλληλεπίδραση με τα μωρά τους και τις παρότρυνε να συμμετέχουν σε ομάδες γονέων μια φορά την εβδομάδα. Αποδείχθηκε ότι οι τα παιδιά αυτών σε μετέπειτα τεστ νοημοσύνης, είχαν υψηλότερο δείκτη και μεγαλύτερη πιθανότητα για ασφαλή προσκόλληση συγκριτικά με εκείνες που δεν είχαν πάρει μέρος στην παρέμβαση (Shaffer, 2004).

Υπάρχουν ωστόσο, δύσκολες συνθήκες ζωής στη κοινωνία όπου μπορούν να επηρεάσουν την ευαισθησία της μητέρας. Μια από αυτές είναι η φτώχεια. Σε αντίθεση με το συναισθηματικό και φυσιολογικό στρες που αντιμετωπίζουν οι μητέρες μεσαίου εισοδήματος, εκείνες που μεγαλώνουν παιδιά κάτω από τα όρια της φτώχειας το κάνουν με ελάχιστη υποστήριξη και οικονομικούς πόρους. Συχνά, το περιβάλλον τους είναι σε μεγάλο βαθμό αποδιοργανωμένο και ζουν σε γειτονίες με υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας. Οι ψυχολογικές συνέπειες των συνθηκών αυτών είναι σημαντικές και σε πολλές περιπτώσεις έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα των αλληλεπιδράσεών τους με τα παιδιά. Οι επιπτώσεις της μεγάλης και χρόνιας φτώχειας περιορίζουν την ικανότητα της μητέρας για ευαίσθητη περίθαλψη, θέτοντας περιορισμούς στη ψυχολογική ευημερία της (Finegood et al., 2016).

3.3 Ο θηλασμός και η αλληλεπίδραση μητέρας-παιδιού

Όπως αναφέρει ο Símonardóttir (2016) «ο θηλασμός είναι ένα από τα μεγαλύτερα δώρα και ένας μοναδικός τρόπος επικοινωνίας της μητέρας και του παιδιού» (σ.108). Τη στιγμή που το μικρό παιδί θηλάζει στο στήθος της μητέρας του, έρχεται σε μια μοναδική εγγύτητα. Αποκτά ένα σταθερό υπόβαθρο για την υπόλοιπη ζωή του. Η άμεση αυτή επαφή δίνει στη μητέρα και το παιδί μια μοναδική ευκαιρία να μάθουν ο ένας τον άλλον, διευκολύνοντας έτσι τη σύνδεση τους.

Ο αποκλειστικός θηλασμός ορίζεται ως η διατροφή ενός βρέφους με μητρικό γάλα και χωρίς πρόσθετα τρόφιμα, νερό ή άλλα υγρά, κατά τους πρώτους έξι μήνες της ζωής. Τα βρέφη που θηλάζουν αποκλειστικά έχουν λιγότερες πιθανότητες να αρρωστήσουν από διάφορες λοιμώξεις. Είναι λιγότερο πιθανό να αποκτήσουν πνευμονία ή μηνιγγίτιδα. Ο αποκλειστικός θηλασμός είναι η πιο γνωστή και αποτελεσματική παρέμβαση για την πρόληψη θανάτων στην πρώιμη παιδική ηλικία. Οι πρακτικές θηλασμού αποτρέπουν το 1,4 εκατομμύριο θανάτους σε όλο τον κόσμο, σε παιδιά κάτω των πέντε ετών κάθε χρόνο (Mekuria & Edris, 2015).

Η σωματική εγγύτητα και η επαφή με το δέρμα, προάγει τη μητρική προσκόλληση και τον μητρικό δεσμό. Ο θηλασμός παρέχει την ευκαιρία για επαφή με το δέρμα του μωρού και ενθαρρύνει τη συναισθηματική πληρότητα μητέρας-βρέφους. Ένας από τους λόγους που οι γυναίκες θέλουν να θηλάσουν είναι η ευκαιρία να συνδεθούν με τα παιδιά τους. Επιπλέον, τα οφέλη του θηλασμού προωθούνται ενεργά από τις οργανώσεις δημόσιας υγείας όχι μόνο ως την υγιεινή διατροφική επιλογή, αλλά και για να προωθήσουν τη συναισθηματική σχέση και σύνδεση μεταξύ μητέρας και βρέφους (Hairston, Handelzalts, Lehman-Inbar & Kovo, 2019).

Υπάρχει ένα σύνολο ερευνητικών μελετών που παρέχουν στοιχεία για τη σχέση μεταξύ εμπειρίας του θηλασμού και της προσφοράς αυτού στη γνωστική ανάπτυξη. Βελτιώνει σημαντικά τη μνήμη, βοηθά στην εξέλιξη της γλώσσας και της ευφυΐας (Krol & Grossmann, 2018). Το μητρικό γάλα δεν παρέχει μόνο ένα θρεπτικό υπόστρωμα αλλά εμβολιάζει το νεογνό με βακτήρια. Το μητρικό γάλα περιλαμβάνει πολλά ευεργετικά βακτηρίδια γαλακτικού οξέος τα οποία μεταφέρονται από το έντερο της μητέρας, μέσω μιας άγνωστης οδού, στον μαστικό αδένα για να μεταδίδεται στο βρέφος μετά τον τοκετό (Hinde & German, 2012).

Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, η φυσιολογία της μητέρας μπορεί να επηρεάσει την ανάπτυξη. Η φυσιολογία αυτή θεωρείται ότι μεταδίδει πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον στο έμβρυο, και έτσι προετοιμάζει το βρέφος για τη ζωή του μετά τη γέννηση. Το έμβρυο για να αρχίσει να αναπτύσσει ένα προφίλ συμπεριφοράς που να ταιριάζει σε αυτό το περιβάλλον πιθανόν θα ζήσει μια διαδικασία που ονομάζεται εμβρυϊκός προγραμματισμός. Μετά τη γέννηση και κατά τη διάρκεια του θηλασμού, οι μητέρες μπορούν ακόμα να μεταφέρουν αυτά τα φυσιολογικά σήματα στο βρέφος, μέσω των βιολογικών συστατικών του μητρικού γάλακτος και της κορτιζόλης. Σύμφωνα με τον εμβρυϊκό προγραμματισμό μπορεί να υποστηριχθεί ότι, όταν το περιβάλλον είναι αγχωτικό, οι μητέρες μεταφέρουν αυτή την πληροφορία στα βρέφη τους μέσω του μαστού. Οι μητέρες με υψηλότερες συγκεντρώσεις κορτιζόλης στο γάλα βιώνουν περισσότερο στρες (Hechler, Beijers, Riksen-Walraven & Weerth, 2018).

Ο θηλασμός ηρεμεί και παρέχει ανακούφιση στα βρέφη, μειώνει τους καρδιακούς και μεταβολικούς ρυθμούς και την ικανότητα να αντιλαμβάνονται πόνο κατά τη διάρκεια αυτού. Διεγείρει τους στοματοφαρυγγικούς μηχανικούς υποδοχείς του βρέφους και εστιάζει την προσοχή του μόνο στο στόμα, μειώνοντας τις εξωτερικές επιδράσεις. Η εντερική προσρόφηση του λίπους από το γάλα προάγει την απελευθέρωση της χολοκυστοκινίνης, η οποία ενεργοποιεί με τη σειρά της έναν πνευμονογαστρικό μηχανισμό που προκαλεί χαλάρωση και αναλγησία του πόνου. Η γλυκιά γεύση του γάλακτος προκαλεί την απελευθέρωση οπιοειδών στον μεσεγκέφαλο του βρέφους, με αποτέλεσμα να επιδρούν στους υποδοχείς που μειώνουν την αντίληψη του πόνου. Η επαφή της μητέρας με το δέρμα του μωρού, σταθεροποιεί τα επίπεδα γλυκόζης στο αίμα, τη θερμοκρασία του σώματος, τον ρυθμό της αναπνοής, τη νευροσυμπεριφοριστική αυτορρύθμιση, τη μείωση του στρες καθώς και την αρτηριακή πίεση (Gribble, 2006).

Η μητέρα στην αρχή του θηλασμού μαθαίνει πώς να κρατάει το βρέφος τοποθετώντας το έτσι, ώστε να βρίσκεται ακριβώς στο στόμα του η θηλή και να μπορεί να του προξενήσει το αντανακλαστικό του πιπίλισματος. Πρέπει να μη το κρατάει πολύ κοντά με το στήθος, για να έχει τη δυνατότητα να αναπνέει σωστά και να μη διακόπτεται η αναπνοή του. Αυτό καθιστά μη δυνατή την αντανακλαστική ιδιότητα του τραβήγματος. Αυτά τα αντανακλαστικά της μητέρας στο πιπίλισμα του βρέφους, είναι κάποιες ηθελημένες προσπάθειες για να προκαλέσει περισσότερη έκκριση γάλακτος. Το πιπίλισμα δεν προκαλεί μόνο περισσότερο γάλα από το στήθος της μητέρας, αλλά διεγείρει και το αντανακλαστικό του πιπίλισματος. Στα πρώτα γεύματα, οι μητέρες τινάζουν ελαφρώς το ίδιο το βρέφος ή το

μπιμπερό όταν γίνεται μια μικρή παύση αυτών. Το τίναγμα αυτό παρατείνει τη διάρκεια που θα θηλάσει ή θα ταΐσει το βρέφος της και αυξάνει τη ποσότητα του γάλατος. Αυτές οι αντιδράσεις ονομάζονται «προ-προσαρμοστικές» και δημιουργήθηκαν στην πορεία εξέλιξης του ανθρώπου (Cole & Cole, 2011).

Τα βρέφη που θηλάζονται φαίνεται να παρουσιάζουν μεγαλύτερη αρνητική επίδραση από τα βρέφη που τρέφονται με έτοιμο γάλα. Η αρνητική ιδιοσυγκρασία, όπως η ανησυχία, έχει επίσης βρεθεί πως σχετίζεται με την μη έγκαιρη διακοπή του θηλασμού στη παιδική ηλικία. Θηλάζοντα νεογνά είχαν μεγαλύτερο «σθένος» και χαρακτηρίζονταν από περισσότερη κίνηση και δραστηριότητα. Η αρνητική εμπειρία του θηλασμού έχει σχετιστεί με την αντικοινωνική και επιθετική συμπεριφορά των παιδιών στην ηλικία των 4 και 11 ετών και φαίνεται να επηρεάζει τη μετέπειτα ανάπτυξη, μέχρι την ενηλικίωση. Η διάρκεια του θηλασμού επηρεάζει την αντίδραση στα κοινωνικά ερεθίσματα στη βρεφική ηλικία. Βρέφη που θηλάζονταν για περισσότερο από 5 μήνες εμφάνιζαν μια βελτιωμένη εγκεφαλική απόκριση που σχετίζονταν με τις χαρούμενες εκφράσεις του προσώπου, μειώνοντας έτσι την προσοχή σε εκφράσεις που προκαλούσαν φόβο, υποδεικνύοντας ότι η εκτεταμένη διάρκεια συνδέεται με την πρόκληση θετικών συναισθημάτων (Krol & Grossmann, 2018)

Επιπλέον, ο θηλασμός διαμορφώνει την ευαισθησία της μητέρας. Η μητρική ευαισθησία περιλαμβάνει τις αλλαγές στον εγκέφαλο, τον καρδιακό ρυθμό, την ανταπόκριση στα ερεθίσματα και τα επίπεδα των ορμονών. Οι φυσιολογικές αλλαγές συμβαίνουν ως αποτέλεσμα αυτού και επηρεάζουν τη μητρική ευαισθησία, μέσω της έκκρισης ορμονών της ωκυτοκίνης και των αλλαγών στον εγκέφαλο περιλαμβάνοντας την αύξηση της δραστηριότητας στον μετωπιαίο λοβό. Μητέρες που οι θηλάζουν δείχνουν περισσότερη δραστηριότητα στον εγκέφαλο. Μια θηλάζουσα μητέρα δείχνει μεγαλύτερη καρδιακή μεταβλητότητα και μεγαλύτερη ανταπόκριση στο βρέφος. Ο θηλασμός είναι ένας τρόπος που αυξάνει την ευαισθησία της μητέρας και βελτιώνει την προσκόλληση (Abuhammad & Johnson, 2018).

Σε μια έρευνα, 17 μητέρες κατά τη διάρκεια του πρώτου μήνα μετά τον τοκετό έδειξαν αυξημένη ενεργοποίηση στις περιοχές του εγκεφάλου, που σχετίζονταν με συμπεριφορές της ευαισθησίας αυτής. Η ευαισθησία της μητέρας είχε μεγαλύτερα αποτελέσματα 3-4 μήνες μετά τον τοκετό. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, οι μητέρες που θηλάζαν είχαν περισσότερες πιθανότητες να αντιλαμβάνονται τη δυσφορία του μωρού τους, από τις μητέρες που τάιζαν τα παιδιά τους με μπιμπερό. Η διάρκεια επίσης του θηλασμού επηρεάζει την ευαισθησία. Η

μεγαλύτερη διάρκεια στη βρεφική ηλικία σχετίστηκε με μεγαλύτερη ανταπόκριση της μητέρας 14 μήνες μετά τον τοκετό (Weaver, Schofield & Papp, 2018).

3.3.1 Κλάμα

Σύμφωνα με τους Sadeh et.al (2016) «το βρεφικό κλάμα είναι ένα από τα πιο δυνατά σήματα στο ανθρώπινο ρεπερτόριο, μεταδίδει μια αίσθηση κινδύνου ή επείγουσας ανάγκης ενεργοποιώντας τη γονική συμπεριφορά και προστασία» (σ. 501). Οι Sadeh et.al τόνισαν ότι ο εγκέφαλος του ανθρώπου είναι ιδιαίτερα αντιδραστικός στο βρεφικό κλάμα. Πολλοί παράγοντες έχουν σχετιστεί με διαφορετικά επίπεδα αντιδραστικότητας γνωστικής συμπεριφοράς στο κλάμα των βρεφών. Για παράδειγμα, οι γυναίκες ανταποκρίνονται και παρεμβαίνουν πιο άμεσα από τους άντρες στο κλάμα του βρέφους.

Είναι μια έμφυτη συμπεριφορά που αποτελεί την πρώτη μορφή επικοινωνίας των νεογνών, που τη χρησιμοποιούν για να αλληλεπιδρούν με τους φροντιστές τους. Στους ενήλικες η κραυγή παράγεται με τη δόνηση μέσω των φωνητικών πτυχών, οι οποίες ελέγχονται από το Κεντρικό Νευρικό Σύστημα (ΚΝΣ). Η ανάλυση του κλάματος μπορεί να εντοπίσει τις παθολογικές καταστάσεις που συνδέονται με την φωνητική οδό, τον εγκέφαλο και το νωτιαίο μυελό. Η λειτουργική χρησιμότητα του βρεφικού κλάματος, αποτελεί κάποιου είδους απάντηση στον φροντιστή, αλλά και ορισμένες καταστάσεις που μειώνουν την ευαισθησία και την ανταπόκριση των γονέων στο κλάμα (Gabrieli, Bornstein, Manian & Esposito, 2020).

Το κλάμα είναι μια συμπεριφορά η οποία αποτελείται από τον συντονισμό αναπνοής του βρέφους και τη δράση της φωνητικής οδού, όπου αργότερα θα παράγει την ομιλία. Ο συντονισμός όμως αυτός αρχικά γίνεται μη ηθελημένα. Αργότερα όταν αρχίζει να συμμετέχει και ο εγκεφαλικός φλοιός γίνεται κατά βούληση του βρέφους και έτσι οι γονείς λένε ότι το κάνει εσκεμμένα, για να τους αποσπάσει την προσοχή. Όταν ένας μη έμπειρος γονιός ακούσει το κλάμα του βρέφους αυξάνονται οι καρδιακοί του παλμοί και προκαλούνται αισθήματα άγχους. Οι γυναίκες που θηλάζουν ακόμη και αν ακούσουν σε ηχογραφημένο άκουσμα το κλάμα του μωρού τους, μπορεί να τρέξει γάλα από το στήθος τους. Το πρόβλημα είναι να μπορέσουν οι γονείς να διακρίνουν το κλάμα του παιδιού τους και τι είναι αυτό που τους το προκαλεί. Υπάρχουν 2 είδη κλάματος: 1) του πόνου και 2) της πείνας. Οι γονείς όμως δε ξέρουν πώς να το διαχειριστούν και να το αντιμετωπίσουν,

ιδιαίτερα όταν αυτό δεν υποδηλώνει πόνο και έτσι αυτό που κάνουν είναι να το παρηγορούν (Cole & Cole, 2011).

Ορισμένες από τις πρώτες επιστημονικές μελέτες για το κλάμα των νεογνών επικεντρώθηκαν στις ακουστικές ιδιότητες του, όπως η συχνότητα και η διάρκεια του όταν το βρέφος βρίσκονταν σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Νευρολογικές και ιατρικές παθήσεις, όπως το σύνδρομο down, η πρόωρη ζωή, η εγκεφαλική βλάβη ή κάποιο φάρμακο, σχετίζονταν με κραυγές οι οποίες δεν είχαν κάποια χαρακτηριστικά. Το κλάμα του βρέφους είναι ένα σήμα που μεταφέρει πληροφορίες σχετικά με το βαθμό της δυσφορίας, αλλά δεν είναι εμφανές αυτό που προκαλεί τη συγκεκριμένη αντίδραση. Τα βρέφη των οποίων οι μητέρες αγνοούν ή ανταποκρίνονται με ασυνέπεια στο κλάμα έχουν ανασφαλείς προσκολλήσεις και είναι επιζήμια για την κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη. Η άμεση ανταπόκριση στο κλάμα συνδέεται με τη μείωση αυτού και γρηγορότερη ανάπτυξη της γλώσσας στα νεογνά. Το κλάμα υποχρεώνει τους γονείς να ανταποκριθούν σε αυτό, αλλά τους είναι ιδιαίτερα δυσάρεστο όταν γίνεται επίμονο. Για παράδειγμα, όταν το κλάμα γίνεται «υπερβολικό» μπορεί να προκαλέσει πρόωρη διακοπή του θηλασμού, υπερτροφία, γονική δυσφορία κατάθλιψη και κακές σχέσεις γονέα-παιδιού (Zeifman & St James-Robert, 2017).

Σε μια ομάδα υψηλού κινδύνου, το επίμονο κλάμα των παιδιών σχετίστηκε με υψηλό ποσοστό καταθλιπτικών συμπτωμάτων των μητέρων μετά τον τοκετό, στρες, καθώς και δυσλειτουργικών αλληλεπιδράσεων στη σχέση μητέρας-παιδιού. Οι μητέρες που ανέφεραν υπερβολικό κλάμα του παιδιού τους είχαν 5,7 περισσότερες πιθανότητες να βαθμολογήσουν υψηλά τον δείκτη αντοχής σε αυτό. Επιπλέον, το 5,6% των γονέων ανέφερε ότι έχουν βιαιοπραγήσει ή κουνήσει το μωρό τους. Επιπροσθέτως, οι γυναίκες με ανασφαλή προσκόλληση, αντιμετώπιζαν περισσότερα αρνητικά συναισθήματα κατά τη διάρκεια του κλάματος των βρεφών και χρησιμοποιούσαν υπερβολική δύναμη στο κράτημα του μωρού (Smariou et. al., 2016).

Οι μητέρες με κλινική κατάθλιψη και εκείνες που δεν αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους σύμπτωμα διαφέρουν στη ποιότητα φροντίδας των βρεφών τους. Οι κλινικά καταθλιπτικές μητέρες έχουν λιγότερη διαδραστική συμμετοχή στο κλάμα. Ενώ οι μη καταθλιπτικές μητέρες υψηλότερα επίπεδα φροντίδας κατά τη διάρκεια του κλάματος των βρεφών τους. Οι καταθλιπτικές μητέρες τείνουν να αποκρίνονται μόνο όταν το κλάμα είναι αρκετά υπερβολικό. Τα βρέφη των καταθλιπτικών μητέρων εμφανίζουν διαφορές στις κοινωνικές συμπεριφορές. Η κατάρτιση επίσης των γονέων είναι ευεργετική για τις οικογένειες που δεν

αντιμετωπίζουν διαταραχές, λόγω της επιρροής της χαμηλής προσοχής και των καταθλιπτικών συμπτωμάτων της μητέρας (Esposito, Manian, Truzzi & Bornstein, 2017).

Όταν το βρέφος χαρακτηρίζεται από δύσκολη ιδιοσυγκρασία και βρίσκει ένα μη ευνοϊκό περιβάλλον, με ανασφαλείς φροντιστές που το αντιμετωπίζουν ανεπαρκώς, το υπερβολικό κλάμα θα είναι η πιο κοινή εκδήλωση δυσφορίας. Μελέτες έδειξαν πως η δύσκολη ιδιοσυγκρασία που παρατηρείται στους ενήλικες, η οποία καταδεικνύεται από δομικές αλλαγές στους εγκεφάλους τους, μπορεί να είναι προγνωστική, όταν παρατηρείται σε βρέφη με υπερδραστήρια ιδιοσυγκρασία. Ακόμη και τα βρέφη με εύκολη ιδιοσυγκρασία, το οικογενειακό περιβάλλον του προκαλεί αναστάτωση, ψυχοκοινωνικά προβλήματα και ενδοοικογενειακή βία, αντιδρούν με υπερβολικό κλάμα. Το βρέφος ενεργεί ως σηματοδότης του τι συμβαίνει με τους φροντιστές του, κυρίως με τη μητέρα, επηρεάζοντας σημαντικά τον δεσμό αυτό, κατά τη μεταγεννητική κατάθλιψη (Halpern & Coelho, 2016).

Η γονική χαλάρωση του βρέφους που κλαίει είναι θεμελιώδης για την σχέση γονέα-παιδιού. Οι γονείς δαπανούν πολύ χρόνο για να καθησυχάσουν τα βρέφη τους για να διατηρήσουν ή να επιστρέψουν σε μια κατάσταση ρύθμισης. Η παροχή βοήθειας στο βρέφος για να ρυθμίζει τις βιολογικές συμπεριφορές, όπως τη θερμοκρασία του σώματος, τη πρόσληψη τροφής και οι καταστάσεις ύπνου-αφύπνισης είναι μια σημαντική πτυχή της πρόωρης γονικής μέριμνας. Η επιτυχής χαλάρωση ενισχύει τους γονείς να συνεχίσουν να χρησιμοποιούν τις συγκεκριμένες τεχνικές για να ηρεμούν το βρέφος. Η διαδικασία προάγει την εμπιστοσύνη των γονέων, δημιουργεί μια αίσθηση εμπιστοσύνης και θέτει τα θεμέλια για τη δημιουργία θετικών σχέσεων. Όταν αυτές οι προσπάθειες όμως είναι ανεπιτυχείς, βιώνουν αυξημένα επίπεδα απογοήτευσης, θέτοντας σε κίνδυνο τη σχέση αυτή. Η μεγάλη γονική απογοήτευση σε καταστάσεις υπερβολικού κλάματος, οδηγεί σε ακραίες συμπεριφορές, όπως έντονα κουνήματα που απειλούν την επιβίωση του βρέφους (Dayton, Walsh, Oh & Volling, 2015).

3.3.2 Αφή

Στην αρχή της ζωής, η αλληλεπίδραση μητέρας-βρέφους χαρακτηρίζεται από τη μη λεκτική επικοινωνία. Ένας μη λεκτικός τρόπος με τον οποίο, η μητέρα επικοινωνεί με το βρέφος της, είναι η αφή. Η γονική επαφή έχει θεωρητικά συνδεθεί με την κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Η αφή διατηρεί μια σημαντική ρυθμιστική λειτουργία και επηρεάζει την αλληλεπίδραση μητέρας-βρέφους. Διαφορετικά είδη αφής προκαλούν διαφορετικές

αντιδράσεις στο βρέφος. Για παράδειγμα, το στοργικό άγγιγμα όπως το φιλή, το χτύπημα ή το μασάζ, μειώνει το επίπεδο δραστηριότητας των βρεφών, ενώ παράλληλα μειώνει και την αρνητική επίδραση του κλάματος (Cordes, Egmoose, Smith-Nielsen, Kørpe, & Væver, 2017).

Η σπουδαιότητα της αφής αντικατοπτρίζεται στο ότι τα βρέφη αναπτύσσουν ευκολότερα δεσμούς με τους φροντιστές. Το πόσο ποιοτική θα είναι αυτή η επαφή της μητέρας και του νεογνού επηρεάζει σημαντικά την αλληλεπίδραση, παρά τη απουσία ή τη παρουσία αυτής. Οι μητέρες χρησιμοποίησαν διαφορετικούς τύπους επαφής για να προκαλέσουν μια συγκεκριμένη συμπεριφορά στο βρέφος (π.χ. γαργαλητό ή κράτημα για να προκαλέσουν χαμόγελο των βρεφών). Τα βρέφη γίνονται ευαίσθητα σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις με την επαφή της μητέρας, ρυθμίζοντας έτσι τα συναισθήματά τους. Επίσης η απτική επαφή με το άγγιγμα των δακτύλων σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, ήταν σε θέση να προκαλέσει ένα κατάλληλο συναισθήμα σε βρέφη ηλικίας 12 μηνών. Οι απτικές αλληλεπιδράσεις, σε σύγκριση με άλλες μορφές αλληλεπίδρασης, όπως το βλέμμα, είναι αμοιβαίες και προκαλούν αισθήματα εγγύτητας. Η εγγύτητα αυτή συνδέεται και με άλλες αισθήσεις όπως η όραση και η μυρωδιά (Crucianelli et al., 2019).

Τα βρέφη που έρχονται σε επαφή με τη μητέρα τους έχουν πιο σταθερές θερμοκρασίες, και καρδιακούς ρυθμούς, καλύτερη αναπνοή και ενισχυμένο γαστρεντερικό σύστημα. Ενώ η ποιότητα του ύπνου είναι πολύ καλύτερη και ξεκούραστη (Bigelow, Power, MacLellan-Peters, Alex & McDonald, 2012). Σε πρόωρα βρέφη, μελέτες έδειξαν ότι η ημερήσια επαφή έχει ως αποτέλεσμα χαμηλότερα επίπεδα καταθλιπτικών συμπτωμάτων στις μητέρες. Σε μια μελέτη, μια μητέρα με πολλούς δείκτες συμπτωμάτων κατάθλιψης μετά τον τοκετό ενθαρρύνθηκε να προάγει την δερματική επαφή με το βρέφος της. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τις πρώτες ημέρες μετά τη γέννηση μείωσε τα επίπεδα των καταγεγραμμένων συμπτωμάτων κατάθλιψης της μητέρας, ενώ τα συμπτώματα απουσίαζαν ακόμη και 7 μήνες μετά τη γέννηση (Cooijmans, Beijers, Rovers & De Weeth, 2017).

Μία μελέτη διερεύνησε τις συσχετίσεις ανάμεσα στη βρεφική δυσφορία και τη μητρική επαφή και διαπίστωσε ότι οι μητέρες που χρησιμοποίησαν περισσότερο το στοργικό άγγιγμα, όταν τα βρέφη εμφάνιζαν υψηλά επίπεδα δυσφορίας. Όσον αφορά την αφή με μορφή παιχνιδιού, διαπιστώθηκε ότι σχετίζονταν με το χαμόγελο του παιδιού. Οι μητέρες χρησιμοποιούσαν αυτού του είδους επαφής για να διευκολύνουν την επανασύνδεσή τους μετά από κάποια ενδεχόμενη διακοπή της αλληλεπίδρασης τους (Egmoose, Cordes, Smith-Nielsen, Væver & Kørpe, 2018).

Οι απτικές εμπειρίες αλληλεπιδρούν με τον κοινωνικό εγκέφαλο. Αναγνωρίστηκε ένας ειδικός μηχανικός υποδοχέας που ονομάζεται προσαγωγός.. Αυτός ο δέκτης δεν είναι εμφανής, καθώς απουσιάζει από τις παλάμες μας, τα χέρια και τα πέλματα των ποδιών μας. Αντίθετα, ενεργοποιεί την ένδειξη της κοινωνικής μας επαφής. Ο προσαγωγός αυτός ενεργοποιείται με ελαφριά πίεση και μέτρια χαλάρωση διεγείροντας τη θερμοκρασία του δέρματος. Ο ρυθμός πυροδότησης αυτού σχετίζεται με τα άτομα που θα προκαλέσουν αυτή την ευχάριστη απτική επαφή. Η κατάλληλη απτική διέγερση δεν είναι απλώς μια εμπειρία αίσθησης, αλλά ταξιδεύει στον «κοινωνικό εγκέφαλο» και δημιουργεί μια εμπειρία που διαμορφώνει την κοινωνική λειτουργία (Brauer, Xiao, Poulain, Friederici & Schirmer, 2016).

3.4 Μητρική αποστέρηση

Η έννοια της «στέρησης της μητέρας», προέκυψε από τον John Bowlby και υποδηλώνει ότι είναι ένας από τους πιο επικίνδυνους παθογόνους παράγοντες στην παιδική ανάπτυξη, εξαιτίας της βλάβης που μπορεί να προκαλέσει αν ένα παιδί στερηθεί την αγάπη της μητέρας του μέσω του χωρισμού (Andry, 1962).

Τα βρέφη και τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ένα περιβάλλον που δεν υπάρχει η αλληλεπίδραση με τους γονείς, όπως για παράδειγμα παιδιά σε ορφανοτροφεία ή σε κατασκευασμένους ειδικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς, τείνουν να μην έχουν ομαλή ανάπτυξη. Μπορεί η στέγη και η τροφή να είναι σημαντικοί παράγοντες για την ανάπτυξη, ωστόσο όμως δεν είναι αρκετοί για τη πληρότητα της ψυχικής ευημερίας των παιδιών. Τα παιδιά που έμεναν σε ορφανοτροφεία και ιδρύματα ειδικά σχεδιασμένα για αυτές τις περιπτώσεις, είχαν έλλειψη σε όλα τα επίπεδα ανάπτυξης, είτε ήταν γνωστικά, κινητικά ή κοινωνικό-συναισθηματικά. Αυτό ονομάστηκε ιδρυματισμός και σημαίνει το συναισθηματικά στείρο περιβάλλον των ιδρυμάτων. Μια ευρύτερη όμως έννοια για την συναισθηματική ανεπάρκεια των παιδιών είναι εκείνη της μητρικής αποστέρησης (Δημητρίου, 2012).

Από την άλλη μεριά υπάρχουν και εκείνα που στερούνται αυτά τα κοινωνικά ερεθίσματα από τα πρόσωπα φροντίδας. Αυτό συμβαίνει διότι μπορεί να εκπέμπουν μηνύματα αλλά να μη λαμβάνουν την κατάλληλη ανταπόκριση που θα ήθελαν, λόγω ισχυρού φόρτου εργασίας ή αδιαφορίας. Οι προσπάθειες αυτές, το να επιχειρούν δηλαδή να επιστούν την προσοχή των άλλων χωρίς να λαμβάνουν την κατάλληλη, δημιουργεί ένα αρνητικό λειτουργικό μοντέλο

του εαυτού, αφού τα σήματα που δίνουν δεν είναι σημαντικά για κανέναν και έχει ως αποτέλεσμα αρνητικό λειτουργικό μοντέλο. Συνεπώς, είναι πιθανόν να αισθανθούν μια αδυναμία και να σταματήσουν να προξενούν τη συγκεκριμένη θετική αντίδραση στους άλλους. Αυτή η συμπεριφορά εξηγεί την απαθή, αποτραβηγμένη και ασταθή αντιμετώπιση των κοινωνικά στερημένων παιδιών (Shaffer, 2004).

Παιδιά τα οποία έχουν βιώσει τη μητρική αποστέρηση, τους κατακλύζουν συναισθήματα άγχους, λόγω της ασυνέπειας των γονέων στην αντιμετώπισή τους και της έντονης εναλλαγής των δραστηριοτήτων και της διάθεσής τους προκαλώντας τους σύγχυση. Επιπλέον, τα παιδιά που έχουν ζήσει παραμέληση ή κακοποίηση είναι ανίκανα να αλληλεπιδρούν με το ευρύτερο περιβάλλον τους και να αποκτούν αυτόνομες συμπεριφορές, ωθώντας τα με αυτόν τον τρόπο σε νέες δυσμενείς καταστάσεις. Προβάλλουν συμπεριφορές κοινωνικής απόσυρσης ως άμυνα, σε καταστάσεις ή ανθρώπους που νιώθουν ότι απειλούνται. Το φαινόμενο αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (Heller, 2016).

Παιδιά τα οποία μεγαλώνουν σε ιδρύματα έχουν επιζήμιες επιπτώσεις στην ανάπτυξη τους καθώς και την ανάπτυξη του εγκεφάλου. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε αυτά τα κοινωνικά στερημένα περιβάλλοντα παρουσιάζουν διαταραχές προσοχής καθώς και άλλες μορφές ψυχιατρικών προβλημάτων (Fox, Nelson & Zeanah, 2017).

Τα παιδιά τα οποία μεγάλωσαν σε ιδρύματα, νοσοκομεία ή ακόμη και σε οικογένειες που δε τους παρείχαν στοργή και αγάπη, είχαν τη δυνατότητα να ανακάμψουν αν έφευγαν νωρίς από αυτό το περιβάλλον και να ενταχθούν σε κάποιο άλλο που τους παρείχε την κατάλληλη θαλπωρή, αγάπη και ασφάλεια. Παιδιά που τα υιοθέτησαν σε ηλικία 1 έως 2 ετών και παιδιά που μεγάλωσαν σε ιδρύματα, όπου άλλαξαν συνθήκες διαβίωσης, είτε μέσω ενός βρεφονηπιοκόμου ή η ποιότητα των αλληλεπιδράσεων με ανθρώπους του περιβάλλοντος τους ήταν ποιοτική, σημείωσαν σημαντική πρόοδο στην ανάπτυξη τους και μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες τους. Από την άλλη, εκείνα που μεγάλωναν σε στερητικά περιβάλλοντα για μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς την στοργή και το συναισθηματικό δέσιμο από κάποιο πρόσωπο φροντίδας, είχαν για αρκετά χρόνια ελλείψεις σε ένα ευρύ φάσμα τομέων. Ήταν εξαρτημένα από ενήλικα πρόσωπα, είχαν μεγαλύτερη ανάγκη για ενίσχυση και αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην αλληλεπίδραση των διαπροσωπικών σχέσεων τους (Δημητρίου, 2012).

3.5 Η μητέρα στη σύγχρονη κοινωνία

Σε όλη την ιστορία, η μητρότητα θεωρούνταν η βασική αποστολή της γυναίκας ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι της φύσης της. Οι γυναίκες ωθούνται στη μητρότητα από τα ένστικτά τους και έχουν μέριμνα για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών τους. Η μητρότητα είναι το πιο όμορφο και αγνό επάγγελμα για τη γυναίκα, όπως και οι σχέσεις με τον σύζυγό της. Ο γάμος στο παρελθόν ήταν ένας από τους βασικούς λόγους για την υποταγή των γυναικών. Στηριζόταν σε ένα αυστηρό πλαίσιο προτύπων, όπου οι γυναίκες ήταν η καρδιά της οικογένειας ενώ οι άνδρες ο νους. Υπήρξε η αντίληψη ότι η ένωση των δύο, θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα σύνολο. Η μητρότητα θεωρήθηκε ως το μοναδικό ένστικτο των γυναικών που ήταν από τη φύση του πληκτικό και μη ενδιαφέρον. Αυτή η αντίληψη ήρθε να προξενήσει στη γυναίκα ψυχικά και σωματικά προβλήματα, λόγω του ότι θεωρήθηκε διανοητικά και συναισθηματικά κατώτερη, σωματικά ασθενέστερη και σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη (Leskošek, 2011).

Ωστόσο, η μητρότητα έχει καθοριστεί σήμερα ως ένας κυρίαρχος ρόλος των κανόνων της «εντατικής μητρότητας» και ορίζει ότι οι μητέρες είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για τη φροντίδα των παιδιών. Οι υψηλές αυτές προσδοκίες για τις μητέρες μπορεί από τη μια πλευρά να έχουν θετική επίδραση στο ρόλο της, αλλά από την άλλη να έχει και κάποιο κόστος στις μητέρες σήμερα. Τα συναισθήματα των γυναικών πιέζονται στη προσπάθειά τους να είναι οι τέλει μητέρες, έχοντας έτσι χαμηλή αυτοεκτίμηση και υψηλά επίπεδα άγχους. Η εντατική αυτή μητρότητα και η κοινωνική πίεση, επηρεάζουν τα συναισθήματα της τόσο στο πλαίσιο της οικογένειας, όσο και στη προσωπική της ψυχολογία και ευημερία (Meeussen & Van Laar, 2018).

Σε μια εποχή όπου τα κοινωνικά δίκτυα κατέχουν ισχυρή θέση στη ζωή των ανθρώπων, δε θα μπορούσε να μην επηρεαστεί και ο ρόλος της μητέρας στον 21ο αιώνα. Μια νέα μητέρα μπορεί να ενημερωθεί και να ευαισθητοποιηθεί πάνω σε θέματα που δεν γνωρίζει και σε άλλες περιπτώσεις θα ήταν αδύνατον να μάθει και να έρθει σε επαφή. Ο ρόλος της μητέρας έχει αλλάξει μέσα από μια σειρά μεταβολών. Μπορούν να συμμετέχουν πλέον σε πολλά σεμινάρια. Να ενημερώνονται για τον θηλασμό, την ανάπτυξη του παιδιού τους, την εγκυμοσύνη, να συμμετέχουν και να παρακολουθούν ιστοσελίδες που αφορούν την μητρότητα, να συζητούν με άγνωστα πρόσωπα και να ανταλλάζουν γνώμες. Αυτή η πληθώρα πληροφοριών για μερικές μητέρες αποτελεί κάποιου είδους προσωπικής εξέλιξης, ενώ κάποιοι γονείς το βρίσκουν σαν ευκαιρία χαλάρωσης (Rodriguez, 2016).

3.5.1 Η εργαζόμενη μητέρα

Σύμφωνα με τους Poduval & Poduval (2009) «θα μπορούσε κανείς να ορίσει μια εργαζόμενη μητέρα ως τη γυναίκα με την ικανότητα να συνδυάζει την επαγγελματική της σταδιοδρομία με εκείνη της ευθύνης για την ανατροφή του παιδιού της» (σ. 64). Στο πλαίσιο αυτής της περιόδου μπορούν να συμπεριληφθούν δύο διαφορετικές κατηγορίες γυναικών που εργάζονται: η μητέρα που μένει στο σπίτι και εργάζεται από εκεί και η μητέρα που εργάζεται μακριά από το σπίτι, ενώ κατορθώνει να εκπληρώσει τα καθήκοντα της.

Η απασχόληση των μητέρων που μεγαλώνουν μικρά παιδιά έχει αυξηθεί κατά την τελευταία δεκαετία. Η απασχόληση την τοποθετεί σε πολλαπλούς ρόλους και προσθέτει την πολυπλοκότητα στη ζωή της και στη ζωή των οικείων της. Οι μητέρες ανησυχούν για τις εναλλακτικές λύσεις της φροντίδας του παιδιού και πώς η απασχόλησή τους θα επηρεάσει τις οικογένειές τους, τόσο σε καθημερινή βάση, όσο και στο μέλλον (Youngblut & Ahn, 1997).

Μια μητέρα που εργάζεται έχει την αίσθηση ότι είναι ολοκληρωμένη και ικανοποιημένη. Αυτό είναι απαραίτητο στοιχείο για το πρότυπο που θα αποκτήσουν τα παιδιά. Μια μητέρα που εργάζεται αποτελεί για αυτά πηγή έμπνευσης να πραγματοποιήσουν μετέπειτα τα ίδια τα όνειρα και τις φιλοδοξίες τους. Μητέρες οι οποίες μπορούν να διαχειριστούν αποτελεσματικά τόσο την εργασία, όσο και την οικογένειά τους περνούν θετικό μήνυμα στα παιδιά για τις ηθικές αξίες και για τον τρόπο που θα αντιμετωπίσουν σε μεγαλύτερη ηλικία τη δουλειά. Όταν και οι δύο γονείς εργάζονται το κάθε μέλος της οικογένειας πρέπει να έχει ένα πιο ενεργό ρόλο στο οικογενειακό περιβάλλον. Τα παιδιά είναι σε θέση να μάθουν δεξιότητες που σε άλλες περιπτώσεις θα ήταν αδύνατον. Προετοιμάζονται για έναν πιο ρεαλιστικό κόσμο, γίνονται πιο ανεξάρτητα και υπεύθυνα. Οι εργαζόμενες μητέρες περνούν πιο ποιοτικό χρόνο με τα παιδιά τους, για να φέρνουν τα πράγματα σε ισορροπία το χρόνο που λείπουν από το σπίτι (Singh, 2018).

Η εργαζόμενη μητέρα συχνά δυσκολεύεται να χωρίσει τους ρόλους ανάμεσα στο σπίτι και την εργασία. Η διαίρεση του χρόνου στη φροντίδα των παιδιών και την εργασία είναι μια δύσκολη διαδικασία εξισορρόπησης γι' αυτή. Από τη μια απαιτεί να παρέχει στα παιδιά της μια καλή φροντίδα και από την άλλη να εργάζεται σκληρά και να είναι αφοσιωμένη. Το στυλ γονικής μέριμνας που θα επιλέξει να παρέχει, πρέπει να είναι κατάλληλο για τα παιδιά της, έχοντας διπλές ευθύνες ή τους ρόλους. Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, το επίπεδο

εκπαίδευσης και το καθεστώς απασχόλησης της μητέρας μπορούν να επηρεάσουν τη γονική μέριμνα. Μπορεί να αντιμετωπίζει συναισθήματα ενοχής, διότι δεν είναι σε θέση να καθοδηγήσει και να δώσει την κατάλληλη προσοχή στα παιδιά της. Τα συναισθήματα αυτά και η δυσκολία να διαιρέσει το χρόνο της ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια μπορεί να επηρεάσει την ικανοποίηση της (Yusuf & Sim, 2017).

Ωστόσο σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών και την απασχόληση είναι μια δύσκολη επιλογή για μια γυναίκα να επιλέξει μεταξύ της διαμονής στο σπίτι και της εργασίας. Μελέτες διαπίστωσαν ότι το φόρτο εργασίας οδηγεί σε διάφορους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη των παιδιών συμπεριλαμβανομένων της υγείας, των σχολικών επιδόσεων, της συναισθηματικής και γνωστικής συμπεριφοράς. Αυτό συμβαίνει γιατί όταν η γυναίκα εργάζεται σε ηλικία όπου το παιδί έχει ανάγκη την προσοχή και τη φροντίδα της, είναι υποχρεωμένη να δίνει λιγότερο χρόνο στο παιδί της και αυτό επηρεάζει τη μετέπειτα γνωστική και συμπεριφορική ανάπτυξη του (Shaikh, Shah & Shaikh, 2019).

Σε μια έρευνα επίσης, φάνηκε ότι τα παιδιά που η μητέρα τους εργάζονταν και εκείνη που έμενε σπίτι, είχαν προβλήματα συμπεριφοράς εξίσου. Ωστόσο τα παιδιά που η μητέρα τους δεν εργάζονταν είχαν πιο σοβαρά προβλήματα. Αυτό οφείλεται στο ότι, παρόλο που οι μητέρες που μένουν στο σπίτι δεν είναι σε θέση να μεταδίδουν στο παιδί τους ποιοτική και ποσοτική φροντίδα. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί ως εξής, οι εργαζόμενες μητέρες διαχειρίζονται τόσο την εργασία όσο και το σπίτι, ανησυχούν περισσότερο για τη συμπεριφορά του παιδιού τους και είναι πιο αποφασισμένες να αντισταθμίσουν την απουσία τους στο σπίτι. Η εργασιακή κατάσταση της μητέρας δεν επηρεάζει τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών, αλλά οι εξωτερικοί και κοινωνικοί παράγοντες όπως η αλληλεπίδραση με τους φροντιστές και ο κοινωνικός περίγυρος αυτών. Συνεπώς, οι μητέρες που εργάζονται δεν θα πρέπει να νιώθουν ενοχές, αλλά να είναι σίγουρες ότι παρέχουν στο παιδί την απαραίτητη γνώση και φροντίδα για το μέλλον (Agarwal & Alex, 2017).

3.5.2 Διαζευγμένη μητέρα

Το διαζύγιο δεν είναι μια απλή διαδικασία, προκαλεί καταστάσεις άγχους για το καθένα από τα μέλη της οικογένειας. Η ένταση που βιώνουν οι γονείς και τα παιδιά διαρκεί έως και 3 χρόνια. Για το παιδί όμως, η κατάσταση αυτή είναι πιο επίπονη. Βιώνει μια περίοδο διχασμού και αισθάνεται ότι πρέπει να μοιραστεί στα δύο. Αισθάνεται ότι αν δείξει περισσότερο ενδιαφέρον και αγάπη στον ένα από τους δύο γονείς, θα φέρει ρήξη στη μεταξύ

τους σχέση, λόγω του ισχυρού ανταγωνισμού που υπάρχει. Η κατάσταση αυτή φέρνει το παιδί αντιμέτωπο με συναισθήματα που δεν είναι ικανό να καταπολεμήσει, κλείνεται στον εαυτό του και αισθάνεται απομόνωση (Δημητρίου, 2012).

Σημαντικές αλλαγές στις αλληλεπιδράσεις επίσης, έχουν παρατηρηθεί σε διαζευγμένες οικογένειες και έχουν σχέση με το επίπεδο του στρες που βιώνει ο γονέας. Οι διαζευγμένες μητέρες αντιμετωπίζουν αγχωτικά γεγονότα, ενθαρρύνουν σε μικρότερο βαθμό τα παιδιά τους, είναι λιγότερο άνετες και δεν ανταποκρίνονται άμεσα στις ανάγκες αυτών. Η μεγάλη ψυχολογική δυσχέρεια που προκαλείται αλλάζει τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τη γονική μέριμνα. Μια μητέρα που βιώνει το διαζύγιο, έχει μεγαλύτερα σωματικά και ψυχικά προβλήματα, περισσότερες ανησυχίες και λιγότερη υπομονή στην κατανόηση των παιδιών της (Tein, Sandler & Zautra, 2000).

Στο παρελθόν, την πυρηνική οικογένεια αποτελούσε η μητέρα, ο πατέρας και τα παιδιά. Στον 21ο αιώνα έχει τροποποιηθεί σημαντικά η οικογενειακή δομή. Η οικογένεια απαρτίζεται από πολλά μονογονεϊκά νοικοκυριά. Οι ερευνητές μελετούν αυτές τις αλλαγές προσπαθώντας να κατανοήσουν τις επιπτώσεις στην ανάπτυξη των παιδιών. Τα τελευταία χρόνια, έχει διαπιστωθεί ότι οι αρνητικοί παράγοντες που εμπλέκονται στη σχέση των γονέων πριν και μετά το διαζύγιο είναι το ίδιο επιζήμιες για τα παιδιά. Η σύγκρουση πριν και μετά το διαζύγιο τείνουν να έχουν το μεγαλύτερο αντίκτυπο στο παιδί. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από έντονες εντάσεις και συγκρούσεις, έχουν συναισθηματικά προβλήματα σε όλη την ανάπτυξη τους (Barron, 2010).

Παρόλο που τα περισσότερα παιδιά προσαρμόζονται καλά μετά το γονικό διαζύγιο και μερικά δείχνουν ακόμη καλύτερη ανάπτυξη, μελέτες δείχνουν ότι βρίσκονται σε υψηλότερο και βραχυπρόθεσμο κίνδυνο αντιμετώπισης προβλημάτων. Το κάπνισμα και η κατάχρηση αλκοόλ, είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα υγείας. Το διαζύγιο κάνει τα παιδιά ιδιαίτερα ευάλωτα. Μελέτες έχουν σημειώσει υπερβολικά ή εξασθενημένα πρότυπα δραστηριότητας της κορτιζόλης, μετά από αντιξοότητες που συνδέονται με το διαζύγιο, συμπεριλαμβανομένης της κακής οικογενειακής λειτουργίας, της σύγκρουσης των γονέων, της κακής σχέσης γονέα-παιδιού, καθώς και της κατάθλιψης της μητέρας (Luecken, Hagan, Wolchik, Sandler & Tein, 2016).

Οι μητέρες που έχουν βιώσει διαζύγιο παρουσιάζουν ψυχοσωματικά προβλήματα όπως, κατάθλιψη και φοβικό άγχος. Τα προβλήματα αυτά έχουν ισχυρή επίδραση στα παιδιά και ιδιαίτερα η κατάθλιψη, διότι αυξάνει το επίπεδο των συναισθηματικών προβλημάτων τους. Η κατάθλιψη της μητέρας επηρεάζει τη συμπεριφορά των παιδιών προκαλώντας

υπερκινητικότητα. Οι διαζευγμένες μητέρες χρησιμοποιούν υπερβολικά αντιδραστικά στυλ γονικής μέριμνας, όταν αυξάνεται το επίπεδο των ψυχολογικών συμπτωμάτων (Jurma, 2015). Τα παιδιά συνήθως μένουν με τις μητέρες τους. Είναι εκείνες που αναλαμβάνουν το μεγάλο μέρος της ευθύνης για τις οικονομικές ανάγκες των παιδιών. Παρόλο που οι πατέρες συμβάλλουν οικονομικά, η συνεισφορά που τις παρέχουν δεν είναι απαραίτητη για τη κάλυψη των αναγκών τους (Öztürk & Boylu, 2015).

Οι γονείς από την άλλη πρέπει να διαχειριστούν τη νέα πραγματικότητα, να αντιμετωπίσουν τις δικές τους απώλειες και να προσαρμοστούν στο νέο ρόλο τους ως διαζευγμένοι πλέον. Δεν έχουν τόσο μεγάλη συναισθηματική δύναμη και χρόνο να επενδύσουν στο παιδί τους. Το παιδί χάνει την οικονομική ασφάλεια. Σχετική έρευνα έδειξε ότι, οι χωρισμένες γυναίκες μετά από 12 μήνες αφού χώρισαν, λάμβαναν βοήθεια από τον άντρα τους, ενώ ακόμη και 5 χρόνια μετά το διαζύγιο δε κατάφεραν να αυξήσουν σε βαθμό που ήταν ικανές να ανταπεξέλθουν, το εισόδημά τους. Η σχέση παιδιού και πατέρα επηρεάζεται σημαντικά, διότι περνά λιγότερο ποιοτικό χρόνο και η εμπιστοσύνη είναι μηδαμινή. Οι κοινωνικές σχέσεις των παιδιών βρίσκονται σε σύγχυση, ενώ έρχονται αντιμέτωπα με αγχώδεις διαταραχές και κατάθλιψη. Μεταβάλλει τις διαπροσωπικές του σχέσεις, τη θρησκευτική του επιλογή, τη σωματική του υγεία και την ακαδημαϊκή του επιτυχία (Anderson, 2014).

Μελέτες ανθεκτικότητας παιδιών που εκτίθενται σε τραυματικά συμβάντα και αντιξοότητες δείχνουν ότι, ορισμένοι παράγοντες συνδέονται με καλύτερα ψυχοκοινωνικά αποτελέσματα. Αυτοί οι προστατευτικοί παράγοντες στο πλαίσιο του διαζυγίου μπορεί να αποτρέψει τις τραυματικές επιπτώσεις στην προσαρμογή των παιδιών μετά το διαζύγιο των γονέων. Ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες είναι το επίπεδο της παιδικής εμπειρίας στη γονική σύγκρουση. Δηλαδή, τα παιδιά που εκτίθενται σε μακροχρόνια και έντονη διαμάχη είναι πιο καταθλιπτικά και παρουσιάζουν περισσότερα ψυχολογικά συμπτώματα απ' ό,τι τα παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν μικρότερες συγκρούσεις. Ένας άλλος παράγοντας, είναι ο χρόνος που έλαβε χώρα το διαζύγιο. Παρουσιάζουν σημαντικές βελτιώσεις στην προσαρμογή αυτού με την πάροδο του χρόνου. Τέλος, τα παιδιά με υψηλή αυτοεκτίμηση, έχουν θετική αντιμετώπιση του διαζυγίου, ενώ παρέχουν και υποστήριξη στους άλλους. Είναι πιο ικανά να προσαρμοστούν στις νέες προκλήσεις και εμπειρίες από τα παιδιά με χαμηλότερη αυτοεκτίμηση (Van der Wal, Finkenauer & Visser, 2019).

3.5.3 Μονογονεϊκή οικογένεια

Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών, των ανύπαντρων μητέρων και των πατέρων, έχει αυξηθεί. Παρόλο που τα μονογονεϊκά νοικοκυριά μοιράζονται πολλές από τις ίδιες ανησυχίες με τις οικογένειες που απαρτίζονται από δύο γονείς, όπως η ανάγκη για ποιοτική φροντίδα των παιδιών, ορισμένα προβλήματα είναι μοναδικά. Δύο γονείς μοιράζονται την ευθύνη και την ανατροφή του παιδιού παρέχοντάς του ενθάρρυνση και πειθαρχία. Όταν όμως ένας γονέας μεγαλώνει μόνος του το παιδί, πρέπει να έχει διπλή ευθύνη, τόσο για τη γονική μέριμνα, όσο και για την οικονομική. Επίσης γονείς που μεγαλώνουν μόνοι τους τα παιδιά, δε συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό στις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού (Garfield, 2009).

Μελέτες έχουν δείξει ότι οι ανύπαντρες μητέρες από επιλογή είναι πολύ μορφωμένες. Παρά το γεγονός ότι έχουν επιλέξει να μεγαλώνουν μόνες τα παιδιά τους, η πλειονότητα των μητέρων το κάνουν όχι από δική τους επιλογή, αλλά επειδή δεν έχουν τον κατάλληλο σύντροφο για την οικογενειακή υποστήριξη. Πολλές άγαμες μητέρες αναφέρουν ότι θα προτιμούσαν να έχουν παιδιά σε ένα παραδοσιακό οικογενειακό περιβάλλον, αλλά δεν είχαν την δυνατότητα να περιμένουν λόγω ηλικίας τους και της μείωσης των γεννήσεων (Golombok, Zadeh, Imrie, Smith & Freeman, 2016).

Η διατάραξη της οικογενειακής δομής μπορεί να οδηγήσει σε πολλές ανεπιθύμητες ενέργειες που επηρεάζουν τόσο την ψυχική υγεία των παιδιών όσο και των γονιών. Το διαζύγιο σε μικρή ηλικία των παιδιών συνδέεται με κατάθλιψη και κατάχρηση ουσιών. Ορισμένοι παράγοντες κινδύνου που εμφανίζονται σε μονογονεϊκές οικογένειες έχουν εντοπιστεί στα ίδια τα παιδιά, όπως το χαμηλό βάρος κατά τη γέννηση, σωματικές, αναπηρίες, επιθετικότητα και υπερκινητικότητα. Οι γονείς επίσης που είχαν κακοποιηθεί στην παιδική τους ηλικία ή έζησαν σε περιβάλλοντα που υπήρξε ενδοοικογενειακή βία, ήταν πιο επιρρεπείς να ενεργούν επιθετικά απέναντι στα δικά τους παιδιά (Behere, Basnet & Campbell, 2017).

Οι επιδράσεις της μονογονεϊκής οικογένειας στην ανατροφή του παιδιού σχετίζεται με το φύλο αυτού, την ηλικία απομάκρυνσης από τον άλλο γονέα, την στάση της μητέρας ή αντίστοιχα του πατέρα, το λόγο απομάκρυνσης του ενός γονιού, την αιτία που υπάρχει μόνο ένας γονέας, καθώς και την υποστήριξη του ευρύτερου πλαισίου της οικογένειας, αδέρφια, ενήλικες. Τα αγόρια που μεγαλώνουν σε μονογονεϊκές οικογένειες επηρεάζονται παραπάνω απ' ότι τα κορίτσια. Είναι περισσότερο προσκολλημένα στη μητέρα τους, τα ανδρικά τους στερεότυπα δε βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους, ενώ μπορούν να δείξουν

επιθετική συμπεριφορά. Τα κορίτσια που βιώνουν και ανατρέφονται σε ένα μονογονεϊκό περιβάλλον, με τον πρωταγωνιστικό ρόλο της μητέρας δεν εμφανίζουν τόσες διαφορές συγκριτικά με τα αγόρια. Και τα δύο φύλα με την απουσία μόνο του πατέρα, παρουσιάζουν ελλείψεις σχετικά με μαθηματικές-αριθμητικές έννοιες (Δημητρίου, 2012).

Τα παιδιά έχουν προβλήματα στη γνωστική και συμπεριφορική τους ανάπτυξη. Ορισμένες μελέτες έχουν παρατηρήσει στα παιδιά αυτά κοινωνική απομόνωση. Επίσης, οι νέοι είναι πιθανότερο να λαμβάνουν αποφάσεις χωρίς να συμβουλευονται τους γονείς. Υπάρχει παράλληλα υψηλό ποσοστό ψυχιατρικών διαταραχών, όπως κατάθλιψη, άγχος και διαταραχές διάθεσης ή αλκοολισμός σε μητέρες που μεγαλώνουν μόνες τα παιδιά τους. Τα παιδιά αναπτύσσουν συναισθηματικά προβλήματα, λιγότερη αυτοεκτίμηση, μειωμένη ενσυναίσθηση, μεγαλύτερη επιθετικότητα, διαμάχες και μεγαλύτερη πιθανότητα εμφάνισης μη κατάλληλων συμπεριφορών στην ηλικία που βρίσκονται. Οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν αυτές οι οικογένειες, προκαλούν επίσης, συναισθηματικές δυσχέρειες, οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν την γονική ικανότητα (Stephen & Udisi, 2016).

Οι γονείς υπόκεινται σε πολυάριθμους στρεσογόνους παράγοντες, εκτός των οικονομικών προβλημάτων, εξαιτίας του χαμηλού εισοδήματος και της ανεργίας. Αυτοί οι παράγοντες μπορεί να είναι συγκρούσεις με τους πρώην συζύγους, λόγω των απαιτήσεων των γονέων, αποδυναμώνοντας τη συμμετοχή τους στη κοινότητα. Η γειτονιά επίσης των μονογονεϊκών οικογενειών έχει μια πραγματική επίδραση στη συμπεριφορά του παιδιού, διότι έχουν περισσότερες πιθανότητες να υιοθετήσουν παραβατικές συμπεριφορές ή δείχνουν συναισθηματικά προβλήματα και δυσκολίες στη διατήρηση του κοινωνικού ελέγχου (Flouri, Midouhas & Ruddy, 2016).

4. Η συμβολή του πατέρα στη ψυχική ανάπτυξη του παιδιού

Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια γνώρισε σημαντικές αλλαγές τους τελευταίους δύο αιώνες. Πριν από δύο έως τρεις αιώνες, ο πατέρας διαδραμάτιζε το ρόλο του οικογενειάρχη και του δασκάλου των ηθικών και θρησκευτικών αξιών για τα παιδιά. Κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, οι πατέρες θεωρούνταν ως η σημαντικότερη πηγή ηθικής ανάπτυξης, ενώ οι μητέρες πήραν ένα μεγάλο μέρος στη φροντίδα των παιδιών (Kamila, Sari, Mawarपुरy & Afriani, 2018).

Η πατρική συμβολή στην ανατροφή των παιδιών περιελάμβανε τη χρήση της φυσικής δύναμης και των δεξιοτήτων για την αναζήτηση και την παροχή προστασίας και τροφής στο ευρύτερο περιβάλλον. Αυτές οι διαφορές μεταξύ των φύλων έχουν αντίκτυπο στις γνωστικές και συμπεριφορικές ικανότητες. Αν και η συμμετοχή των πατέρων στην ανάπτυξη των παιδιών τους έχει αυξηθεί, μέχρι σήμερα οι άνδρες επενδύουν λιγότερο χρόνο αλληλεπίδρασης απ' ό,τι οι γυναίκες (Bögels & Perotti, 2011).

Τα τελευταία χρόνια ο πατέρας παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και την ανατροφή του παιδιού. Η ανταπόκριση στις ανάγκες του παιδιού του όπως το τάισμα του, η αλλαγή πάνας και η καθημερινή φροντίδα έχει γίνει ισάξια με εκείνη της μητέρας. Ο πατρικός δεσμός συμβάλλει στην ομαλή ανάπτυξη του παιδιού όπως και εκείνος της μητέρας. Όσο περισσότερο χρόνο αφιερώνει στο παιδί του, τόσο ο δεσμός τους γίνεται ισχυρότερος και πιο ουσιαστικός (Craig & Baucum, 2007).

Υπάρχουν νέα στοιχεία που υποστηρίζουν τον κρίσιμο ρόλο της συμμετοχής του πατέρα στην ευημερία και την ανάπτυξη των παιδιών. Τα παιδιά που έχουν σχέσεις υψηλής ποιότητας με τους πατέρες τους, έχουν βρεθεί να παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα υπερκινητικότητας. Οι θετικές σχέσεις πατέρα-παιδιού έχουν συσχετιστεί με μειωμένο κίνδυνο παραβατικότητας στην ηλικία της εφηβείας, καθώς και χρήσης ουσιών. Το πόσο συχνά οι πατέρες κάνουν πράγματα μαζί με τα παιδιά τους, σχετίζεται με το οικονομικό και το μορφωτικό επίπεδο των παιδιών, ενώ η ποιότητα, όπως η εγγύτητα και η αγάπη, όσο και η ποσότητα, το πόσο συχνά συμβαίνουν πράγματα μαζί του, σχετίζονταν με την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών και την ψυχολογική ευημερία. Η σωματική διαθεσιμότητα συμβάλλει πολύ λιγότερο στην ανάπτυξη των παιδιών απ' ό,τι η ζεστασιά, η υπομονή και η αγάπη (Yoon, Bellamy, Kim & Yoon, 2018).

Σύμφωνα με τους Schoppe-Sullivan & Fagan (2018) «η προσκόλληση πατέρα-παιδιού χαρακτηρίστηκε ως σχέση ενεργοποίησης. Αναπτύχθηκε μια νέα εκτίμηση στη διαδικασία μιας παράξενης κατάστασης στη συμπεριφορά προσκόλλησης κατά την παιδική ηλικία, με στόχο την καλύτερη καταγραφή του δεσμού πατέρα-παιδιού» (σ. 181). Τα αρχικά δεδομένα για την επικίνδυνη κατάσταση έδειξαν ότι, η σχέση προσκόλλησης πατέρα-παιδιού που εκτιμήθηκε στην επικίνδυνη κατάσταση είναι ένας προγνωστικός παράγοντας της παιδικής κοινωνικοσυναισθηματικής ανάπτυξης. Χρησιμοποιήθηκαν παρατηρήσεις για τη σχέση ενεργοποίησης πατέρα-παιδιού και διαπίστωσαν ότι, υψηλότερα επίπεδα συμμετοχής του πατέρα στη ζωή του παιδιού, ήταν στην ηλικία των 4 χρονών και συνδέονταν με χαμηλότερη

δυσλειτουργία του παιδιού κατά την επίλυση προβλημάτων και μεγαλύτερη κοινωνικότητα στην ηλικία των 5.

Κατά τη βρεφική ηλικία, οι πατέρες έχουν επιτυχείς αλληλεπιδράσεις με τα βρέφη και παρόμοιες ψυχολογικές εμπειρίες όπως οι μητέρες. Ο πατέρας είναι πιο πιθανό να είναι εκείνος που μπορεί να παίζει με το παιδί απ' ό,τι η μητέρα. Το παιχνίδι του είναι πιο διεγερτικό, ζωντανό και αναζωογονητικό για το βρέφος. Τα συναισθήματά τους είναι εξίσου συγχρονισμένα με των παιδιών τους, κατά τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Οι πατέρες είναι σε θέση να συγχρονίσουν τους ρυθμούς διέγερσης με τα βρέφη τους εξίσου επιτυχώς με τις μητέρες, αλλά η ποιότητα των αλληλεπιδράσεων ιδιαίτερα του παιχνιδιού είναι πιο έντονη μαζί τους. Οι αλληλεπιδράσεις υψηλής έντασης ενθαρρύνουν την ανεξαρτησία των παιδιών, ενώ οι εντατικές αλληλεπιδράσεις με τη μητέρα παρέχουν ασφάλεια και ισορροπία (Yogman, Craig, Garfield & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, 2016).

Η εμπλοκή του πατέρα, στην ανάπτυξη του παιδιού καθορίζεται από δύο στοιχεία: α) τις ενισχυτικές δραστηριότητες, τον χρόνο που οι πατέρες και τα παιδιά ασχολούνται με δραστηριότητες, όπως η ανάγνωση βιβλίων, που προάγουν τη μάθηση και την ανάπτυξη και β) τις διαστάσεις του γονικού ρόλου, τον τρόπο με τον οποίο δεσμεύονται με τα παιδιά τους, συμπεριλαμβανομένων των στυλ της γονικής μέριμνας. Οι σχέσεις πατέρα-παιδιού επηρεάζονται από την προσωπικότητα, τα χαρακτηριστικά, τη συμπεριφορά αυτού και των άλλων μελών της οικογένειας (π.χ. μητέρα, παιδί, αδέρφια) καθώς και το γενικό πλαίσιο του οικογενειακού συστήματος από την οικογενειακή σχέση (π.χ., συγκατοίκηση), τα διαφορετικά οικογενειακά νοικοκυριά, τις κοινωνικοοικονομικές καταστάσεις και τις κουλτούρες (Rolle et al., 2019).

Η κοινωνική τάξη, η εκπαίδευση και το εισόδημά τους, συνδέονται άμεσα με την πατρική ευαισθησία κατά τη διάρκεια των αλληλεπιδράσεων, καθώς και με τις γνωστικές και γλωσσικές ικανότητες των παιδιών τους. Αυτό υποδηλώνει ότι οι πατέρες με μεγαλύτερο επίπεδο εκπαίδευσης έχουν παιδιά με πιο ανεπτυγμένες δεξιότητες. Επιπλέον οι ευαίσθητοι και υποστηρικτικοί, έχουν παιδιά με υγιείς κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, φιλίες στο σχολικό περιβάλλον, συμμετέχουν σε περισσότερα παιχνίδια και έχουν πιο βέλτιστα γλωσσικά αποτελέσματα. Ανάλογα με το επίπεδο εμπλοκής τους, μπορούν να επηρεάσουν την ανάπτυξη των παιδιών θετικά, ακόμα και όταν δεν ζουν μαζί με τα παιδιά τους (Cabrerá, Volling & Barr, 2018).

Η εμπλοκή του πατέρα χωρίζεται σε τρεις διαστάσεις: α) Εκφραστική: δηλαδή το κατά πόσο οι δραστηριότητες των πατέρων περιλαμβάνουν τη συναισθηματική πτυχή, την ανταλλαγή ιστοριών και χόμπι και δραστηριότητες διασκέδασης που διεγείρουν τη σωματική ανάπτυξη, β) η οργάνωση: η συμμετοχή του πατέρα στη ζωή του παιδιού, η οποία έχει ως στόχο την εκπαίδευση, την προστασία και την πειθαρχία στο πλαίσιο της εξέλιξης της σταδιοδρομίας, της ηθικής ανεξαρτησίας και της ευθύνης, γ) την παρακολούθηση δηλαδή την καθοδήγηση του παιδιού για την ανάπτυξη των ικανοτήτων (Kamila, Sari, Mawarpury & Afriani, 2018).

Η συναισθηματική επένδυση των πατέρων, η προσκόλληση, και η παροχή πόρων στα παιδιά τους συνδέεται με την ευημερία, τη γνωστική ανάπτυξη, και την κοινωνική ικανότητα των μικρών παιδιών. Είναι σημαντικοί παράγοντες στην ανάπτυξη της συναισθηματικής ρύθμισης. Κατά τη διάρκεια της μέσης παιδικής ηλικίας, η πατρική συμμετοχή στη σχολική φοίτηση σχετίζεται με καλύτερη ακαδημαϊκή επίδοση και απόλαυση του σχολείου από τα παιδιά. Στην εφηβεία, επίσης, οι ισχυρές και στενές προσκολλήσεις με τον πατέρα συνδέεται με πιο επιθυμητά εκπαιδευτικά, συμπεριφορικά και συναισθηματικά αποτελέσματα (Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth & Lamb, 2000).

4.1 Ο πατέρας στη σύγχρονη κοινωνία

Στις παραδοσιακές οικογένειες, οι γυναίκες ήταν εκείνες που φρόντιζαν τα παιδιά τους, ενώ οι άνδρες ήταν οι οικονομικοί φορείς για τις οικογένειές τους. Ωστόσο, σημειώθηκαν σημαντικές κοινωνικές αλλαγές που επηρεάζουν τα παιδιά και τις οικογένειες. Οι αλλαγές στις οικογενειακές δομές τον 21ο αιώνα, ο αριθμός των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και ο αριθμός των παιδιών σε μη γονική περίθαλψη ήρθαν να τροποποιήσουν τον πατρικό ρόλο, κάνοντας τον πιο ενεργό στις ζωές των παιδιών τους (Izci & Jones, 2018).

Οι γονείς που συμφωνούν για το πώς να μεγαλώσουν το παιδί τους και σέβονται τη προσωπικότητα του άλλου, προσφέρουν υποστήριξη και ενθάρρυνση σε περιόδους άγχους. Οι ευθύνες των πατέρων μοιράζονται με εκείνων της μητέρας. Απολαμβάνουν χρόνο με το παιδί και αισθάνονται σίγουροι για το ρόλο τους. Έχει φανεί σε έρευνες ότι η εμπλοκή και η συνύπαρξη των πατέρων στο σπίτι, έχουν προστατευτικό ρόλο ενάντια στο διαζύγιο. Η εμπλοκή των πατέρων στην ανατροφή του παιδιού είναι υψηλότερη όταν τα ζευγάρια αλληλεπιδρούν και συνυπάρχουν σε ένα θετικό για αυτούς περιβάλλον (McClain & Brown, 2017).

Οι νέοι πατέρες μαθαίνουν τον σκοπό, τις αρχές και τις λειτουργίες της πραγματικής πατρότητας. Αυτές οι αρχές καθορίζουν τους νόμους που διέπουν τη ζωή και εφαρμόζονται όταν είναι παρόντες και εμπλέκονται στη ζωή των παιδιών τους. Σήμερα ο πατέρας ασχολείται περισσότερο με τα παιδιά του, όχι μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά με πιο συναισθηματικό τρόπο. Ο ρόλος του βοηθά στη διαμόρφωση και τον καθορισμό της ταυτότητας του παιδιού, καθώς και της σεξουαλικής του ταυτότητας, ενώ παράλληλα λειτουργεί προστατευτικά σε διάφορα ψυχικά προβλήματα των παιδιών, όπως η κατάθλιψη και προβλήματα συμπεριφοράς στη πρώιμη παιδική ηλικία (Freeks, 2017).

Η σύγχρονη πατρότητα απαιτεί όχι μόνο την υιοθέτηση της «μητρικής πρακτικής», αλλά τονίζει τη σημασία της ζεστασιάς και των συναισθημάτων, εκφράζοντας προστασία, φροντίδα και ενδιαφέρον για την υγεία του παιδιού καθώς και την πρόοδό του στο σχολείο. Αυτή η εξέλιξη, συνεπάγεται με σημαντικές αλλαγές στην κατανόηση της ανδρικής ταυτότητας. Η σύγχρονη πατρότητα ήρθε να καταρρίψει τις παραδοσιακές και κοινωνικές πιέσεις, τα στερεότυπα απέναντι σε αυτήν, καθώς και τον διαχωρισμό των ρόλων σε εργασίες που αφορούν το σπίτι. Η εμπλοκή των πατέρων στη ζωή του παιδιού πλέον, είναι χρήσιμη πηγή για τους άνδρες, διότι τους βοηθά να αποκτήσουν συναισθήματα ολοκλήρωσης και να δημιουργήσουν στενότερες και πιο ισχυρές σχέσεις με τα παιδιά τους (Maskalan, 2016).

4.2 Οι επιπτώσεις της απουσίας του πατέρα στην ψυχολογία του παιδιού

Η απουσία του πατέρα είναι η μεγαλύτερη απώλεια που μπορεί να αντιμετωπίσει κάποιος. Η απώλεια ή η απουσία του πατέρα έχει αρνητικές συνέπειες για το παιδί από την προγεννητική περίοδο και σχετίζεται με προβλήματα συμπεριφοράς σε μεγαλύτερη ηλικία. Η απώλεια του πατέρα κατά το πρώτο έτος της ζωής επηρεάζει τη μητέρα και την ικανότητά της να είναι αφοσιωμένη στο βρέφος. Για το βρέφος, από την άλλη, η αλλοίωση της προσκόλλησης οδηγεί σε μη φυσιολογική ανάπτυξη του εαυτού και διατάραξη της εμπιστοσύνης με το ευρύτερο περιβάλλον (Jones, 2007).

Ο πατέρας που παραμένει στην οικογένεια, αλλά απουσιάζει ψυχολογικά, δεν αποτελεί πρότυπο μίμησης και ταύτισης και δεν προετοιμάζει τα παιδιά για την άσκηση σημαντικών κοινωνικών ρόλων. Η απουσία του πατέρα έχει ιδιαίτερα αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη της σεξουαλικότητας του γιου. Ένα αγόρι που στερείται το αρσενικό πρότυπο έχει υπερβολική συναισθηματική σύνδεση με τη μητέρα, και ταυτόχρονα, ανεπίλυτο οιδιπόδειο

σύμπλεγμα. Ενώ στη ζωή του κοριτσιού, η απουσία του προκαλεί μια πιο έντονη αναζήτηση για άνδρες, ειδικά κατά την περίοδο της εφηβείας, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι ανάγκες που έχουν παραμεληθεί (Tylka, 2017).

Η παρουσία του πατέρα είναι ζωτικής σημασίας από την παροχή της αγάπης και της προσοχής που δίνει στην οικογένειά του με παράδειγμα τις αξίες. Οι πατέρες δεν πρέπει να είναι μόνο εκεί για να παρέχουν ασφάλεια. Τα αγόρια είναι σημαντικό να έχουν πατρικά πρότυπα για να αναλάβουν μετέπειτα το δικό τους πατρικό ρόλο. Τα κορίτσια με τη παρουσία του είναι περισσότερο ισορροπημένα όταν έχουν μια φυσιολογική σχέση μαζί του (Freeks, 2017).

Σύμφωνα με τους Sigle-Rushton & McLanahan (2004) «η απουσία του πατέρα εξαιτίας ενώ διαζυγίου, μπορεί να δημιουργήσει συναισθήματα εγκατάλειψης και άγχους, ενώ παράλληλα να αποτελέσει πηγή ψυχολογικών προβλημάτων. Η ψυχολογική ευημερία των παιδιών στο διαζύγιο, αποτελεί ένα αγχωτικό συμβάν στη ζωή ενός παιδιού» (σ. 10). Τα παιδιά που βιώνουν διαζύγιο είναι πιο πιθανό να υποφέρουν από ψυχολογικά προβλήματα, όπως επιθετικότητα. Το 21% που ο σύζυγος της μητέρας δεν ήταν ο πατέρας του παιδιού και το 23% των παιδιών που ζούσαν σε διαζευγμένες οικογένειες ανέφεραν προβλήματα επιθετικότητας και το χαμηλής κοινωνικότητας.

Έρευνες ωστόσο, έδειξαν και τη θετική πλευρά της απουσίας του πατέρα. Οι γυναίκες που μεγαλώνουν μόνες τους παιδιά, είναι σε θέση να εκτελούν εξίσου ικανοποιητικά τα καθήκοντά τους και χωρίς την παρουσία του στο σπίτι. Επίσης εκείνες που έχουν ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο μπορούν να προσφέρουν δεξιότητες και συμβουλές για το πώς μπορούν να αντιμετωπίσουν τα γεγονότα της ζωής και να ενισχύσουν την αίσθηση ελέγχου των παιδιών τους. Οι ανύπαντρες μητέρες έχουν ένα πιο ισχυρό δεσμό συναισθηματικής εμπλοκής με τα παιδιά τους και διατηρούν έναν αυστηρότερο ρόλο στο σπίτι. Είναι σε θέση να διαπραγματεύονται, να μοιράζονται και να διατηρούν μια ξεκάθαρη και σαφή διάκριση των ρόλων γονέα-παιδιού (Mabelane, Makofane & Kgadima, 2019).

5. Τύποι διαπαιδαγώγησης γονέων

Η οικογένεια είναι ένα μέρος πολλαπλών βιοψυχοκοινωνικών συστημάτων. Αποτελεί το πρώτο και πιο κρίσιμο πλαίσιο στο οποίο η πρόωμη κοινωνικοποίηση και η συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την ευρύτερη και μετέπειτα

ανάπτυξη αυτών, στη παιδική ηλικία και εφηβεία. Η γονική μέριμνα διακρίνεται από τρεις διαστάσεις: τους γονικούς στόχους, τις πρακτικές γονικής μέριμνας και το στυλ γονικής μέριμνας. Το στυλ γονικής μέριμνας που ακολουθούν οι γονείς είναι το συναισθηματικό κλίμα στο οποίο μεγαλώνουν τα παιδιά και αυτός ο παράγοντας διαμεσολαβεί στη σχέση γονικής πρακτικής και των αναπτυξιακών αποτελεσμάτων (Argyriou, Bakoyannis & Tantaros, 2016).

Η προσαρμογή στην παιδική ηλικία αναφέρεται στον τρόπο που το παιδί συμμορφώνεται με τον εαυτό του και με το περιβάλλον του. Ο κακός βαθμός προσαρμογής σχετίζεται με τα συναισθήματα του όπως θλίψη, έλλειψη ασφάλειας στις διαπροσωπικές του σχέσεις και συμπτώματα άγχους. Η προσαρμογή στην παιδική ηλικία επηρεάζεται από αρκετούς και διαφορετικούς παράγοντες, είτε είναι προσωπικοί ή άλλοι που σχετίζονται με το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον. Το ενδιαφέρον έχει επικεντρωθεί σχετικά με την αλληλεπίδραση γονέων και παιδιών, τις στάσεις που υποστηρίζουν για τα διάφορα στυλ και τις πρακτικές ανατροφής των παιδιών. Τα στυλ παιδικής ανατροφής που ακολουθούν οι γονείς επηρεάζουν την εξελικτική παιδική ανάπτυξη (Montoya-Castilla, Prado-Gascó, Villanueva-Badenes & González-Barrón, 2016).

Η επίδραση της οικογένειας απαρτίζεται από τη δημιουργία ατόμων με κοινωνικοπολιτισμική ταυτότητα. Για να επιτευχθούν οι λειτουργίες της, θα πρέπει πρώτα να ικανοποιηθούν οι πρώτες ανάγκες του παιδιού, στέγη, τροφή, ασφάλεια και μετέπειτα να μεταφέρει στα μέλη της αξίες και πρότυπα. Ο ρόλος των γονέων καθορίζεται από τέσσερις διαφορετικές ιδιότητες, είναι εκείνος του παιδαγωγού, του υποδείγματος ηθικών αξιών, του στηρίγματος και του συνηγόρου (Δημητρίου, 2012).

Ο ρόλος του γονέα αποκτάται μέσα από καθημερινή εξάσκηση και την ικανότητα του να αναγνωρίζει και να διορθώνει τα λάθη του. Όλοι οι γονείς πριν αποκτήσουν παιδί έχουν στο μυαλό τους κάποιες συγκεκριμένες αντιλήψεις και πρότυπα για το ρόλο αυτό. Οι αντιλήψεις αυτές κατακτούνται μέσω της δικής του οικογένειας, από τις συμπεριφορές και τα βιώματα που έλαβε όταν ήταν ο ίδιος παιδί, από τη συναναστροφή του και την επικοινωνία του με άλλους γονείς, από το προσωπικό διάβασμα ή από το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο ζει. Είναι πολύ σημαντικό το να μπορέσουν οι γονείς να διευρύνουν ή να διαφοροποιήσουν τις αντιλήψεις που έχουν από εκείνες των δικών τους γονιών, ακόμη και αν οι δικοί τους αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Ένας νέος γονιός οφείλει να χαράζει τη δική του πορεία και δώσει το δικό του προσωπικό στίγμα στη διαπαιδαγώγησή του παιδιού του, βασιζόμενος στις δικές του ηθικές αξίες και αντιλήψεις (Παππά, 2018).

Σύμφωνα με τους Zahedani et.al (2016) «τα στυλ γονικής μέριμνας, μπορούν να οριστούν ως το σύνολο ή το σύστημα συμπεριφορών που περιγράφει τις αλληλεπιδράσεις των γονέων και των παιδιών σε ένα ευρύ φάσμα καταστάσεων ενώ δημιουργεί ένα αποτελεσματικό περιβάλλον αλληλεπίδρασης» (σ. 131).

Για παράδειγμα, η συναισθηματική υποστήριξη των γονέων, η ζεστασιά, η ανταπόκριση, η υποστήριξη, καθώς και ο έλεγχος της συμπεριφοράς των παιδιών (π.χ. σαφείς κανόνες και όρια) που αναπτύσσονται, σχετίζονται με χαμηλά επίπεδα προβληματικών συμπεριφορών και συμπτωμάτων κατάθλιψης. Ο υπερβολικός γονικός έλεγχος από την άλλη, δηλαδή, η επιβολή κάποιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς του παιδιού και ο έλεγχος των συναισθημάτων μέσω ψυχολογικών μέσων, όπως η ενοχή, σχετίζεται με αυξημένο άγχος, αγωνία, και καταθλιπτικά συμπτώματα στη παιδική και εφηβική ηλικία (Zarra-Nezhad, Aunola, Kiuru, Mullola & Moazami-Goodarz, 2015).

Η αυθεντική γονική μέριμνα χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα συναισθηματικής ζεστασιάς, υποστήριξης και απόκρισης με σταθερό και δημοκρατικό τρόπο. Αντίθετα, η αυταρχική χαρακτηρίζεται από έλλειψη συναισθηματικής εγγύτητας και υποστήριξης για το παιδί, αδιάφανη διακήρυξη κανόνων και υψηλά επίπεδα ελέγχου. Το στυλ γονικής μέριμνας αποτελεί πηγή για τη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού επηρεάζοντας τις κοινωνικές του προκλήσεις. Είναι μια σημαντική διαδικασία για την ηλικία της εφηβείας, δεδομένης της απόρριψης και της αποδοχής από τους γονείς. Το θερμό και υποστηρικτικό κλίμα της γονικής μέριμνας, συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τα κοινωνικά οφέλη στην εφηβεία, όπως η αποδοχή από το κοντινό περιβάλλον του ατόμου και τις κοινωνικές δεξιότητες αυτορρύθμισης (Guyer et al., 2015).

Επιπλέον, αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι η ευαισθησία σχετίζεται με διάφορες διαπροσωπικές διαδικασίες στο πλαίσιο της γονικής μέριμνας. Οι γονείς που έχουν περισσότερες δεξιότητες ευαισθητοποίησης, έχουν την ικανότητα να υιοθετήσουν μια πιο συνειδητή στάση στη σχέση με τα παιδιά, γίνονται πιο προσεκτικοί, ενώ αυξάνουν την ανταπόκρισή τους σε κάθε στιγμή αλληλεπίδρασης. Η ενδοπροσωπική συνείδηση των γονέων αντιπροσωπεύει τη γενική ικανότητα των γονέων να αναγνωρίζουν μια κρίσιμη κατάσταση. Μια άλλη σημαντική ατομική πτυχή που συνδέεται εγγενώς με την ευαισθησία, είναι η αυτοσυγκέντρωση. Η αυτοσυγκέντρωση είναι ένας προσαρμοστικός τρόπος αυτοσυνεννόησης. Η αυτοσυγκέντρωση απαρτίζεται από μια ποικιλία θετικών αποτελεσμάτων, όπως υψηλότερα επίπεδα αισιοδοξίας, και ευτυχίας και έχει αποδειχθεί ότι ωφελεί τις διαπροσωπικές σχέσεις (Gouveia, Carona, Canavarro & Moreira, 2016).

Οι γονείς χωρίζονται σε: στοργικούς-απορριπτικούς και διαλεκτικούς-αυταρχικούς. Στοργικοί γονείς είναι εκείνοι οι οποίοι δείχνουν σε μεγάλο βαθμό την αγάπη τους προς το παιδί τους, αποτελούν στήριγμα για εκείνο, το ενισχύουν και το ενθαρρύνουν. Προσπαθούν να συμμετέχουν και να είναι παρόντες σε κάθε του δραστηριότητα και να αλληλεπιδρούν μαζί του συνεχώς. Στον αντίποδα υπάρχουν και οι εχθρικοί-απορριπτικοί γονείς, οι οποίοι δε μπορούν να σταθούν ενισχυτικά στο παιδί τους. Είναι σε μεγάλο βαθμό επικριτικοί με τα ελαττώματά του. Όταν το παιδί τους κάνει κάποιο λάθος είναι εκεί για να τονίσουν το σφάλμα του. Δεν μπορούν να του παρέχουν την κατάλληλη φροντίδα που απαιτεί η ηλικία αυτή. Σε διενέξεις δεν συμφιλιώνονται εύκολα μαζί του και νιώθουν δυσaráσκεια. Τις περισσότερες φορές οι γονείς αυτοί είναι οξύθυμοι και ξεσπούν με βίαιο τρόπο (Παρασκευόπουλος, 1985).

5.1 Η διαπαιδαγώγηση των γονέων στη σύγχρονη κοινωνία

Στον 21^ο αιώνα οι περισσότεροι γονείς είναι μορφωμένοι και αυτό συνδέεται με την επιτυχία των παιδιών σε διάφορους τομείς της ζωής αυτών, όπως των κοινωνικών δραστηριοτήτων, της σχολικής ετοιμότητας και της ακαδημαϊκής επιτυχίας μετέπειτα. Όμως το επίπεδο της γονικής εκπαίδευσης επηρεάζει το στυλ γονικής μέριμνας. Αυτό συμβαίνει επειδή οι γονείς τείνουν να συμμετέχουν ενεργά στη ζωή των παιδιών, παροτρύνοντας τα να εμπλέκονται σε πολλές δραστηριότητες, να διαβάζουν βιβλία και να έχουν υψηλές προσδοκίες για το μέλλον τους. Οι γονείς αυτοί τις περισσότερες φορές πειθαρχούν τα παιδιά τους με λανθασμένο τρόπο διότι δε δίνουν το περιθώριο να μάθουν μέσα από τα λάθη τους (Isha & Mamat, 2019).

Οι γονείς του σήμερα δε διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους με τον αυταρχισμό που διέκρινε πιο παλιά την κοινωνία. Αυτό τους έκανε να γίνουν υπερπροστατευτικοί πράγμα που δημιουργεί προσωπικότητες γεμάτες ανασφάλεια, που δε μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Ο νέος γονιός θα πρέπει να είναι σε θέση να διαπαιδαγωγεί το παιδί του με τρόπο τον οποίο θα του δώσει την ευκαιρία να σταθεί στην κοινωνία ως υγιής πολίτης (Τρυφωνίδου, 2017).

Ωστόσο οι απαιτήσεις και οι ευθύνες των γονέων σήμερα έχουν αυξηθεί. Οι νέοι γονείς πρέπει να προστατεύουν τα παιδιά τους από διάφορους παράγοντες που αποτελούν κίνδυνο για την ανάπτυξή του. Το να καταφέρει ένας γονιός να κάνει ανθεκτικό το παιδί σε αυτούς τους κινδύνους, αποτελεί μεγάλη δύναμη. Αυτοί οι προστατευτικοί παράγοντες μπορούν να

έχουν θετικά αποτελέσματα, όπως: η ικανότητα για συναισθηματική αυτορρύθμιση, η αυτονομία και η αυτοεκτίμηση (Quigley, 2017).

Οι γονική μέριμνα έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά. Οι γυναίκες έχουν κάνει σημαντικά βήματα στην εκπαίδευση και την απασχόληση. Αλλά με αυτές τις αλλαγές έχουν προκύψει οι πρόσθετες πιέσεις της εξισορρόπησης μεταξύ της εργασίας και της οικογενειακής ζωής, τόσο για τις μητέρες, όσο και για τους πατέρες. Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό έχει επηρεάσει το χρόνο τους (Parker & Wang, 2013).

Τα στυλ γονικής μέριμνας επηρεάζονται επίσης από τις συμβουλές της εποχής. Τις τελευταίες δεκαετίες, υπήρξαν αρκετοί ειδικοί γονέων που έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τη γονική ικανότητα. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε τους κοινωνικούς παράγοντες που επηρεάζουν το τρόπο με τον οποίο οι γονείς θα διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά τους, όπως της πολιτικής, της θρησκείας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης ή οι συμβουλές ειδικών. Οι συμβουλές αυτές που προσφέρονται από ειδικούς μπορεί συχνά να είναι αντιφατικές και οι γονείς να μπερδεύονται. Πρόσφατη έδειξε ότι, όσο περισσότερες επιλογές έχουμε σε έναν τομέα της ζωής μας, τόσο πιο πιθανό είναι να έχουμε "παράλυση αποφάσεων", και άγχος για αυτόν τον τομέα. Η μεγάλη πληθώρα σε συμβουλές που προσφέρονται στους σημερινούς γονείς, προκαλούν πολύ άγχος, οδηγώντας τους σε διλλήματα της διαχείρισης και της διαπαιδαγώγησης των παιδιών τους (Long, 2004).

Αυτές οι αλλαγές στην οικογενειακή σύνθεση, συμπεριλαμβανομένου του μικρότερου μεγέθους της οικογένειας και της αυξημένης γεωγραφικής κινητικότητας λόγω οικονομικών, εργασιακών ή εκπαιδευτικών ευκαιριών, έχουν οδηγήσει σε αυξημένη πιθανότητα απομόνωσης των γονέων, τόσο από την κοινωνική υποστήριξη, όσο και από την εμπειρία φροντίδας. Οι σημερινοί γονείς είναι πιο πιθανό να βιώσουν απομόνωση. Επομένως, έχουν λιγότερες ευκαιρίες να μάθουν τις γονικές δεξιότητες και να αποκτήσουν υποστήριξη, κάποτε ήταν μέρος της οικογενειακής και κοινοτικής δομής. Αντί αυτού, συχνά αναζητούν πληροφορίες για γονείς και υποστήριξη από τα μέσα ενημέρωσης, διαδικτύου και ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο, ο βαθμός στον οποίο αυτοί οι πόροι προσφέρουν κοινωνική συνδεσιμότητα είναι ασαφής (Bennett et al., 2017).

Επιπλέον ένας παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει το στυλ της γονικής μέριμνας είναι ο οικονομικός. Ο αντίκτυπος του οικογενειακού εισοδήματος, ιδιαίτερα για τα μικρά παιδιά, είναι μεγάλος όσον αφορά τα γνωστικά και ακαδημαϊκά επιτεύγματα των παιδιών απ' ότι της υγείας και της συμπεριφοράς τους. Ωστόσο, η φτώχεια είναι επιβλαβής για το παιδί σε όλους τους τομείς ανάπτυξης. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας των ανεπαρκών γνώσεων των

γονέων για τη συμπεριφορά και την ανάπτυξη του παιδιού. Η έλλειψη αυτή συνδέεται με κίνδυνο παιδικής κακοποίησης καθώς και με ακατάλληλα ή σκληρά μέτρα πειθαρχίας. Αυτό συμβαίνει γιατί οι γονείς δεν είναι σε θέση να κρίνουν και να αντιληφθούν ορθά την αναπτυξιακή ηλικία που βρίσκεται το παιδί (September, Rich & Roman, 2016).

5.2 Ο ρόλος των γονέων στη συναισθηματική νοημοσύνη

Όπως παρατηρούν οι Argyriou, Bakouannis & Tantaros (2016) «ο όρος συναισθηματική νοημοσύνη, ορίστηκε ως η ικανότητα του ατόμου να παρακολουθεί τα αισθήματα και τα συναισθήματα του εαυτού του και των άλλων, να τα διακρίνει και να χρησιμοποιεί αυτές τις πληροφορίες για να καθοδηγεί τις σκέψεις και τις ενέργειές του» (σ. 42).

Η συναισθηματική νοημοσύνη είναι ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο επεξεργάζεται πληροφορίες σχετικά με τις συγκινησιακές και συναισθηματικές αντιδράσεις. Έχουνδειχθεί διάφοροι τρόποι με τους οποίους οι ικανότητες όπως η ενσυναίσθηση, η αισθητηριακή γνώση και ο αυτοέλεγχος έχουν επίδραση στην οικογένεια, τον εργασιακό χώρο και σε άλλους τομείς της ζωής (Srivastava, 2013).

Η συναισθηματική μάθηση γίνεται εύκολα και γρήγορα κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής. Ο εγκέφαλος είναι πιο ευαίσθητος την περίοδο αυτή. Όταν το παιδί δε μπορεί να ερμηνεύσει τα συναισθήματά του, δημιουργούνται συναισθήματα άγχους και στρες. Οι πρώτες θετικές εμπειρίες αποτελούν παράγοντα εκμάθησης, διότι το παιδί βρίσκεται σε μια ηλικία που μαθαίνει να εμπιστεύεται τους ανθρώπους που συναναστρέφεται. Οι γονείς επηρεάζουν το παιδί με τον τρόπο που θα συμπεριφερθούν. Εάν οι ίδιοι νιώθουν ασφαλείς και είναι σε θέση να εκφράζουν και να κατανοούν τα συναισθήματα των γύρω τους, το μεταφέρουν και στα παιδιά τους. Έτσι το παιδί αισθάνεται, ότι ο γονιός του έχει την ικανότητα της υποστήριξης και της διαχείρισης δύσκολων συναισθηματικών καταστάσεων (Katanani & Mas'oud 2017).

Ζώντας σε ένα συγκεκριμένο «συναισθηματικό κλίμα» οι γονείς προάγουν την εμπειρία των παιδιών να είναι σε θέση να εκφράσουν με συγκεκριμένο τρόπο τα συναισθήματά τους. Αυτό το θετικό συναισθηματικό κλίμα προάγει τη κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Οι αντιδράσεις των γονέων στα συναισθήματα των παιδιών και η άμεση εντολή για το πώς να τα εκφράσουν με συγκεκριμένους τρόπους είναι σημαντικά εργαλεία κοινωνικοποίησης των παιδιών. Όταν τα παιδιά έχουν συναισθηματική νοημοσύνη, δηλαδή στέλνουν και λαμβάνουν συναισθηματικά μηνύματα τα οποία είναι σε θέση να τα

αναγνωρίζουν και να τα αναλύουν, έχουν επιτυχημένες διαπροσωπικές ανταλλαγές, σχηματίζουν υγιείς σχέσεις και είναι σε θέση να διατηρήσουν την περιέργεια και τον ενθουσιασμό για τον κόσμο τους (Denham, Zinsser & Bailey, 2011).

Ο θετικός αντίκτυπος στις συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες γίνεται εμφανής όταν οι οικογενειακές σχέσεις είναι ασφαλείς και ομαλές. Ο χρόνος που δαπανούν οι μητέρες με τα παιδιά τους και η ποιότητα των αλληλεπιδράσεών τους αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση της συναισθηματικής νοημοσύνης των παιδιών. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει σε μια σταθερή και ενεργό βάση για την ανάπτυξη της συναισθηματικής ευημερίας είναι η οικογενειακή προσαρμοστικότητα, δηλαδή η οικογενειακή ευελιξία και η συνοχή. Η ευελιξία της οικογένειας είναι η σχέση των ρόλων και των κανόνων. Ενώ η οικογενειακή συνοχή σχετίζεται η οικογενειακή συνάφεια και τη συναισθηματική σύνδεση μεταξύ των μελών (Alavi, Mehrinezhad, Amini & Parthaman Singh, 2017).

Οι γονείς στην ηλικία αυτή των παιδιών αποτελούν πρότυπα μίμησης διότι περνούν το μεγαλύτερο μέρος της μέρας μαζί τους. Για να μπορέσει ο γονιός να διδάξει τις δεξιότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης, θα πρέπει και ο ίδιος να τις αναγνωρίζει και να της εφαρμόζει στη δική του ζωή. Οι γονείς πρέπει να είναι γνώστες των συναισθημάτων των παιδιών τους, έτσι ώστε να είναι σε θέση να τους δείχνουν τον δρόμο να αντιμετωπίζουν τα συναισθήματά τους με τον ορθό τρόπο. Ο γονιός επίσης οφείλει να συνεργάζεται και να ενθαρρύνει την προσπάθεια του σχολικού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης. Ο ρόλος λοιπόν της συναισθηματικής νοημοσύνης στη ζωή των παιδιών, αποτελεί κομβικό παράγοντα, αφού είναι σημαντικός για τα παιδιά και για την αλληλεπίδρασή τους με το ευρύτερο περιβάλλον τους. (Στριγγάρη, 2019).

5.3 Η προσφορά της συναισθηματικής διαπαιδαγώγησης στην ανάπτυξη των παιδιών

Σύμφωνα με τους Blewitt et. al (2018) «η προσχολική περίοδος παρουσιάζει μια μοναδική ευκαιρία για την υποστήριξη της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών» (σ. 2). Τα παιδιά όταν βρίσκονται στην ηλικία που εκπαιδεύονται μαθαίνουν να κατανοούν και να ρυθμίζουν τα συναισθήματά, την προσοχή και τη συμπεριφορά τους, για να δημιουργούν κοινωνικές σχέσεις και να είναι σε θέση να συμμετέχουν στη μάθηση όταν αρχίζουν το σχολείο. Η δυσκολία όμως στο να μπορέσουν να επιτύχουν αυτές τις πρώιμες

κοινωνικοσυναισθηματικές συναλλαγές μπορεί να εμποδίσει τη συναισθηματική ρύθμιση τους, την κοινωνική συμπεριφορά και να οδηγήσει στην ανάπτυξη ψυχικών διαταραχών.

Όπως αναφέρει ο Halle & Darling-Churchill (2016) «τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αρχίζουν να αναπτύσσουν συναισθηματικές σχέσεις έξω από την οικογένεια με τη μορφή φιλίας» (σ. 9). Όταν η συναισθηματική τους νοημοσύνη, είναι ανεπτυγμένη, στην ηλικία του νηπιαγωγείου έχουν τη δυνατότητα να επιλύουν καλύτερα τις συγκρούσεις με τους συνομηλίκους, να κατανοούν τα συναισθήματα τους και να συνεργάζονται με τους άλλους. Ως ενήλικες έχουν θέσεις εργασίας με υψηλό υπόβαθρο και συνεισφέρουν θετικά στην κοινωνία. Έχουν καλύτερη σωματική υγεία, δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάρτησης από ουσίες, έχουν καλύτερα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα και χαμηλότερα ποσοστά εγκληματικών παραβάσεων στην πρώιμη ενηλικίωση (ηλικίας 26-32).

Έρευνες δείχνουν επίσης, ότι παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη δεν δείχνουν επιθετικές συμπεριφορές στο σχολείο, είναι πιο δημοφιλή και κοινωνικά ενώ παράλληλα νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια στο σχολικό χώρο. Επιπλέον, έχουν καλύτερη επικοινωνία και συνεργασία με τους δασκάλους, νιώθουν αυτοπεποίθηση, τους διακατέχει το αίσθημα της αυτό-αποτελεσματικότητας και είναι σε μεγαλύτερο βαθμό ικανά να πετύχουν τους στόχους τους (Στριγγάρη, 2019).

Ωστόσο, η δυσλειτουργία στον συναισθηματικό τομέα εμποδίζει την ικανότητα των παιδιών να λειτουργούν στο οικογενειακό, σχολικό ή σε κάποιο άλλο περιβάλλον. Η αποτυχία ανάπτυξης συναισθηματικής νοημοσύνης οδηγεί σε δυσκολίες στην επικοινωνία, τη διαχείριση συναισθημάτων και στην ανάπτυξη θετικών σχέσεων με συνομηλίκους. Τα συναισθηματικά προβλήματα ή τα προβλήματα συμπεριφοράς στα μικρά παιδιά συνδέονται με προβλήματα υγείας και συμπεριφοράς στην εφηβεία, συμπεριλαμβανομένης της εγκατάλειψης του σχολείου και της νεανικής παραβατικότητας. Τα επίμονα προβλήματα συμπεριφοράς που ξεπερνούν τα όρια και θεωρούνται ακατάλληλα για την ηλικία και την ανάπτυξη ενός παιδιού, αποτελούν παράγοντες κινδύνου (Darling-Churchill & Lippman, 2016).

Συμπεράσματα

Συνεπώς, απ' όλα όσα αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, η οικογένεια αποτελεί μια βασική μονάδα για την κοινωνία. Τα μέλη αυτής συμβάλλουν στη ψυχική και συναισθηματική ευημερία του ατόμου, προάγοντας έτσι, την ολόψυχη ρύθμιση του για τη μετέπειτα εξέλιξη. Η ανατροφή του ατόμου, ο εμπλουτισμός και τα ερεθίσματα που λαμβάνει για τις σωστές αξίες πληρούνται από το περιβάλλον αυτό (Karour, 2018). Όταν η λειτουργία της χαρακτηρίζεται από ένα θετικό κλίμα, δηλαδή τα μέλη της συνυπάρχουν υπό το πρίσμα της κατανόησης και του αλληλοσεβασμού, όταν είναι σε θέση να διαχειριστούν δύσκολες καταστάσεις, χτίζεται ένα ισχυρό έδαφος για την υγιή ανάπτυξη του παιδιού (Roman et al., 2016).

Η ποιότητα της σχέσης του ζευγαριού έχει επίσης σημασία. Ο βαθμός στον οποίο οι γονείς επικοινωνούν αποτελεσματικά και παρέχουν αμοιβαία συναισθηματική υποστήριξη, έχει θετικό αντίκτυπο στη συμπεριφορά των παιδιών (Goldberg & Carlson, 2014). Η ικανοποίηση του γάμου έχει χαρακτηριστεί ως η πιο κρίσιμη μεταβλητή που επηρεάζει την περίοδο κατά την οποία η γυναίκα είναι έγκυος, η καλή σχέση και επικοινωνία μεταξύ των συζύγων σηματοδοτεί τους πιο θεμελιώδεις μηχανισμούς για την αντιμετώπιση του άγχους. Η θετική αλληλεπίδραση των συζύγων κάνει την ανατροφή των παιδιών να είναι από τις καλύτερες και πιο ευχάριστες εμπειρίες της ζωής τους, ενώ παράλληλα προωθεί τη σωματική και ψυχολογική υγεία των παιδιών (Malary, Shahhosseini, Poursaghar & Hamzehgardeshi 2015).

Η εγκυμοσύνη και η μητρότητα είναι σημαντικά γεγονότα της ζωής που ανάλογα με τον τρόπο που οι γυναίκες θα αντιμετωπίσουν την περίοδο αυτή, μπορεί αντίστοιχα να αποτελέσει πηγή άγχους και ανησυχιών για τη γέννηση του παιδιού τους. Οι γυναίκες που λαμβάνουν υποστήριξη από τους συντρόφους τους, οι προγεννητικές ανησυχίες παύουν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη ψυχολογία της σχετικά με τη μητρότητα (Ilska & Przybyla-Basista, 2017).

Επιπλέον, οι πρώιμες αλληλεπιδραστικές ανταλλαγές μητέρας-βρέφους είναι θεμελιώδεις για την προαγωγή της μετέπειτα κοινωνικής και γνωστικής ανάπτυξης, καθώς οδηγούν σε σταθερές κοινωνικές ανταλλαγές κατά τη διάρκεια της πρώιμης βρεφικής και παιδικής ηλικίας. Οι μη αποτελεσματικές ωστόσο, αλληλεπιδράσεις επηρεάζουν αρνητικά τη νευρολογία των βρεφών (Festante, Antonelli, Chorna, Corsi & Guzzetta, 2019). Στις

αλληλεπιδράσεις αυτές περιλαμβάνεται και η ευαισθησία της μητέρας. Η ευαισθησία αποτελεί βασικό και μοναδικό παράγοντα στην πρώιμη κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Οι ευαίσθητες μητρικές συμπεριφορές που παρατηρήθηκαν σχετίζονται με την ρύθμιση των συναισθημάτων του βρέφους και την απουσία προβληματικών συμπεριφορών (Leerkes, Blankson & O'Brien, 2009).

Η οικογένεια λοιπόν, αποτελεί έναν θεσμό όπου βασίζεται στην αμοιβαία αγάπη, τη δέσμευση και τη φροντίδα. Αποτελείται από ξεχωριστά και μοναδικά άτομα που είναι αλληλένδετα μεταξύ τους όπου οι ενέργειές και οι πράξεις τους, επηρεάζουν το κάθε μέλος της ξεχωριστά. Ο συναισθηματικός δεσμός και η συντροφικότητα ενισχύει τους δεσμούς των μελών της (Kennedy-Eden & Gretzel, 2016).

Βιβλιογραφία

- Abuhammad, S. & Johnson, T. (2018). Potential impact of breastfeeding and maternal sensitivity during the first year of life: an integrative review of the literature. *International Journal of Pediatrics*, 6 (12), 8655-8667. doi:10.22038/ijp.2018.33637.2975
- Agarwal, S. & Alex, J. (2017). A comparative study between the parenting style of working and non-working mothers and their child's temperament on behavioural problems among school going children. *Indian Journal of Health and Well-being*, 8 (11), 1335-1339. doi:10.25215/0601.016
- Alavi, M., Mehrihezah, S.A., Amini, M., & Parthaman Singh, M.K. a/p. (2017). Family functioning and trait emotional intelligence among youth. *Health Psychology Open*, 4 (2), 1-5. doi:10.1177/2055102917748461
- Alio, A.P., Lewis, C.A., Scarborough, K., Harris, K., Fiscella, K. (2013). A community perspective on the role of fathers during pregnancy: A qualitative study. *BMC Pregnancy & Childbirth*, 13 (60), 1-11. doi:10.1186/1471-2393-13-60
- Anderson, J. (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce. *The Linacre Quarterly*, 81 (4), 378-387. doi:10.1179/0024363914Z.000000000087
- Andry, R. G. (1962). Paternal and maternal roles and delinquency. *Deprivation of maternal care*, 14, 31-41. Ανακτήθηκε από: <https://www.semanticscholar.org/>
- Argyriou, E., Bakoyannis, G., Tantaros, S. (2016). Parenting styles and trait emotional intelligence in adolescence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57 (1), 42 –49. doi:10.1111/sjop.12266
- Bahk, J., Yun, S.C., Kim, Y., Khang, Y. (2015). Impact of unintended pregnancy on maternal mental health: A casual analysis using follow up data of the Panel Study on Korean Children. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 15 (85), 1-12. doi:10.1186/s12884-015-0505-4
- Baldwin, S., Malone, M., Sandall, J., Bick, D. (2018). Mental health and wellbeing during the transition to fatherhood: a systematic review of first time fathers' experiences. *JBIS database of systematic reviews and implementation reports*, 16 (11), 2118–2191. doi:10.11124/JBISRIR-2017-003773
- Bankole, A., Oye-Adeniram, B.A., Singh, S., Adewole, I.F., Wulf, D., Sedgh, G., Hussain, R. (2006). Unwanted Pregnancy and Induced Abortion in Nigeria: Causes and Consequences, *New York: Guttmacher Institute*, 1-36. Ανακτήθηκε από <https://www.guttmacher.org/sites/default/files/pdfs/pubs/2006/08/08/Nigeria-UP-IA.pdf>
- Barron, L. (2010). Divorced and Its Effects on the Development of Children. *Graduate Research Paper*. Ανακτήθηκε από: <https://scholarworks.uni.edu>
- Bartolo, G., Benedetto, L., & Ingrassia, M. (2013). Couple's well-being and parenting in the transition to parenthood: what are the gender differences? *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, 18 (1), 30-50. Ανακτήθηκε από <https://www.researchgate.net/publication/322865424>

- Barton, K., Redshaw, M., Quigley, M.A., Carson, C. (2017). Unplanned pregnancy and subsequent psychological distress in partnered women: A cross-sectional study of the role of relationship quality and wider social support. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 17 (44), 1-9. doi:10.1186/s12884-017-1223-x
- Beeghly, M. & Tronick, E. (2011). Early Resilience in the Context of Parent-Infant Relationships: A Social Developmental Perspective. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 41 (7), 197-201. doi:10.1016/j.cppeds.2011.02.005
- Behere, A.P., Basnet, P., Campbell, P. (2017). Effects of Family Structure on Mental Health of Children: A Preliminary Study. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 39 (4), 457-463. doi:10.4103/0253-7176.211767
- Bennett, C.T., Buchan, J.L., Letourneau, N., Shanker, S.G., Fenwick, A., Smith-Chant, B., Gilmer, C. (2017). A realist synthesis of social connectivity interventions during transition to parenthood: The value of relationships. *Applied Nursing Research*, 34, 12-23. doi:10.1016/j.apnr.2016.11.004
- Bester, S. & Malan-Van Rooyen, M. (2015). Emotional Development, Effects of Parenting and Family Structure on. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, 438-444. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.23048-1
- Bigelow, A., Power, M., MacLellan-Peters, J., Alex, M., McDonald, C. (2012). Effect of Mother/Infant Skin-to-Skin Contact on Postpartum Depressive Symptoms and Maternal Physiological Stress. *Journal of Obstetric Gynecologic & Neonatal Nursing*, 41 (3), 369-381. doi:10.1111/j.1552-6909.2012.01350.x
- Bjelica, A., Cetkovic, N., Pjevic, A., Segedi, L. (2018). The phenomenon of pregnancy a psychological review. *Ginekologia Polska*, 89 (2), 102-106. doi:10.5603/GP.a2018.0017
- Blewitt, C., Fuller-Tyszkiewicz, M., Nolan, A., Bergmeier, H., Vicary, D., Huang, T., McCabe, P., McKay, T. Skouteris, H. (2018). Social and Emotional Learning Associated with Universal Curriculum-Based Interventions in Early Childhood Education and Care Centers: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA network open*, 1 (8), 1-19. doi:10.1001/jamanetworkopen.2018.5727
- Bögels, S.M. & Perotti, E. C. (2011). Does Father Know Best? A Formal Model of the Paternal Influence on Childhood Social Anxiety. *Journal of child and family studies*, 20 (2), 171–181. doi:10.1007/s10826-010-9441-0
- Brauer, J., Xiao, Y., Poulain, T., Friederici, A.D., Schirmer, A. (2016). Frequency of Maternal Touch Predicts Resting Activity and Connectivity of the Developing Social Brain. *Touch and the Developing Social Brain*, 26 (8), 3544-3552. doi:10.1093/cercor/bhw137
- Brown, S. L., Manning, W. D. Stykes, J. B. (2015). Family Structure and Child Well-Being: Integrating Family Complexity. *Journal of marriage and the family*, 77 (1), 177–190. doi:10.1111/jomf.12145

- Γιαννούσης, Γ. (2018). *Σύγχρονη οικογένεια, ουσία vs μορφή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arthra-psychologias/oikogeneia-kai-paidi/goneiki-anatrofi/5239-sygxroni-oikogeneia-ousia-vs-morfis.html>
- Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές διαστάσεις της σύγχρονης οικογένειας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98 (98-99), 21-47. doi:10.12681/grsr.741
- Γεώργας, Δ. (2012). *Η Ελληνική Οικογένεια*. Ανακτήθηκε από: https://blogs.sch.gr/kkiourtsis/files/2012/10/2_meros.pdf
- Γιώτσα, Α. (2004). Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας: ομοιότητες και διαφορές με τη μορφή της οικογένειας σε άλλες χώρες. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 3, 25-41.
- Γιώτσα, Α., Μακρή, Ε., Κούτελου, Σ., Σταματελάτου, Α., Χαβρεδάκη, Α. (2015). Συστημική θεώρηση οικογένειας και ομάδες συμβουλευτικής γονέων. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 4, 4-24. doi: 10.12681/jret.8684
- Γρηγορά, Δ. (2015). *Η Ελληνική οικογένεια σε μετάβαση, μετασχηματισμοί και προκλήσεις, κοινωνιολογική και θεολογική προσέγγιση*. (Μεταπτυχιακή Εργασία). Ανακτήθηκε από ΙΚΕΕ Ιδρυματικό Καταθετήριο Επιστημονικών Εργασιών Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης <http://ikee.lib.auth.gr/record/271813/files/GRI-2015-15103.pdf>
- Cabrera, N.J., Tamis-LeMonda, C.S., Bradley, R.H., Hofferth, S., Lamb, M.E. (2000). Fatherhood in the Twenty-First Century. *Child Development*, 71 (1), 127-136. doi:10.1111 / 1467-8624.00126
- Cabrera, N.J., Volling, B.L., Barr, R. (2018). Fathers are parents, too! Widening the lens on parenting for children's development. *Child Development Perspectives*, 12 (3), 152-157. doi:10.1111/cdep.12275
- Cheng, Y., Zhang, L., Wang, F., Zhang, P., Ye, B., Liang, Y. (2017). The effects of family structure and function on mental health during China's transition: a cross-sectional analysis. *BMC Family Practice*, 18 (59), 1-8. doi:10.1186/s12875-017-0630-4
- Chung, F.F., Wan, G.H., Kuo, S.C., Lin, K.C., Liu, H.E. (2018). Mother–infant interaction quality and sense of parenting competence at six months postpartum for first-time mothers in Taiwan: A multiple time series design. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 18 (365), 1-13. doi:10.1186/s12884-018-1979-7
- Cole, M. & Cole, R.S. (2011). *Η Ανάπτυξη των Παιδιών* (Μ. Σόλμαν, Μτφ.). Αθήνα: Τυπωθήτω. (έκδοση πρωτοτύπου 2004).
- Collardeau, F., Corbyn, B., Abramowitz, J., Janssen, P.A., Woody, S., Fairbrother, N. (2019). Maternal unwanted and intrusive thoughts of infant-related harm, obsessive-compulsive disorder and depression in the perinatal period: study protocol. *BMC psychiatry*, 19 (94), 1-15. doi:10.1186/s12888-019-2067-x
- Cooijmans, K.H.M., Beijers, R., Rovers, A.C., De Weerth, C. (2017). Effectiveness of skin-to-skin contact versus care-as-usual in mothers and their full-term infants: study protocol

- for a parallel-group randomized controlled trial. *BMC Pediatrics*, 17 (154), 1-16. doi:10.1186/s12887-017-0906-9
- Cordes, K., Egmoose, I., Smith-Nielsen, J., Køppe, S., Væver, M.S. (2017). Maternal touch in caregiving behavior of mothers with and without postpartum depression. *Infant Behavior and Development*, 49, 182-191. doi:10.1016/j.infbeh.2017.09.006
- Correa, H. (1994). Unwanted Pregnancies and Public Policy: An International Perspective. Ανακτήθηκε από <https://books.google.gr>
- Coşkuner Potur, D., Mamuk, R., Şahin, N.H., Demirci, N., Hamlaci, Y. (2017). Association between fear of childbirth and maternal acceptance of pregnancy. *International nursing review*, 64 (4), 576-583. doi:10.1111/inr.12378
- Craig, G.J. & Baucum, D. (2007). *Η Ανάπτυξη του Ανθρώπου* (Α. Ιωαννίδου, Μτφ.). Αθήνα: Παπαζήση. (έκδοση πρωτοτύπου 2001).
- Crucianelli, L., Wheatley, L., Fillipetti, M.L., Jenkinson, P.M., Kirk, E., Fotopoulou, A. (2019). The mindedness of maternal touch: An investigation of maternal mind-mindedness and mother-infant touch interactions. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 35, 47-56. doi:10.1016/j.dcn.2018.01.010
- Δημητρίου, Α. (2012). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Αθήνα: Πεδίο.
- Dai, L. & Wang, L. (2015) Review of Family Functioning. *Open Journal of Social Sciences*, 3 (12), 134-141. doi:10.4236/jss.2015.312014.
- Darling-Churchill, K. E. & Lippman, L. (2016). Early childhood social and emotional development: Advancing the field of measurement. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 45, 1-7. doi:10.1016/j.appdev.2016.02.002
- Darwin, Z., Galdas, P., Hinchliff, S., Littlewood, E., McMillan, D., McGowan, L., Gilbody, S. (2017). Fathers' views and experiences of their own mental health during pregnancy and the first postnatal year: a qualitative interview study of men participating in the UK Born and Bred in Yorkshire (BaBY) cohort. *BMC pregnancy and childbirth*, 17 (45), 1-15. doi:10.1186/s12884-017-1229-4
- Dayton, C.J., Walsh, T.B., Oh, W., Volling, B. (2015). Hush now baby: mothers' and fathers' strategies for soothing their infants and associated parenting outcomes. *Journal of pediatric health care: official publication of National Association of Pediatric Nurse Associates & Practitioners*, 29 (2), 145–155. doi:10.1016/j.pedhc.2014.09.001
- Dau, B.T., A.L.B.T., Callinan, L.S., Smith, M.V. (2019). An examination of the impact of maternal fetal attachment, postpartum depressive symptoms and parenting stress on maternal sensitivity. *Infant Behavior and Development*, 54, 99-107. doi:10.1016/j.infbeh.2019.01.001
- Deave, T. & Johnson, D. (2008). The transition to parenthood. What does it mean for fathers? *Journal of Advanced Nursing*, 63 (6), 626-33. doi:10.1111/j.1365-2648.2008.04748.x
- Denham, S.A., Zinsser, K., Bailey, C.S. (2011). Emotional Intelligence in the First Five Years of Life. Σε *Encyclopedia on Early Childhood Development online*. Ανακτήθηκε από:

[https://www.researchgate.net/publication/256980706 Emotional intelligence in the first 5 years of life](https://www.researchgate.net/publication/256980706_Emotional_intelligence_in_the_first_5_years_of_life)

- Dhillion, A., Sparkes, E. & Duarte, R.V. (2017). Mindfulness-based interventions during pregnancy: A systematic review and meta-analysis. *Mindfulness*, 8 (6), 1421-1437. doi:10.1007/s12671-017-0726-x
- Egmose, I., Cordes, K., Smith-Nielsen, J., Væver, M.S., Køppe, S. (2018). Mutual regulation between infant facial affect and maternal touch in depressed and nondepressed dyads. *Infant Behavior and Development*, 50, 274-283. doi:10.1016/j.infbeh.2017.05.007
- Entsieh, A.A. & Hallström, I.K. (2016). First-time parent's prenatal needs for early parenthood preparation- A systematic review and meta-synthesis of qualitative literature. *Midwifery*, 39, 1-11. doi:10.1016/j.midw.2016.04.006
- Epifanio, M.S., Genna, V., De Luca, C., Roccella, M., La Grutta, S. (2015). Paternal and Maternal Transition to Parenthood: The Risk of Postpartum Depression and Parenting Stress. *Pediatric reports*, 7 (2), 5872. doi:10.4081/pr.2015.5872
- Esposito, G., Manian, N., Truzzi, A., Bornstein, M.H. (2017). Response to Infant Cry in Clinically Depressed and Non-Depressed Mothers. *PloS one*, 12 (1), e0169066. doi:10.1371/journal.pone.0169066
- Every Day Health. (2017, 17 November). *What Are the Effects On Children of Single Parents?*. Ανακτήθηκε από: <https://www.everydayhealth.com/kids-health/what-are-effects-on-children-single-parents/>
- Ferreira, T., Cadima, J., Matias, M., Vieira, J. M., Leal, T., & Matos, P. M. (2016). Preschool children's prosocial behavior: The role of mother-child, father-child and teacher-child relationships. *Journal of Child and Family Studies*, 25 (6), 1829-1839. doi:10.1007/s10826-016-0369-x
- Festante, F., Antonelli, C., Chorna, O., Corsi, G., Guzzetta, A. (2019). Parent-Infant Interaction during the First Year of Life in Infants at High Risk for Cerebral Palsy: A Systematic Review of the Literature. *Neural Plasticity*, 2019, 1-19 doi:10.1155/2019/5759694
- Finegood, E.D., Blair, C., Granger, D.A., Hibel, L.C., Mills-Koonce, R., The Family Life Project Key Investigators. (2016). Psychobiological Influences on Maternal Sensitivity in the Context of Adversity. *Developmental Psychology*, 52 (7), 1073-1087. doi:10.1037/dev0000123
- Flouri, E., Midouhas, E. & Ruddy, A. (2016). Socio-economic status and family structure differences in early trajectories of child adjustment: individual and neighbourhood effects. *Health & Place*, 37, 8-15. doi:10.1016/j.healthplace.2015.11.005
- Fox, N.A., Nelson, C.A., Zeanah, C.H. (2017). The Effects of Psychosocial Deprivation on Attachment: Lessons from the Bucharest Early Intervention Project. *Psychodynamic psychiatry*, 45 (4), 441-450. doi:10.1521/pdps.2017.45.4.441
- Freeks, F. (2017). Responding to the challenge of father absence and fatherlessness in the South African context: A case study involving concerned fathers from the North West

- Province. *Stellenbosch Theological Journal*, 3 (1), 89-113. doi:10.17570/stj.2017.v3n1.a05
- Freeks, F. E. (2017). A pastoral-theological view on the fundamental role of the father in variance with contemporary family structures and its adverse challenges for fatherhood: A literature review. *Journal for Christian Scholarship= Tydskrif vir Christelike Wetenskap*, 53 (3-4), 177-192. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/322931211_A_pastoral-theological_view_on_the_fundamental_role_of_the_father
- Zahedani, Z.Z., Rezaee, R., Yazdani, Z., Bagheri, S., Nabeibei, P. (2016). The influence of parenting style on academic achievement and career path. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*, 4 (3), 130-134. Ανακτήθηκε από: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>
- Zarra-Nezhad, M., Aunola, K., Kiuru, N., Mullola, S., Moazami-Goodarz, A. (2015). Parenting Styles and Children's Emotional Development during the First Grade: The Moderating Role of Child Temperament. *Journal of Psychology & Psychotherapy*, 5 (5), 1-12. doi:10.4172/2161-0487.1000206
- Zeifman, D.M. & St James-Robert, I. (2017). Parenting the crying infant. *Current Opinion in Psychology*, 15, 149-154. doi:10.1016/j.copsyc.2017.02.009
- Gabrieli, G., Bornstein, M.H., Manian, N., Esposito, G. (2020). Assessing Mothers' Postpartum Depression from Their Infants' Cry Vocalizations. *Behavioral Sciences*, 10 (2), 55. doi:10.3390/bs10020055
- Garfield, C. (2009). Variations in Family Composition. *Developmental-Behavioral Pediatrics*, 9, 94-102. doi:10.1016/B978-1-4160-3370-7.00009-2
- Goldberg, J.S., & Carlson, M.J. (2014). Parents' Relationship Quality and Children's Behavior in Stable Married and Cohabiting Families. *Journal of Marriage and Family*, 76 (4), 762-777. doi:10.1111/jomf.12120
- Golombok, S., Zadeh, S., Imrie, S., Smith, V., Freeman, T. (2016). Single mothers by choice: Mother-child relationships and children's psychological adjustment. *Journal of Family Psychology*, 30 (4), 409-418. doi:10.1037/fam0000188
- Gouni, O., Topalidou, A., Sekulic, S. (2016). The contribution of Prenatal psychology to our understanding about prenatal dynamics and fetal behavior. *Psychology Research*, 6 (12). doi:10.17265/2159-5542/2016.12.001
- Gribble, K.D. (2006). Mental health, attachment and breastfeeding: implications for adopted children and their mothers. *International Breastfeeding Journal*, 1 (5), 1-15. doi:10.1186/1746-4358-1-5
- Guyer, A.E., Jarcho, J.M., Pérez-Edgar, K., Degnan, K.A., Pine, D. S., Fox, N.A., Nelson, E. E. (2015). Temperament and Parenting Styles in Early Childhood Differentially Influence Neural Response to Peer Evaluation in Adolescence. *Journal of abnormal child psychology*, 43 (5), 863-874. doi:10.1007/s10802-015-9973-2

- Gouveia, M.J., Carona, C., Canavarro, M.C., Moreira, H. (2016). Self-compassion and dispositional mindfulness are associated with parenting styles and parenting stress: The mediating role of mindful parenting. *Mindfulness*, 7 (3), 700-712. doi:10.1007/s12671-016-0507-y
- Ηλιάδου, Μ. & Μαρόκα, Ε. (2014). Η επιρροή της ψυχοσωματικής κατάστασης της εγκύου στην ψυχολογία του εμβρύου, *Το Βήμα του Ασκληπιού*. 13(3), σσ. 225-234
- Hairston, I.S., Handelzalts, J.E., Lehman-Inbar, T., Kovo, M. (2019). Mother-infant bonding is not associated with feeding type: a community study sample. *BMC Pregnancy Childbirth*, 19 (125), 1-12. doi:10.1186/s12884-019-2264-0
- Halle, T. G. & Darling-Churchill, K. E. (2016). Review of measures of social and emotional development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 45, 8-18. doi:10.1016/j.appdev.2016.02.003
- Halpern, R. & Coelho, R. (2016). Excessive crying in infants. *Jornal de pediatria*, 92 (3), S40-S45. doi:10.1016/j.jpmed.2016.01.004
- Hechler, C., Beijers, R., Riksen-Walraven, J.M., Weerth, C. (2018). Are cortisol concentrations in human breast milk associated with infant crying?. *Developmental Psychobiology*, 60 (6), 639-650. doi:10.1002/dev.21761
- Heller, R.S. (2016). *Η Επίδραση της Μητρικής Αποστέρησης στα Παιδιά*. Ανακτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arhra-psyxologias/oikogeneia-kai-paidi/goneis/776-i-epidراسi-tis-mitrikis-aposterisis-sta-pedia.html>
- Herdiana, I., Suryanto, S., Handoyo, S. (2017). Family Resilience: A Conceptual Review. *Advances in Social Science Education and Humanities Research*, 133, 42-48. doi:10.2991/acpch-17.2018.9
- Hinde, K. & German, J. B. (2012). Food in an evolutionary context: insights from mother's milk. *Journal of the science of food and agriculture*, 92 (11), 2219-2223. doi:10.1002/jsfa.5720
- Hue, W.L., He, H.G., Chua, Y.J., Wang, W., Shorey, S. (2018). Factors influencing first-time fathers' involvement in their wives' pregnancy and childbirth: A correlational study. *Midwifery*, 20-28. doi:10.1016/j.midw.2018.03.002
- Θανοπούλου, Τ.Γ. (2015). *Το ζευγάρι, η σχέση του και ο ρόλος αυτών στην ψυχολογία, ισορροπία, και ανάπτυξη του παιδιού*. Ανακτήθηκε από: <http://ginagcounseling.com/ισχυρος-δεσμος-του-ζευγαριου-κλειδι-γ/>
- Izci, B. & Jones, I. (2018). An exploratory study of Turkish fathers' involvement in the lives of their preschool aged children. *Early Years*, 1-14. doi:10.1080/09575146.2018.1521384
- Iliska, M. & Przybyła-Basista, H. (2017). Partner support as a mediator of the relationship between prenatal concerns and psychological well-being in pregnant women. *Health Psychology Report*, 5 (4), 285-295. doi:10.5114/hpr.2017.68235
- Isha, S.R. & Mamat, N. (2019). Comparing the Relationship Between Parenting Styles of High Education Level of Parents with the Level of Emotional Intelligence of Preschool

- Children. *Global Conferences Series: Social Sciences Education and Humanities*, 2, 12-17. doi:10.32698/GCS.0164
- Jones, K.A. (2007). Assessing the Impact of Father-Absence from a Psychoanalytic Perspective. *Psychoanalytic Social Work*, 14 (1), 43-58. doi:10.1300/J032v14n01_03
- Jurma, A.M. (2015). Impact of divorce and mother's psychological well-being on children's emotional, behavioral, and social competences. *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*, 48, 69-82. Ανακτήθηκε από: <https://pdfs.semanticscholar.org/72c7/140aa0b45858b0d2b00cc02574c5d52a0053.pdf>
- Καλοκύρη, Μ., Παπαδάκη, Ε., Ριναράκη, Ε. (2009). *Οι στάσεις και οι αντιλήψεις των νέων γυναικών για την ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη*. (Πτυχιακή Εργασία). Ηράκλειο: Τ.Ε.Ι Κρήτης.
- Καραγιαννάκη, Ν. (2017). *Μετάβαση στη γονεϊκότητα: Παράγοντες που επηρεάζουν την προσαρμογή των νέων γονέων στον καινούριο τους ρόλο*. Ανακτήθηκε από: <http://www.psychologotherapeia.gr/blog/?p=102>
- Καυκαλίδης, Ζ. (2011). *Μια περίπτωση ενδομήτριας υπερ-αποδοχής και η έννοια της απόρριψης*. Ανακτήθηκε από <https://www.academia.edu/1155572/Μια-περίπτωση-ενδομήτριας-υπερ-αποδοχής-και-η-έννοια-της-απόρριψης>
- Kamila, A., Sari, K., Mawarpury, M., Afriani, A. (2018). A profile of father involvement as perceived by the child. In *International Conference on Early Childhood Education* (pp. 182-189).
- Kapur, R. (2018). *Family and Society*. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/323733863_Family_and_Society
- Katanani, H.J. & Mas'oud, A.A. (2017). The relation between the emotional intelligence of children and their mothers. *Global Journal of Educational Foundation*, 5 (4), 378-390. Ανακτήθηκε από: <http://www.globalscienceresearchjournals.org/>
- Kennedy-Eden, H., & Gretzel, U. (2016). Modern vacations—modern families: new meanings and structures of family vacations. *Annals of Leisure Research*, 19 (4), 461-478. doi:10.1080/11745398.2016.1178152
- King, V., Boyd, L. M., & Pragg, B. (2018). Parent-Adolescent Closeness, Family Belonging, and Adolescent Well-Being Across Family Structures. *Journal of family issues*, 39 (7), 2007–2036. doi:10.1177/0192513X17739048
- Krol, K. M., & Grossmann, T. (2018). Psychological effects of breastfeeding on children and mothers. *Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz*, 61 (8), 977–985. doi:10.1007/s00103-018-2769-0
- Kuruku, O., Deliktas, A., Kukulu, K. (2017). Transition to motherhood in women with an infant with special care needs. *International Nursing Review*, 64 (1), 593-601. doi:10.1111/inr.12383
- Λιάγκα, Ε. (2008). Το έμβρυο ως πρωταγωνιστής στην κύηση και τον τοκετό. Αισθάνεται το έμβρυο και με ποιο τρόπο κατά τη κύηση και τον τοκετό;. *Ελευθώ*, 13 (3), 122-126.

- Lassi, Z.S., Mansoor, T., Salam, R.A., Das, J.K., Bhutta, Z.A. (2014). Essential pre-pregnancy and pregnancy interventions for improved maternal, newborn and child health. *Reproductive Health*, 11 (1), 1-19. doi:10.1186/1742-4755-11-S1-S2
- Leavitt, C.E., McDaniel, B.T., Maas, M.K., & Feinberg, M. E. (2017). Parenting Stress and Sexual Satisfaction Among First-time Parents: A Dyadic Approach. *Sex roles*, 76 (5-6), 346–355. doi:10.1007/s11199-016-0623-0
- Leerkes, E.M., Blankson, A.N., O'Brien, M. (2009). Differential Effects of Maternal Sensitivity to Infant Distress and Non-Distress On Social-Emotional Functioning. *Children Development*, 80 (3), 762-775. doi:10.1111/j.1467-8624.2009.01296.x
- Leskošek, L. (2011). Historical Perspective on the Ideologies of Motherhood and its Impact on Social Work. *Social Work and Society International Online Journal*, 9 (2). Ανακτήθηκε από: <https://www.socwork.net/>
- Long, N. (2004). The Changing Nature of Parenting in America. *Pediatric Dentistry*, 26 (2), 121-124. Ανακτήθηκε από: <https://www.ingentaconnect.com/>
- Lowdermilk, D., Perry, S. & Cashion, K. (2013). *Νοσηλευτική της μητρότητας*, (Α. Λυκερίδου, Α. Δελτσίδου, Μτφ) Αθήνα: Ιατρικές εκδόσεις Λάγος Δημήτριος. (έκδοση πρωτοτύπου 2010).
- Luecken, L.J., Hagan, M.J., Wolchik, S.A., Sandler, I.N., Tein, J.Y. (2016). A Longitudinal Study of the Effects of Child-Reported Maternal Warmth on Cortisol Stress Response 15 Years After Parental Divorce. *Psychosomatic medicine*, 78 (2), 163–170. doi:10.1097/PSY.0000000000000251
- Μαρή, Γ. (2015). *Ο ρόλος του πατέρα στο πρώτο προγεννητικό στάδιο της Ζωής*. Ανακτήθηκε από: <https://dvima.gr/>
- Μεσσήνης, Σ. (2014). *Οι μορφές της σύγχρονης οικογένειας και οι επιδράσεις στα μέλη τους*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ανακτήθηκε το 2014 από: <https://sites.google.com/site/stmessinis/ArxikiSelida/morphes-synchrones-oikogeneias>
- Mabelane, W.K., Makofane, M.D., Kgadima, N.P. (2019). Reflections of Adult Children Raise in Female-Headed Families. *Social Work*, 55 (2) 156-237. doi:10.15270/52-2-713
- Malary, M., Shahhosseim, Z., Pourashar, M., Hamzehgardeshi, Z. (2015). Couples Communication Skills and Anxiety of Pregnancy: A narrative Review. *Professional Paper*, 27 (4), 286-290. doi:10.5455%2Fmsm.2015.27.286-290
- Maskalan, A. (2016). In the name of the father: A discussion on (new) fatherhood, its assumptions and Obstacles. *Revija za socijalnu politiku*, 23 (3), 383-398. doi:10.3935/rsp.v23i3.1295
- McClain, L., & Brown, S. L. (2017). The Roles of Fathers' Involvement and Coparenting in Relationship Quality among Cohabiting and Married Parents. *Sex roles*, 76 (5-6), 334-345. Ανακτήθηκε από: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>
- Meeussen, L., & Van Laar, C. (2018). Feeling Pressure to Be a Perfect Mother Relates to Parental Burnout and Career Ambitions. *Frontiers in psychology*, 9, 2113. doi: 10.3389/fpsyg.2018.02113

- Mekuria, G. & Edris, M. (2015). Exclusive breastfeeding and associated factors among mothers in Debre Markos, Northwest Ethiopia: a cross-sectional study. *International Breastfeed Journal*, 10 (1). doi:10.1186/s13006-014-0027-0
- Mihelic, M., Morawska, A. & Filus, A. (2018). Preparing parents for parenthood: protocol for a randomized controlled trial of a preventative parenting intervention for expectant parents. *BMC Pregnancy Childbirth*, 18 (311), 1-13. doi:10.1186/s12884-018-1939-2
- Mitchell, C., Brooks-Gunn, J., Garfinkel, I., McLanahan, S., Notterman, D., & Hobcraft, J. (2015). Family structure instability, genetic sensitivity, and child well-being. *AJS: American journal of sociology*, 120 (4), 1195–1225. doi:10.1086/680681
- Moe, V., Soest, T., Fredriksen, E., Olasfen, K.S., Smith, L. (2018). The Multiple Determinants of Maternal Parenting Stress 12 Months After Birth: The Contribution of Antenatal Attachment Style, Adverse Childhood Experiences, and Infant Temperament. *Antenatal Attachment and Parenting Stress*, 9 (1987). doi: 10.3389/fpsyg.2018.01987
- Mollborn, S., Fomby, P., & Dennis, J. A. (2011). Who Matters for Children's Early Development? Race/Ethnicity and Extended Household Structures in the United States. *Child indicators research*, 4 (3), 389–411. doi:10.1007/s12187-010-9090-2
- Montoya-Castilla, I., Prado-Gascó, V., Villanueva-Badenes, L., González-Barrón, R. (2016). Childhood adjustment: the effects of parenting styles on mood states. *Acción Psicológica*, 13 (2), 15-30. doi:10.5944/ap.13.2.17807
- Mylonas, K., Giotsa, A., Gari, A., Pavlopoulos, V., Panagiotopoulou, P. (2006). Families in Greece. In J. Georgas, J.W. Berry, F.J.R. van de Vijver, Ç. Kağitçibaşı, Y.H. Poortinga (Eds.), *Families across cultures: A 30-nation psychological study* (pp. 344-352). New York: Cambridge University Press.
- Murray, L. (2017). *Η Ψυχολογία των Βρεφών: Πώς οι σχέσεις υποστηρίζουν την ανάπτυξη των βρεφών από τη γέννηση μέχρι την ηλικία των δύο ετών* (Ε. Κοψαχείλη, Μτφ.). Αθήνα: Παπαζήση (έκδοση πρωτοτύπου 2014).
- Μωραΐτου-Αλιπράντη, Λ. (2010). Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. *Εγκέφαλος: Αρχεία Νευρολογίας και Ψυχιατρικής*, 47 (2), 55-66. Ανακτήθηκε από: <http://www.encephalos.gr/full/47-2-02g.htm>
- Μωραΐτου, Μ. & Σταλίκας, Α. (2003). Τα θετικά συναισθήματα κατά τη μετάβαση στη μητρότητα, *Το Βήμα του Ασκληπιού*, 2(4), σσ. 207-211
- Nijssens, L., Bleys, D., Casalin, S., Vliegen, N., Luyten, P. (2018). Parental attachment dimensions and parenting stress: The mediating role of parental reflective functioning. *Journal of Child and Family Studies*, 27 (6), 2025-2036. doi:10.1007/s10826-018-1029-0
- Öztürk, M.S. & Boylu, A.A. (2015). Investigation of Economic Activities of Single Parent Families/Tek Ebeveynli Ailelerin Ekonomik Faaliyetlerinin İncelenmesi. *Sosyoekonomi*, 23 (25), 93-111. doi:10.17233/se.13693

- Παππά, Β. (2018). *Τύποι γονέων και συμπεριφορά παιδιών και εφήβων*. Ανακτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arhra-psyxologias/oikogeneia-kai-paidi/goneis/4595-typoi-goneon-kai-symperifora-paidion-kai-efivon-vasiliki-pappa.html>
- Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1985). *Εξελικτική Ψυχολογία: Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη έως την ενηλικίωση*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
- Parrey, P. A. (2019). A Sociological Study of Socio-Cultural Values of Parents and Children in Joint and Nuclear Families in Bhopal City. *International Journal of Engineering Science*, 9 (2) 19780-19784. Ανακτήθηκε από: <http://ijesc.org/>
- Parihar, K. S., Dahiya, R., Billaiya, R., & Jain, P. (2017). Effect of nuclear family in participation of activities. *International journal of health sciences*, 1 (1), 28-35. doi:10.21744/ijhs.v1i1.20
- Parker, K. & Wang, W. (2013). Modern Parenthood: Roles of Moms and Dads Converge as They Balance Work and Family. *Pew Social & Demographic Trends*. Ανακτήθηκε από: <https://www.pewresearch.org/>
- Pearce, L. D., Hayward, G. M., Chassin, L., & Curran, P. J. (2018). The Increasing Diversity and Complexity of Family Structures for Adolescents. *Journal of research on adolescence : the official journal of the Society for Research on Adolescence*, 28 (3), 591–608. doi:10.1111/jora.12391
- Poduval, J. & Poduval, M. (2009). Working mothers: how much working, how much mothers, and where is the womanhood? *Mens sana monographs*, 7 (1), 63–79. doi:10.4103/0973-1229.41799
- Psychological Changes During Pregnancy: An Emotional Upheaval. Ανακτήθηκε από: <https://www.ifwip.org/psychological-changes-during-pregnancy/>
- Ραγιά, Α.Χ. (1993). Η συμβολή της οικογένειας στη ψυχική υγεία του παιδιού. *Νοσηλευτική*, 32(3), σσ. 139-148
- Quigley, L. (2017). *"How do you even Define Success?": Parents' Experiences of Raising Children Today*. (Διδακτορική Διατριβή). Ανακτήθηκε από Dalhousie University Libraries <http://hdl.handle.net/10222/73448>
- Redshaw, M., & Martin, C., (2014). The couple relationship before and during transition to parenthood. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 32 (2), 109-111. doi: 10.1080/02646838.2014.896146
- Rocha, N.A.C.F., Dos Santos Silva, F.P., Dos Santos M.M., Dusing, S.C. (2019). Impact of mother–infant interaction on development during the first year of life: A systematic review. *Journal of Child Health Care*, 1-21. doi:10.1177/1367493519864742
- Rodriguez, A. (2016). *Motherhood in a Digital Age of Self*. Ethics and Visual Studies. Ανακτήθηκε από: http://fir.ferris.edu:8080/xmlui/bitstream/handle/2323/5708/Alyson_Rodriguez_Ethics_Sp2016_ac.pdf?sequence=3
- Rolle, L., Gullotta, G., Trombetta, T., Curti, L., Gerino, E., Brustia, P., Caldarera, A.M. (2019). Father Involvement and Cognitive Development in Early and Middle Childhood:

- A Systematic Review. *Frontiers in Psychology*, 10 (2405), 1-18. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02405
- Roman, N.V., Schenck, C., Ryan, J., Brey, F., Henderson, N., Lukelelo, N., Minnaar-McDonald, M., & Saville, V. (2016). Relational aspects of family functioning and family satisfaction with a sample of families in the Western Cape. *Social Work*, 52 (3), 303-312. doi:10.15270/52-2-511
- Σιακαντάρη, Ε. (2017). *Η γυναίκα στη σύγχρονη κοινωνία*. Ανακτήθηκε από: <https://thehealthlab.gr/ygeia/psychologia/i-ginaika-stin-sigxroni-koinwnia>
- Σταύρου, Ε. (2008). Η αλληλεπιδραστική σχέση (γονέα-παιδιού) ως κεντρικός μοχλός στην ανάπτυξη του παιδιού και στην πρόληψη της εμφάνισης ψυχοπαθολογίας. Στο Σ. Χριστογιώργος (Επιμ.), *Θέματα ψυχοδυναμικής παιδοψυχιατρικής* (σσ. 221-229). Αθήνα: Καστανιώτη.
- Στριγγάρη, Δ. (2019). *Συναισθηματική νοημοσύνη και ο ρόλος των γονιών και των εκπαιδευτικών στην ανάπτυξή της*. Ανακτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arhra-psychologias/prosopikotita/synaisthimatiki-noimosyni/6931-synaisthimatiki-noimosyni-kai-o-rolos-ton-gonion.html>
- Sadeh, A., Juda-Hanael, M., Livne-Karp, E., Kahn, M., Tikotzky, L., Anders, T.F., Calkins, S., Sivan, Y. (2016). Low parental tolerance for infant crying: an underlying factor in infant sleep problems?. *Journal of Sleep Research*, 25 (5), 501-507. doi: 10.1111/jsr.12401
- Schoppe-Sullivan, S. & Fagan, J. (2020). The Evolution of Fathering Research in the 21st Century: Persistent Challenges, New Directions. *Journal of Marriage and Family*, 82 (1), 175-191. doi: 10.1111/jomf.12645
- September, S.J., Rich, E.G., Roman, N.V. (2016). The role of parenting styles and socioeconomic status in parents' knowledge of child development. *Early Child Development and Care*, 186 (7), 1060-1078. doi:10.1080/03004430.2015.1076399
- Sethna, V., Pote, I., Wang, S., Gudbrandsen, M., Blasi, A., McCusker, C., Daly, E., Perry, E., Adams, K.P.H., Kuklisova-Murgasova, M., Busuulwa, P., Lloyd-Fox, S., Murray, L., Johnson, M.H., Williams, S.C.R., Murphy, D.G.M., Craig, M.C., McAlonan, G.M. (2017). Mother–infant interactions and regional brain volumes in infancy: an MRI study. *Brain Structure and Function*, 222, 2379–2388. doi:10.1007/s00429-016-1347-1
- Shaffer, D.R. (2004). *Εξελικτική Ψυχολογία: Παιδική Ηλικία και Εφηβεία* (Μ. Αντωνοπούλου, Μτφ.). Αθήνα: Ελλην. (έκδοση πρωτοτύπου 1995)
- Sharma, R. (2013). The Family and Family Structure Classification Redefined for the Current Times. *Journal of family medicine and primary care*, 2 (4), 306–310. doi:10.4103/2249-4863.123774
- Shrestha, S., Adachi, K., Petrini, M.A., Shrestha, S. (2019). Maternal role: A concept Analysis. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*, 7 (3), 1732-1741. doi:10.22038/jmrh.2019.31797.1344

- Shaikh, S., Shah, A.B., Shaikh, S.S. (2019). The effects of Working Women on Child Development: A Case Study of University of Sindh, Jamshoro. *The Government: Research Journal of Political Science*, 7 (7), 141-161. Ανακτήθηκε από: <http://sujo-old.usindh.edu.pk/>
- Sigle-Rushton, W. & McLanahan, S. (2004). Father absence and child well-being: A critical review. *The future of the family*, 116, 120-122. Ανακτήθηκε από: <https://books.google.com/>
- Silva, M.M.J., Nogueira, D.A., Capis, M.J., Leite, EPRC. (2017). Anxiety in Pregnancy: Prevalence and Associated Factors. *Revista Da Escola De Enfermagem da USP*, 28 (51), 1-8. doi:10.1590/S1980-220X2016048003253
- Simonardóttir, S. (2016). Constructing the attached mother in the “world's most feminist country”. *Women's Studies International Forum*, 56, 103-112. doi:10.1016/j.wsif.2016.02.015
- Singh, L.K. (2018). Impact of Working Mother in Children Development. *Innovation the Research Concept*, 3 (3), 2456-5474. Ανακτήθηκε από: <https://www.researchgate.net/publication/331702132>
- Smarious, L.J.C.A., Strieder, T.G.A., Loomans, E.M., Doreleijers, T.A.H., Vrijikotte, T.G.M., Gemke, R.J., Eijsden, M. (2016). Excessive infant crying doubles the risk of mood and behavioral problems at age 5: evidence for mediation by maternal characteristics. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 26 (3), 293-302. doi: 10.1007/s00787-016-0888-4
- Srivastava, K. (2013). Emotional intelligence and organizational effectiveness. *Industrial Psychiatry Journal*, 22 (2), 97-99. doi: 10.4103/0972-6748.132912
- Stadtlander, L. (2017). Anxiety and Pregnancy. *International Journal of Child Education*, 32 (1), 32-34. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/313242741_Anxiety_and_Pregnancy
- Stephen, E.N. & Udisi, L. (2016). Single-parent families and their impact on children: A study of Amassoma community in Bayelsa State. *European Journal of Research in Social Sciences*, 4 (9). Ανακτήθηκε από: <http://www.idpublications.org/>
- Symes, E. (2017). The transition to motherhood: Psychological factors associated with pregnancy, labour and birth. *Women's Mental Health* 39 (1). Ανακτήθηκε από: <https://www.psychology.org.au/inpsych/2017/february/symes>
- Τρυφωνίδου, Α. (2017). *Γονείς δεν γεννιόμαστε, γονείς γινόμαστε!*. Ανακτήθηκε από: <https://www.psychologynow.gr/arhra-psyxologias/oikogeneia-kai-paidi/goneis/3315-goneis-den-genniomaste-goneis-ginomaste-aristoniki-theodosiou-tryfonidou.html>
- Τσιακάλος, Κ. (2009). *Η σχέση μητέρας-παιδιού και η σημασία της στην ανάπτυξη διαταραχών του λόγου στο παιδί*. (Πτυχιακή Εργασία). Ιωάννινα: ΤΕΙ Ηπείρου.
- Tein, J.Y., Sandler, I.N. & Zautra, A.J. (2000). Stressful life events, psychological distress, coping, and parenting of divorced mothers: A longitudinal study. *Journal of family psychology*, 14 (1), 27-41. doi:10.1037//0893-3200.14.1.27

- Tylka, M. (2017). Parent's Psychological Absence in Upbringing Children: Causes, Consequences, Pedagogical Implications. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika*, 15, 287-296. Ανακτήθηκε από: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ee03ff62-cdfe-4eb3-897b-2b8ce51ab4ff>
- Yoon, S., Bellamy, J. L., Kim, W. & Yoon, D. (2018). Father Involvement and Behavior Problems among Preadolescents at Risk of Maltreatment. *Journal of child and family studies*, 27 (2), 494–504. doi:10.1007/s10826-017-0890-6
- Yogman, M., Craig, F., Garfield, M.D., Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2016). Fathers' Roles in the Care and Development of Their Children: The Role of Pediatricians. *American Academy of Pediatrics*, 138 (1), e20161128. doi:10.1542/peds.2016-1128
- Youngblut, J.M., & Ahn, S. (1997). How does maternal employment affect preterm infants? *MCN. The American journal of maternal child nursing*, 22 (4), 204–208. doi:10.1097/00005721-199707000-00009
- Yusuf, M.S. & Sim, C.C. (2017). Relationship between parenting satisfaction and parenting styles of working mothers in a university in Malaysia. *Psikoislamedia: Jurnal Psikologi*, 1 (2), 279-289. Ανακτήθηκε από: <https://jurnal.ar-raniry.ac.id/index.php/Psikoislam/article/viewFile/915/722>
- Urbano-Contreras, A., Martínez-González, R.A., Iglesias-García, M. T. (2017). Parenthood as a determining factor of satisfaction in couple relationships. *Journal of Child and Family Studies*, 27 (5), 1492-1501. doi:10.1007/s10826-017-0990-3
- Van der Wal, R.C., Finkenauer, C., Visser, M.M. (2019). Reconciling mixed findings on children's adjustment following high-conflict divorce. *Journal of Child and Family Studies*, 28 (2), 468-478. doi:10.1007/s10826-018-1277-z
- Vieten, C. & Astin, J. (2008). Effects of a mindfulness-based intervention during pregnancy on prenatal stress and mood: results of a pilot study. *Archives of Women's Mental Health*, 11 (1), 67-74. doi:10.1007/s00737-008-0214-3
- Vreeswijk, C.M.J.M., Maas, A.J.B.M., Rijk, C.H.A.M., & Van Bakel, H.J.A. (2013). Fathers' experiences during pregnancy: Paternal prenatal attachment and representations of the fetus. *Psychology of Men & Masculinity*, 15 (2), 129-137. doi:10.1037/a0033070
- Xue, W.L., He, H.G., Chua, Y.J., Wang, W., Shorey, S. (2018). Factors influencing first-time fathers' involvement in their wives' pregnancy and childbirth: A correlational study. *Midwifery*, 62, 20-28. doi:10.1016/j.midw.2018.03.002
- Walsh, F. (2016). Family Resilience: a developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology*, 13 (3), 313-324. doi:10.1080/17405629.2016.1154035
- Weaver, J.M., Schofield, T.J. & Papp, L.M. (2018). Breastfeeding duration predicts greater maternal sensitivity over the next decade. *Developmental psychology*, 54 (2), 220–227. doi:10.1037/dev0000425

Winston, R. & Chicot, R. (2016). The importance of early bonding on the long-term mental health and resilience of children. *London Journal of Primary Care*, 8 (1) 12-14. doi:10.1080/17571472.2015.1133012